

Kapocs

A Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet folyóirata

IX. évf. 1. szám 2010. március

A családon belüli erőszakról

2

Fogyatékos gyermekek
napközbeni ellátásáról

23

A szociális szakképzésekről

34

Egy civil ifjúsági közösségről

42

Az idősellátás
törvényi szabályozásáról

58

44

Volt-e hatása a gazdasági válságnak az Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat hívásadataira?

A családon belüli erőszak napjainkban egyre inkább a média és a közérdeklődés homlokterébe került, szinte hetente hallunk/olvasunk halálos kimenetelű, véres családi konfliktusokról, drámákról a rádióban, televízióban, a nyomtatott sajtóban. Ugyanakkor nagyon sok esetben a külvilág elől rejtve maradnak a családon belüli erőszak jelei. Ez a tény bátorított bennünket arra, hogy megvizsgáljuk az Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat (OKIT) hívásainak alakulását, három félévet átfogóan.

A kutatás környezete

Az OKIT 2005. április 1-én kezdte meg működését a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet (ma Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet), azaz a szakminisztérium egyik fontos háttérintézményének főosztályaként.² Mivel a családon belüli erőszak áldozatainak sokszor korlátozottak a lehetőségei a külvilággal való kapcsolattartásra, a segítő lehetőségek igénybevételére, fontos kiemelni, hogy a szolgálat az egész ország területéről mobil és vezetékes telefonról egyaránt ingyenes zöldszámon, a nap 24 órájában, a hét minden napján elérhető. A telefonhívásokat diplomás, a krízistelefonos feladatra speciálisan kiképzett szakemberek fogadják. A beérkezett hívásokat, a leglényegesebb, kliensekre vonatkozó információkat az ún. hívásnaplóban rögzítik, amely egy Microsoft Access adatbázis-kezelő rendszer, programozott kezelő felülettel.

A munka kezdetektől szigorú protokoll szerint folyik. Ennek meghatározó eleme az alapvető cél megfogalmazása volt, miszerint: *„Az OKIT működésének célja a krízis, a családon belüli erőszak megelőzése, kezelése, szakszerű szakmai módszerek kidolgozása, működtetése, az érintettek részéről a segítő szolgáltatások elérésének könnyítése, az érvényben lévő jogszabályok érvényesülésének segítése. Az OKIT értelmezésében a krízis kockázatos helyzet, működési zavar, (...) válság, amikor a beavatkozás elkerülhetetlen. Tovább szűkítve a kört, a krízis a családon belüli erőszak következtében beállt súlyos válsághelyzet”*³. Az OKIT a régióként jelenlévő kríziskezelő hálózat részeként működik, szoros együttműködésben áll hálózati partnereivel, akik intézményeikben a krízisfőrohelyeket biztosítják, illetve a titkos menedékházat (Védett Házat) üzemeltetik, ahol a családon belüli erőszak áldozatainak tudnak biztonságos elhelyezést és személyes segítő lehetőségeket biztosítani.

Az OKIT munkatársai kizárólag telefonon keresztül állnak kapcsolatban a hívókkal, a velük történő személyes találkozásra nincs mód. A hívók megtarthatják *anonimitásukat*, az etikai normáknak megfelelően beleegyezésük, kérésük nélkül semmiféle olyan adat nem kerül rögzítésre, ami alapján beazonosítható lenne személyük. A telefonhívásokról hangfelvétel nem készül. Amennyiben a kliens helyzete, problémája további jelzést, intézkedést, beavatkozást igényel, úgy vele egyeztetve rögzítik, kezelik adatait.

¹ A szerző az OKIT munkatársa. Az adatgyűjtésben közreműködtek: Lajter Zsuzsanna, Molnár Andrea, Szolnoki Norbert. Szakmai vezető és lektor: Zelenák József, az OKIT főosztályvezetője.

² <http://www.krizistelefon.hu/magunkrol.html>

³ Forrás: <http://www.krizistelefon.hu/eloadasok.html>

Néha „csak” azért keresik meg a szolgálatot a hívók, mert szeretnék valakivel megosztani nehézségeiket, problémáikat, mivel természetes támogató közeg hiányában nincs kihez fordulniuk. Gyakran szélsőséges élethelyzetben telefonálnak a segítségre szorulóknak, amikor már nem lehet tovább halogatni helyzetük változtatását, ilyenkor azonnali beavatkozásra van szükség. Ahhoz, hogy egy rászoruló bátran forduljon segítségért bárkihez is, elengedhetetlen a bizalom elnyerése, hisz gyakran a kliensek félelmei, előítéletei jelentik a legfőbb akadályt abban, hogy szakszerű segítséget kapjanak. Az OKIT tehát egyfajta „kapuként” is funkcionál, mely esélyt jelenthet a kliensek számára, hogy megtalálják az utat a személyes segítségnyújtás felé.

A segítő beszélgetések személyközpontúak, az egyén, a személy van a középpontban. A segítő „itt és mostban”, „hozott anyagból dolgoznak.” a „kliensből építkeznek”, nondirektív módszereket használnak. Az interminisztikus megközelítési mód jellemző, azaz nincs prekonceptió, külső elvárás, értékrend, a hívás fogadója a személyre hagyatkozik, nem érdeklődik irreleváns részek felől. A segítő semmi olyat nem visz bele a kapcsolatba a kommunikáció során, ami attól idegen (tartózkodik a felszínes tanácsoktól, javaslatoktól, azt igyekszik elősegíteni, hogy a megértés minél teljesebb és pontosabb lehessen, vagyis az analógiás elemek tudatosítására, tudatosulására törekszik, elősegítve a félreértések nélküli kommunikációt). A segítő saját életszemléletét, véleményét nem kényszerítheti rá a kliensre, nem jogosult arra, hogy ítéletet mondjon egy másik emberről!

A segítő feladata a minél mélyebb önfeltárás elérése, és az, hogy a beszélgetés végén a kliens egyfajta „aha-élményhez”, új következtetésekre jusson, az adott helyzetben a lehető „legjobb” döntést hozza meg. Tehát az utolsó szó mindig a kliensé (Zelenák, 1995).

Hogyan történik a kríziselhelyezés? Az OKIT munkatársainak feladata az elsődleges szűrés, fel kell mérniük, hogy a beérkező hívás a szolgálat kompetenciakörébe tartozik-e. Ha igen, akkor viszonylag pontos képet kell alkotniuk a hozzájuk forduló áldozatok helyzetéről. A jelzés érkezhetsz az érintett bántalmazottól, a jelzőrendszer tagjaitól, rokonoktól, ismerősektől, szomszédoktól. Amennyiben krízisfőrhelyen való elhelyezésre van szükség, akkor az elhelyezés kezdeményezése előtt elkerülhetetlen, hogy telefonon keresztül felvegyék a kapcsolatot a klienssel, hogy tájékoztathassák jogairól, lehetőségeiről (például, hogyan vetethet láttelepet, tehet feljelentést stb.), továbbá azért is, hogy információkkal lássák el. A „szűrésre”, a helyzet feltárására a protokoll szerint hét perc áll rendelkezésre (mivel naponta 160-180 hívást kell fogadni), ez alatt az idő alatt kell „kerek” beszélgetésben tisztázni a helyzetet, a lehetőségeket, a kliens és a segítő vállalásait stb. A munkatársak folyamatos képzésben, továbbképzésben részesülnek. Feladataik körébe tartozik esetleírások készítése, esetismertetések, napi szolgálat átadás-átvétel, szupervízió való részvétel stb. A beszélgetések vezetésének módszere a személyközpontú kommunikáció, személyközpontú segítő beszélgetés. Ha valóban szükséges a krízisfőrhelyen történő elhelyezés, akkor ismertetni kell annak feltételeit, kereteit, időbeli korlátait (a klienseknek vállalniuk kell, hogy titokban tartják, hová kerülnek, illetve tájékoztatást kapnak arról, hogy a kríziselhelyezés harminc napra szól, amely szükség esetén további harminc nappal hosszabbítható, stb.), menekülési tervet dolgoznak ki, egyeztetik, miket lenne célszerű meneküléskor magával vinniük az áldozatoknak. Hangsúlyozzák a kölcsönös titoktartás szükségességét, hisz ezen áll nemcsak a kliensek, de a krízisellátást nyújtó intézmények a biztonsága is. Az elhelyezés kivitelezésének részleteit a befogadó intézmény krízis-családgondozást végző kollégájával telefonon keresztül beszélik meg az OKIT munkatársai, majd a befogadó intézmény munkatársa keresi meg telefonon a bántalmazottat, tehát a titkosság megőrzése céljából sem

telefonszámot, sem címet nem adnak ki a hívóknak. Felnőtt korú, cselekvőképes áldozat esetében mindenkor a hívó saját döntése alapozza meg a beavatkozást, a segítségnyújtás mikéntjét, gyermekkorú áldozattal kapcsolatos megkeresés esetén, jelzéssel élnek az illetékes intézmény, hatóság, szerv felé. Természetesen egy klienssel való munka nem csupán hét percnyi, hanem annál sokkal több, van, amikor egy krízishelyzet megnyugtató rendezéséhez több óra is szükséges.

A menekítés előtt (kapcsolatfelvétel a rendőrséggel, hatóságokkal, polgárőrséggel, titkos krízishelyekkel stb.) gyakran nem történnek jogi lépések, ami részben érthető: a családon belüli erőszak áldozatai általában félnek feljelentést tenni, amíg a bántalmazóval egy fedél alatt kell maradniuk. Éppígy fontos tudni, hogy a krízisférőhelyeken nemcsak gyermekes anyákat, de egyedülálló rászorulókat, illetve férfi áldozatokat is tudnak fogadni. Annak érdekében, hogy ne kelljen kiszolgáltatott helyzetben maradnia senkinek, a kríziselhelyezést nyújtó menedékházak aktuális szabad férőhelyeiről napi nyilvántartást vezetnek a munkatársak. Fontos a hálózati partnerek részéről a pontos, időben történő tájékoztatás, visszajelzés a férőhelyek alakulásával kapcsolatosan, hiszen sok esetben azonnali beavatkozásra, krízisintervencióra van szükség, amikor kevés idő áll rendelkezésre ahhoz, hogy a menekülő bántalmazott(ak) számára megfelelő intézményt találjanak. Nem ritka, hogy csak egyetlen alkalmas óra, netán még kevesebb idő áll rendelkezésre, hogy a kliens elszökhesse otthonról.

A telefonszolgálat *elsődleges célcsoportja* a családon belüli/partnerkapcsolaton belüli erőszak miatt krízishelyzetbe kerülő áldozatok. *Másodlagos célcsoport* az áldozatok környezetében élő laikus segítők, rokonság, szomszédság, valamint a különféle intézmények, szervezetek szakemberei.

A családon belüli erőszak témakörét érintő hazai és nemzetközi kutatásokról

A nőkkel szemben férfiak által elkövetett erőszak témája az utóbbi négy évtizedben az érintett nők „magánügye” címén tabuként kezelt problémából nyilvános, büntetőpolitikai szempontból vitatott társadalmi problémává vált. Az újraértékelésben döntő szerepe volt a nőmozgalomnak és a feminista mozgalomnak, amely nyomatékosan és tartósan felhívta a figyelmet egyfelől a nőkkel szemben férfiak által elkövetett erőszakra a magánszférában és a családon belül, másfelől a hivatalos hatóságok és intézmények elégtelen reakcióira.⁴

A nőkkel szembeni, családon belüli erőszak nem az adott nő személyes problémája, hanem társadalmi probléma, és összefügg a nők strukturálisan hátrányos helyzetével és megkülönböztetésével a még mindig férfiak dominálta társadalomban. Még ha különböző mértékben is, de a hátrányos megkülönböztetés minden országban és társadalmi rétegben jelen van. Érinti a nők hozzáférését a munkaerőpiachoz, illetve visszatérésüket oda, és/vagy azon képességüket, hogy teljes mértékben, felelősséggel helytálljanak munkahelyükön.⁵

Az Egészségügyi Világszervezet 2002-ben kiadott „*Violence and Health*” (Erőszak és egészség) című közleménye alapján, amely 48, a nőkkel szembeni erőszak elterjedtségével kapcsolatos tanulmányt elemzett, országtól és a felmérés jellegétől függően azt találták, hogy a nők 10–69%-a szenvedett el élete során fizikai erőszakot férjétől vagy partnerétől.⁶

⁴ EGSZB vélemény. Tárgy: „Családon belüli erőszak a nőkkel szemben”, Brüsszel, 2006. március 16. (2.1.1.)

⁵ EGSZB vélemény. Tárgy: „Családon belüli erőszak a nőkkel szemben”, Brüsszel, 2006. március 16. (2.1.2.)

⁶ Egészségügyi Világszervezet (2002): *World Report On Violence And Health* [Jelentés az erőszak és az egészség összefüggéseiről] (www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/summary.pdf).

Európát illetően a Németországi Szövetségi Köztársaság Család-, Idős-, Nőügyi és Ifjúsági Minisztériumának 2004-ben megjelent „A németországi nők élethelyzete, biztonsága és egészsége” című tanulmánya különböző testi erőszakra vonatkozó európai vizsgálatokat kiértékelve 7% és 45% közötti értékeket állapított meg.⁷

A szóban forgó statisztikai adatok kiértékelésekor figyelembe kell venni, hogy egyfelől rendkívül kis számban állnak rendelkezésre, másfelől csak nagyon korlátozott mértékben vethetők össze – ha egyáltalán összevethetők: az adatok a „nőkkel szembeni erőszak” jelenség legkülönbözőbb meghatározásain alapulnak, a gyűjtés módszerei és a szűrőpróbák arányai egyértelműen eltérőek, és nem utolsósorban maguk a nők is nagyon különböző mértékben hajlandók beszámolni a partnerüktől elszenvedett erőszakról. Annyit azonban a meglévő adatokból is kikövetkeztethetünk, hogy nőkkel szemben férfiak által elkövetett erőszak a világ minden országában – így az Európai Unió tagállamaiban is – létezik, és abból kell kiindulnunk, hogy az ilyen jellegű erőszak elterjedtsége az összes országban jóval nagyobb, mint azt a statisztikai adatok mutatják.⁸

A családon belüli erőszak téma magyarországi kutatásai közül kiemelkedik Tóth Olga tanulmánya (1999), amely bemutatta a jelenség különböző formáinak elterjedtségét a magyar családok körében, valamint a gyerekkorban elszenvedett erőszak továbbvitelét a későbbi családi kapcsolatokra. A reprezentatív kutatás megmutatta, hogy a megkérdezett nők 28%-a szenvedett el partnerétől bántalmazást, valamint a partnerüktől szexuális erőszakot elszenvedettek aránya a mintában elérte a 8%-ot. A gyerekek bántalmazását csak a megkérdezettek negyede utasította el, a megkérdezettek 5%-át gyerekkorában rendszeresen, 13%-ukat legalább egyszer nagyon megverték a szülei, a megkérdezett anyák 18%-a maga is verte már meg nagyon a gyermekét.

Morvai Krisztina 1998-ban e témában megjelent könyvében rávilágított, hogy „Magyarországon minden második halállal végződő erőszakos bűncselekmény »családi ügy«. A brutálisan agyonvert, agyonszúrt, megfojtott, felgyújtott vagy más módon megölt áldozatok fele nem csupán ismerte, hanem egykor szerette is gyilkosát, hiszen szülője, gyermeke, testvére, házastársa, élettársa volt.” (Morvai, 1998, 13. o.) Az általa vizsgált esetek közül a bűncselekmények következtében meghalt nők több mint fele a házastársa (volt házastársa), vagy élettársa (volt élettársa) áldozata lett.

Szintén Tóth Olga állapította meg egy tanulmányában, melyben két hazai empirikus kutatás néhány adatát veti össze, hogy fenyegető, bántalmazó partnerkapcsolat hasonló arányban fordul elő az önmagukat eltartani képes dolgozók, és a mások anyagi támogatására szoruló eltartottak körében. Ez nem támasztja alá a szociális szituációelméletet, amely szerint a rossz gazdasági helyzet az átlagnál jelentősebb mértékben váltaná ki a családon belüli erőszakot (Tóth, 2003).

Virág György kutatásában a következő statisztikai adatokkal találkozunk:

A regisztrált bűnelkövetőknek átlagosan 5-6%-a (évente mintegy 7500 elkövető) valósítja meg a bűncselekményt a családon belül (hozzátartozója sérelmére). Minden negyedik

⁷ A Németországi Szövetségi Köztársaság Család-, Idős-, Nőügyi és Ifjúsági Minisztériuma: „A németországi nők élethelyzete, biztonsága és egészsége” – Reprezentatív felmérés a nők elleni erőszakról Németországban, 2004. (www.bmfsfj.de).

⁸ EGSZB vélemény. Tárgy: „Családon belüli erőszak a nőkkel szemben”, Brüsszel, 2006. március 16. (2.1.4.)

ismertté vált személy elleni bűncselekmény valamely családtag ellen irányul, a súlyos testi sértések harmadát (30%), a befejezett és megkísérelt emberöléseknek pedig már majdnem a felét (43%) családon belül, hozzátartozó sérelmére követik el. Az elkövetők nagy része (83%) – hasonlóan a többi bűncselekményhez – felnőtt férfi. A női elkövetők száma – mind általában, mind a családon belüli cselekmények körében – jóval alacsonyabb, mint a férfiaké, a valamilyen bűncselekményt elkövető nők között a cselekményüket a családon belül elkövetők aránya viszont rendre magasabb, mint a férfiak esetében. Az élet elleni bűncselekmények egyes kategóriáiban a tényleges elkövetői számok is közelítenek: a jelenlegi vagy volt partner (házastárs/élettárs) sérelmére elkövetett emberölések esetében az évi átlag nyolcvan cselekmény közül ötvenet férfiak, harmincat nők követnek el. A családon belül a legtöbb erőszak (a családon belüli elkövetések 43%-a) a partner vagy a volt partner ellen irányul. Magas (21%), és sajnálatosan emelkedő tendenciájú a szülők által gyermekük sérelmére elkövetett erőszakcselekmények aránya. A családon belül elkövetett legsúlyosabb élet elleni cselekmények elsősorban a férfiak ellen irányulnak. Az emberölések kétharmadának (63%) áldozata férfi, egyharmadé nő. A kiskorú veszélyeztetése esetében is a legtöbb sértett (a sértettek 2/3-a) fiú. (Virág, 2005.)

A felmérés célja, módszere és tárgya

Jelen munkánkban célul tűztük ki, hogy az OKIT-hoz érkező telefonhívásokról, a hívók általi problémákról képet adjunk. Célunk továbbá rávilágítani, hogy a gazdasági válságnak van-e hatása a telefonhívásaink számára, jellegére. 2008. első félévének, 2008. második félévének, valamint 2009. első félévének adatait vetjük össze a vizsgálatunkban.

Az OKIT munkatársai személyesen nem találkoznak a telefonszolgálathoz forduló rászorultakkal, így interjú készítésére, kérdőív felvételére nincs lehetőségük. Ezért vizsgálatunk *módszeréül* alapvetően már meglévő statisztikai adatok, dokumentumok (naplózó programban rögzített segítő beszélgetések tartalma, az OKIT féléves, éves statisztikai beszámolóit) *másodelemzése* fog szolgálni. Tanulmányunk *retrospektív jellegű*, az itt közölt adatok *nem reprezentatívak*, csak az OKIT hívásstatisztikáinak adatait közöljük.

A *problémák meghatározására* az I.F.O.T.E.S. (International Federation of Telephonic Emergency Service) problémakatalógusát használjuk az OKIT által kibővített formában, amely igazodik telefonszolgálatunk speciális feladataihoz. A vizsgálatunkban rámutatunk, hogy családon/partnerkapcsolaton belüli *bántalmazások milyen jellegűek*, milyen mintázatúak (fizikai erőszak, verbális erőszak, lelki erőszak, szexuális erőszak, gazdasági-társadalmi erőszak). Megvizsgáljuk, hogy *kik azok a személyek, akik a telefonszolgálatunkat felkeresik*. (A bántalmazott személy maga – nő, gyermek, férfi, családtag, szülő, idős rokon, egyedülálló személy, vagy gyermekes szülő –; a bántalmazott laikus segítője; a bántalmazott nevében telefonáló rokon, professzionális segítő stb.). Kimutatjuk, hogy az *áldozatok milyen viszonyban vannak a bántalmazás elkövetőivel*. (Jelenlegi házastárs/élettárs/partner, volt házastárs/élettárs/partner, rokonsági kapcsolatok: szülő, gyermek, tágabb rokoni kör). Rávilágítunk az *áldozatok és elkövetők gazdasági aktivitására* (aktív/inaktív, foglalkoztatott/nem foglalkoztatott).

Mindezek mellett szeretnénk kitérni arra, hogy a családon/partnerkapcsolaton belüli bántalmazáson kívül *milyen más jellegű problémákkal keresik fel telefonszolgálatunkat, és ezek hogyan változtak az elmúlt időszakban*. (Többek között anyagi helyzetből adódó problémák, köztük lakhatási problémák, hajléktalanság, szegénység, hitelek, uzsorahitelek, jogi problémák, pszichiátriai problémák, információ hiánya miatt hozzánk fordulók aránya.

Mennyien keresték fel a Telefonszolgálatot házassági problémák, narkománia, alkoholizmus, szexuális problémák, magányosság, félelem, a szociális környezetben előforduló problémák, partnerkonfliktus, szomatikus betegség, öngyilkossági kísérlet, akut sorscsapás, hivatás és munkahelyi problémák, döntésképtelenség következtében. Fontos kérdéskör a jelzések/visszajelzések számának alakulása, illetve, hogy az áldozatok korábban kapcsolatban voltak-e már az ellátó rendszerrel vagy sem, s ha igen, akkor milyen segítséget kaptak, milyen erőforrásokat mozgósítottak.)

A kutatás hipotézisei

Feltételezzük, hogy a gazdasági válság hatásai következtében megmutatkozó, azzal járó egyéb problémák mérhető módon, növekvő tendenciát mutatva megjelennek az OKIT-hoz forduló hívók esetében. Ez a változás az érdemi esetszámok növekedésében, a segítséget kérők problémáinak ilyen irányba történő elmozdulásában nyilvánul meg. A családon belüli bántalmazások eseteinél gyakori, hogy egyéb problémák is társulnak a bántalmazás mellé, úgy, mint a családban megjelenő alkoholbetegség, narkománia, pszichés problémák, anyagi természetű problémák, egyéb életvezetési nehézségek.

A kutatás folyamata

A kutatás első szakasza: A kutatást 2009. első félévének lezárulását követően indítottuk el, tehát július1-jétől tudtuk a már meglévő dokumentumokat (az OKIT naplózó rendszere, statisztikai beszámolóit, a kríziskezelő regionális hálózati partnerek statisztikai beszámolóit) felhasználva az érdemi összevetéseket megtenni. A kutatás első szakaszában az OKIT dokumentumait vizsgáltuk, ennek eredményeit közöljük.

A későbbiekben a fenti kérdéskörök megvizsgálására egy kérdőív összeállítását tervezzük, amelyet eljuttatnánk a Regionális Kríziskezelő Hálózat tagjaihoz. A kérdőívek kidolgozása és értékelése egy későbbi, nagyobb volumenű kutatás alapjául is szolgálhat. Majd egy szélesebb körű vizsgálódáshoz szándékunk szerint felvesszük a kapcsolatot az OKIT-hoz hasonló alapelvekkel működő telefonszolgálatokkal annak feltérképezésére, hogy a családon belüli erőszak és az egyéb problémák más szolgálatoknál hogyan, milyen mértékben jelennek meg.

A tanulmányban használt alapfogalmak

A következőkben kísérletet teszünk arra, hogy összefoglaljuk az e tanulmányban használt fogalmakat, hozzátevé azt, hogy egyetértünk Szöllősi Gábor véleményével, miszerint: „Minden, a családon belüli erőszakra irányuló tudományos érvelés alapvető kérdése, hogy a családon belüli erőszaknak csak egyetlen elméletét tartja érvényesnek, vagy pedig elfogadja az elméletek pluralitását.” (Szöllősi, 2004.) Tehát nem gondoljuk, hogy csupán egyetlen megközelítési mód lehet releváns ezen a területen.

Családon belüli erőszaknak tekintjük a testi vagy lelki bántalmazást olyan személy ellen, aki az elkövetővel közeli vagy bensőséges kapcsolatban áll, illetve állt. A nők elleni erőszakot az ENSZ Gazdasági és Társadalmi Tanácsának 1996/12-es határozata a következőképpen definiálta: „valamely családtag által a családon belüli nővel szemben nemi hovatartozása alapján elkövetett fizikai, pszichikai és szexuális visszaélés, amely a könnyű testi sértéstől a súlyos fizikai bántalmazásig, emberrablásig, fenyegetésig, megfélemlítésig, kényszerítésig, üldözésig, megalázó szóbeli visszaélésig, lakásba (helyiségbe) történő erőszakos vagy jogtalan behatolásig, gyűjtogatásig, vagyontárgyak tönkretételéig, a női nemi szerv

megcsönkítésáig, a nők prostitúciós célú kizsákmányolásával járó erőszakig, a háztartási alkalmazottak elleni erőszakig, és e cselekmények elkövetési kísérletig terjed” (Nők joga..., 2003).

Más definíció szerint: a *nőkkel szembeni, családon belüli erőszak* alatt a partner által elkövetett erőszakot értjük: a házasságon vagy házasságszerű együttélésen belül elkövetett lelki vagy fizikai (ezen belül szexuális) erőszakot – abban az esetben is, ha erre válasz vagy szakítás után kerül sor, amennyiben az erőszak közvetlen kapcsolatba hozható az együttélés időszakával. Az ilyen jellegű erőszak esetén egy kontrollt és dominanciát megcélzó folyamatról van szó, amely vét a szabadságjogok, valamint a partner testi, lelki és szexuális sértetlensége ellen. Ennek során főként a pszichikai erőszak („lelki terror”) lehet káros befolyással az érintett nő azon képességére, hogy védekezzen az erőszak ellen, illetve hogy véget vessen a kapcsolatnak. A családon belüli erőszak esetében az elkövetők többnyire férfiak, az áldozatok pedig nők.⁹ (A későbbiekben azt látjuk, hogy ez egy szűkített definíció, hiszen kis számban ugyan, de megjelennek férfi áldozatok is.)

Az erőszak nemcsak az áldozatokat sújtja, hanem a többi családtagot is, mindenekelőtt a *gyerekeket*. Az a gyermek, amelyik tanúja a családon belüli erőszaknak, egyben lelki erőszak áldozatává is válik, és a többi gyereknel gyakrabban szenved el testi erőszakot is.¹⁰ A gyermekekkel szembeni erőszak – különösképpen a közvetlen társadalmi környezetben – olyan fontos téma, hogy külön kell foglalkozni vele.¹¹ Jelen tanulmányunkban nem teszünk kísérletet arra, hogy a gyermekbántalmazást külön elemezzük, viszont érintjük ezt a témát is.

Általában elmondható, hogy a családon belüli erőszak olyan személyeket ér, akik valamilyen szempontból kiszolgáltatott helyzetben vannak az őket bántalmazó elkövetővel szemben. Ugyanakkor a családon belüli erőszaknak leginkább kitett két csoport a *nők* és a *gyerekek* (Miért marad?, 2006, 110. o.). A nők és a gyerekek mellett más családtagok is válhatnak a családon belüli erőszak áldozataivá, pl. idősek, fogyatékkal élők vagy beteg hozzátartozók.

A *partner bántalmazásának* különböző *megjelenési formái* a következő, egymással összefüggő, gyakran együtt előforduló csoportokba oszthatók:

- *Szóbeli erőszak*: A bántalmazó veréssel, gyilkossággal fenyegeti partnerét, fenyegetőzik, hogy elviszi a gyereket vagy öngyilkosságot követ el, lekicsinyli, sértegeti partnerét, vagy gúnyolódik vele, nevetség tárgyává teszi (pl. külseje, vallása, szokásai, vagy faji hovatartozása miatt).
- *Lelki erőszak*: A bántalmazó letagad lényeges dolgokat, elzárkózik az áldozattól, kizárja őt gondolataiból, érzéseiből, ellenőrzés alatt tartja, végletesen féltékenykedik, az áldozat önbizalmát módszeresen lerombolja, önálló döntéseit rendszeresen megkérdőjelezi, vagy nem veszi tekintetbe. Mindenért őt hibáztatja, még a saját erőszakos viselkedéséért is, az áldozat érzéseit, tapasztalatait kétségbe vonja, nem hajlandó vele megbeszélni a problémákat. Megfélemlítően viselkedik: tör-zúz, üvölt, szándékosan megrongálja az áldozat értéktárgyait, csapkod, fegyverrel rettegésben tartja az áldozatot, támadóan faggatózik; életveszélyesen vezet, fenyegető üzenetekkel vagy SMS-ekkel árasztja el az áldozatot. Elszigeteli az áldozatot: megszabja, hogy az mit csinálhat és mit nem, kivel találkozhat, kivel beszélhet, hová mehet, mit vehet föl; nem engedi, hogy másokkal barátkozzon, a családjával beszéljen, munkát vállaljon, pénzt tartson magánál. Folyamatosan az ellenőrzése alatt tartja az áldozatot:

⁹ EGSZB vélemény. Tárgy: „Családon belüli erőszak a nőkkel szemben”. Brüsszel, 2006. március 16. (2.3.3.)

¹⁰ EGSZB vélemény. Tárgy: „Családon belüli erőszak a nőkkel szemben”, Brüsszel, 2006. március 16. (2.3.4.)

¹¹ EGSZB vélemény. Tárgy: „Családon belüli erőszak a nőkkel szemben”, Brüsszel, 2006. március 16. (2.3.5.)

mindenhová elkíséri, otthon, a munkahelyen/az iskolájában telefonon ellenőrzi, átkutatja a zsebeit, a táskáját.

- *Testi erőszak:* A bántalmazó az áldozatot lökdösi, megüti, megpofozza, fojtogatja, a haját húzza, ököllel veri, belerúg, megharapja, megrázza, megégeti, fegyverrel (pl. késsel, lőfegyverrel, nehéz tárgyakkal) fenyegeti vagy bántja. Megtagadja az áldozat legalapvetőbb jogait, mozgásszabadságát, elemi igényt korlátozza: nem engedi, hogy az áldozatnak tőle független magánélete legyen, bezárja, megkötözi, éheztetni vagy szomjazztatja, nem engedi tisztálkodni, elrejtí a szükséges gyógyszereit, vagy nem ad azokra pénzt.
- *Szexuális erőszak:* A bántalmazó olyan szexuális tevékenységre kényszeríti az áldozatot, amit az nem akar, a szexszel fájdalmat okoz neki, vagy megalázza; megerőszakolja, intim testrészeit bántalmazza, vagy kényszeríti, hogy másokkal közösjön. Szintén ide tartozik a reprodukív (vagyis a termékenységgel és fogamzással járó) jogok korlátozása: a bántalmazó nem engedi, hogy az áldozat fogamzásgátlót használjon, amivel számos gyerekszülésre, vagy abortuszra kényszeríti.
- *Gazdasági (anyagi) erőszak:* A bántalmazó nem engedi, hogy az áldozat dolgozni járjon, saját pénze legyen, illetve, ha saját keresettel rendelkezik, azt elveszi, és saját belátása szerint ad csak belőle. A közös néven lévő céggel (bt., kft.) zsarolja, minden kiadást, amire az áldozat pénzt kér, megkérdőjelez, miközben ő szabadon rendelkezik az anyagi erőforrásokkal, ezzel az áldozatot (és a gyerekeket) „relatív szegénységben” tarja (Miért marad?, 2006, 13–18. o.).

A nemzetközi szakirodalomban a *családon belüli erőszak* és a *gyermekbántalmazás* jelenségének *külön kezelése* figyelhető meg. A családi erőszakot elsősorban az intim partnerrel (volt intim partnerrel) szembeni erőszak megjelölésére használják, azaz a felnőttek között megjelenő bántalmazásokra, a gyermekbántalmazás pedig a gyermekkel szembeni abúzusok összefoglaló neve (Szöllösi, 2005). Magyarországon ez a két fogalom összemosódik, és különböző jelentéstartalommal bír a laikusok, a civil érdekvédők és a szakemberek számára. Széles körben elfogadott az ENSZ Egészségügyi Világszervezetének definíciója: „bántalmazásnak minősül a fizikai és lelki rossz bánásmód valamennyi formája, a szexuális bántalmazás, az elhanyagolás, a gyermek kizsákmányolása, függetlenül attól, hogy az káros hatással volt-e a gyermek egészségére, fejlődésére vagy emberi méltóságára. (WHO 2002:16)” (Gyurkó, 2009, 335. o.)

A gyermekek bántalmazása kétféle lehet:

- aktív: például verés vagy a gyermek szexuális kihasználása
- passzív: elhanyagoló jellegű

A gyermek aktív bántalmazása a felnőttekéhez hasonlóan lehet lelki, szóbeli, testi és szexuális. Esetükben azonban az erőszak e fajtái nem okvetlenül egymást erősítve, egymással összefonódva jelennek meg. Gyermek elleni szexuális visszaélés például megjelenhet olyan családokban is, ahol senki nem követ el konkrét testi erőszakot sem a gyermek, sem más családtag sérelmére. (Miért marad?, 2006, 16–17. o.)

Az elhanyagolás történhet lelki és testi szinten, például amikor a szülő nem figyel a gyerek örömeire, bánatára; nem viszi orvoshoz betegség esetén, nem eteti vagy öltözteti megfelelően. (Miért marad?, 2006, 17. o.) Azokban a családokban, ahol a felnőttek között rendszeres az erőszakos viselkedés, gyakran a gyermekeket is bántalmazzák. Sok kutató szerint van összefüggés a gyermekkori bántalmazottság és a felnőttkori erőszakos viselkedés között. A

gyermekvédelmi és szociális ellátórendszerben alkalmazott módszertani útmutató szerint a gyermek veszélyeztetettségét jelenti, ha családjában rendszeresen előfordul olyan erőszak, aminek a gyermek közvetlenül nem sértettje, de szemtanúja.

Idősbántalmazás esetében a bántalmazó legtöbbször a bántalmazott nagykorú gyermeke, unokája, vagy annak férje/felesége/élettársa¹². A bántalmazott gyakran gondozásra szoruló, esetleg magatehetetlen idős ember. Az idősök bántalmazásának szintén része lehet:

- testi és érzelmi elhanyagolás (pl. gondozás elmulasztása),
- az idős ember fizikai bántalmazása,
- lelki bántalmazás, verbális abúzus (tisztelet hiánya, magánszférához, magánélethez való jog megsértése, a kapcsolattartás jogának megsértése, az idős személy véleményének, kívánságainak figyelmen kívül hagyása),
- szexuális bántalmazás (egy fiatalabb, vagy gondozására, felügyeletére kijelölt személy részéről)
- anyagi kizsákmányolás (az idős személy tulajdonának, anyagi eszközeinek jogtalan használata, kihasználása, elvétele, a végrendeleti akarat erőszakos megváltoztatása).

A fogyatékkal vagy speciális igénnyel élő családtagok testi vagy szellemi különbözőségük révén sokszor eleve ki vannak szolgáltatva a körülöttük élő személyeknek, ami nem egyszer elhanyagoló gondozásban vagy szóbeli, lelki, testi, szexuális erőszakban, vagy anyagi függésben tartásban nyilvánul meg. (Miért marad?, 2006, 18. o.)

A vizsgálatunk során a továbbiakban használt fogalmak definiálására az egyes fejezetekben külön térünk ki.

Az OKIT hívóinak megoszlása nemek és korcsoportok szerint

Amint azt korábban már írtuk, három félév hívásait, naplóbejegyzéseit vetettük össze, amelyekben a hívók valós problémákkal fordultak segítségért a szolgálathoz (Tehát a „szórakozó” és néma hívásokat nem számoltuk ebben az esetben). A hívók korának pontos meghatározásában nehézséget jelent, hogy ezt csupán akkor lehet feljegyezni, ha a hívó erre külön utal, egyéb esetben csak azt lehet megállapítani, hogy gyermek, felnőtt vagy időskorú hívóról van-e szó – tekintve a telefonszolgálatunk alapelveit, mely az anonimitásra épül. Így az iménti kategóriákat (gyermek/felnőtt/idős) használtuk a vizsgálatunk során is. (Ugyanezekkel a nehézségekkel, az anonimitás korlátaival találtuk magunkat szembe a többi vizsgált dimenzió tekintetében is.)

Gyermek: a gyermekjogok szempontjából a tizennyolc év alatti emberek tekintendők gyermeknek. A New-York-i gyermekjogi egyezmény szerint gyermek az a személy, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kivéve, ha a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban eléri. A gyermekvédelmi törvény értelmében gyermeknek a Polgári Törvénykönyv szerinti kiskorú minősül, vagyis gyermek – hasonlóan a nemzetközi gyermekjogi alapidokumentum meghatározásához – az, aki tizennyolcadik életévét még nem töltötte be, kivéve, ha házasságot kötött, és így nagykorúságot szerzett.

Felnőtt: tizennyolcadik életévét betöltött személy, illetve az a személy, aki a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már tizennyolcadik életévének betöltése előtt elérte. A felnőttkor és az időskor között igen nehéz lenne éles határvonalat húzni, hiszen az időskort sok szempontból lehet megközelíteni (pl. biológiai, szociológiai,

¹² ENSZ Társadalmi Fejlődésért felelős Bizottsága 5/2002/PC/2 sz. jelentése.

pszichológiai, személye, stb.). Mi, jelen tanulmányunkban, a felnőtt- és az időskor határát a 62 éves kornál húztuk meg.

Idős: a hatvankettedik életévét már betöltött illetve annál idősebb személy.

A három félév során összesen 7680 naplóbejegyzést vizsgáltunk meg, amelyek magánszemélyektől érkező telefonhívások voltak. (Az intézményektől érkező hívások ebben a táblázatban nem szerepelnek.) Jól érzékelhető, hogy 2008 első félévéhez képest összességében mintegy 800-zal több hívás érkezett a következő két félévben, ez megközelítőleg 42%-os növekedést jelent. Az 1. táblázatban foglaltuk össze a vizsgált három félév hívóinak adatait nemek és korcsoport szerinti bontásban. A táblázatban látható, hogy a női hívók száma minden félévben növekedett, 1444-ről először 1894-re, majd 2005-re. Minden félévben a felnőtt korú hívók száma volt a legmagasabb. 2008 első félévében az adott félév összes hívásának 94,18%-a felnőtt korú személytől érkezett, 2008. második félévében ez az arány 96,3%-ra emelkedett, majd 2009 első félévében 93%-ot ért el. Ezzel együtt a gyermekkorú hívók aránya közel 6%-ra emelkedett az utolsó vizsgált félév során, az időskorú hívók száma csökkent.

1. táblázat

A hívók megoszlása nemek és korcsoportok szerint

Kor	2008 első féléve n=2010		2008 második féléve, n=2865		2009 első féléve, n=2805		Összesen
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	
Gyermek	39	17	32	28	137	31	284
Felnőtt	1348	545	1821	939	1845	766	7264
Idős	57	4	40	4	23	3	131
Nincs adat	-	-	1	-	-	-	1
Összesen	1444	566	1894	971	2005	800	7680

Forrás: OKIT, 2008 első féléve, 2008 második féléve, 2009 első féléve.

A hívók megoszlása gazdasági aktivitás szempontjából

A Központi Statisztikai Hivatal a lakosság gazdasági aktivitásának – a foglalkoztatottság, illetve a munkanélküliség – vizsgálatára 1992-ben új statisztikai adatgyűjtést vezetett be. A munkaerő-felmérés, ami a magánháztartásokra kiterjedő reprezentatív felvétel, a 15–74 éves személyek gazdasági aktivitásáról nyújt információt. Az adatgyűjtés célja, hogy a foglalkoztatottság és a munkanélküliség alakulását a nemzetközi statisztikai ajánlásoknak megfelelően, a mindenkorai munkaügyi szabályozástól, illetve annak változásától függetlenül, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) fogalmait felhasználva figyelje meg. Ezek szerint:

- *foglalkoztatott* az, aki az adott héten legalább egy órányi, jövedelmet biztosító munkát végzett, illetve rendelkezett olyan munkahellyel, ahonnan átmenetileg (betegség, szabadság stb. miatt) volt távol
- *munkanélküli* az, aki az adott héten nem dolgozott, és nincs is olyan munkája, amelyből átmenetileg hiányzott; a kikérdezést megelőző négy hét folyamán aktívan keresett munkát; két héten belül munkába tudott volna állni, ha talált volna megfelelő állást, illetve már talált munkát, ahol 2003-tól 90 napon belül dolgozni kezd
- *gazdaságilag aktívak:* azok, akik megjelennek a munkaerőpiacon, azaz a foglalkoztatottak és a munkanélküliek

- *gazdaságilag nem aktívak* azok, akik a vonatkozó héten nem dolgoztak, illetve nem volt rendszeres jövedelmet biztosító munkájuk, és nem is kerestek munkát, vagy kerestek, de nem tudtak volna munkába állni.¹³A gazdaságilag nem aktív népesség magában foglalja mindazokat kortól függetlenül, akik nem tekinthetők gazdaságilag aktívak.

A *nem aktív népességet* a következő csoportokra javasolják bontani: ¹⁴

- aktív koron aluli személyek
- a gazdasági aktivitás alsó korhatára felett, de az iskolaköteles kor felső határa alatti tanulók
- az iskolaköteles kor felső határa feletti személyek, akik oktatási intézménybe járnak,
- háztartási kötelezettséget teljesítő személyek
- nyugdíjasok
- más okból inaktív személyek (rokkantság, GYES, GYED, GYET stb.)

Minden országban jogszabályok határozzák meg a gazdasági aktivitás alsó határát, a munkavégzés kezdő idejét. Ez az európai gyakorlatban általában 16 év – Magyarországon is.

Hívóink (magánszemélyektől érkező hívások tekintetében) gazdasági aktivitásának felmérése során is problémát okozott, hogy az ehhez szükséges információk nem álltak minden esetben a rendelkezésünkre a segítő beszélgetések rögzítése kapcsán, ebből adódóan igen magas számban maradtak az olyan esetek, ahol nem derült fény a hívó gazdasági aktivitására. Mindkét nem (férfiak és nők) eseteit összesítve 2008 első félévében a naplózó rendszerben rögzített esetek 41,79 %-ánál, 2008 második félévében 71,55%-ánál, 2009 első félévében 59,96%-nál nem találtunk adatokat a gazdasági aktivitásra vonatkozóan.

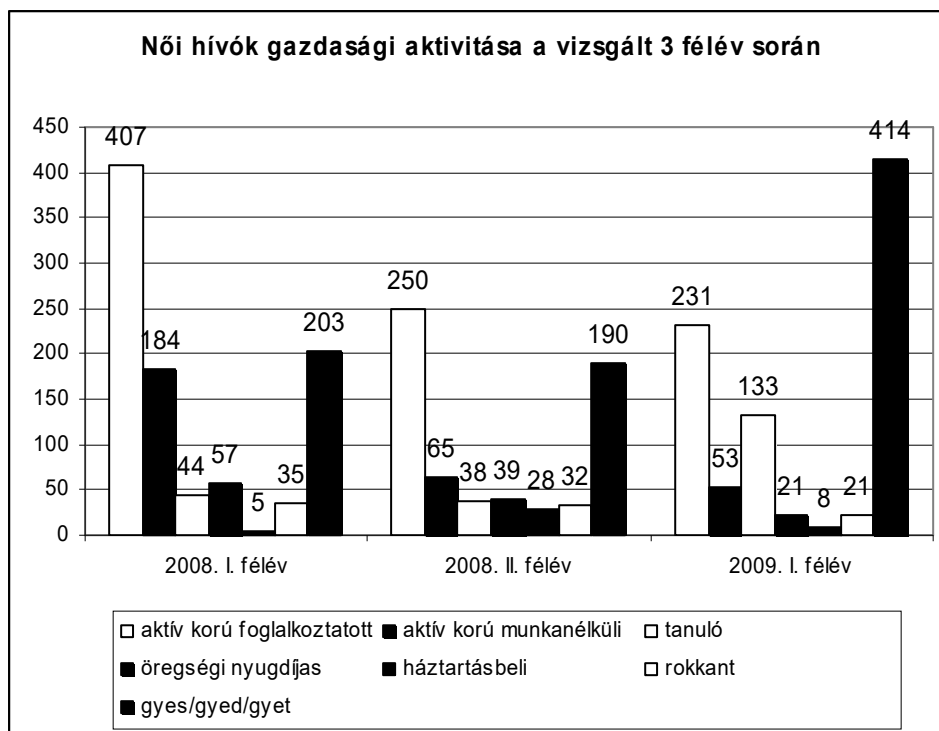
A hívók számát gazdasági aktivitás szerint az 1. és 2. diagramban ábrázoltuk nemek szerinti bontásban. 2008 első félévére vonatkozóan összesen 1170 esetben, 2008 második félévében már csupán 815, 2009 első félévében 1123 esetben találtunk adatot a hívó gazdasági aktivitásával összefüggésben, mindhárom félévet összegezve az esetek 40,47%-nál (a 7680-ból 3108 esetben) vannak értékelhető adataink. Ezen belül összességében a foglalkoztatottak aránya 2008 első félévében 50,17%, 2008 második félévében 44,42%, majd 2009 első félévében tovább csökkent 28,4% -ra. A munkanélküliek aránya 18,12%, majd 9,08%, 2009. első félévében pedig 14,25% volt. A gyes-en/gyed-en lévők aránya 2008. első félévében még 17,35%, majd ez emelkedik a következő hat hónapban 23,8%-ra, végül 2009. első félévében már 37,76%-ra. 2008. első félévében a gyes/gyed-en lévők számát csak a női hívók adták ki, illetve háztartásbelieket is mindhárom félévben csak nők között találtunk.

1. ábra

Női hívók gazdasági aktivitása

¹³ KSH Statinfo, STADAT – Módszertan – 2.1 Foglalkoztatás, munkaerő, keresetek, Forrás: <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/modsz/modsz21.html>

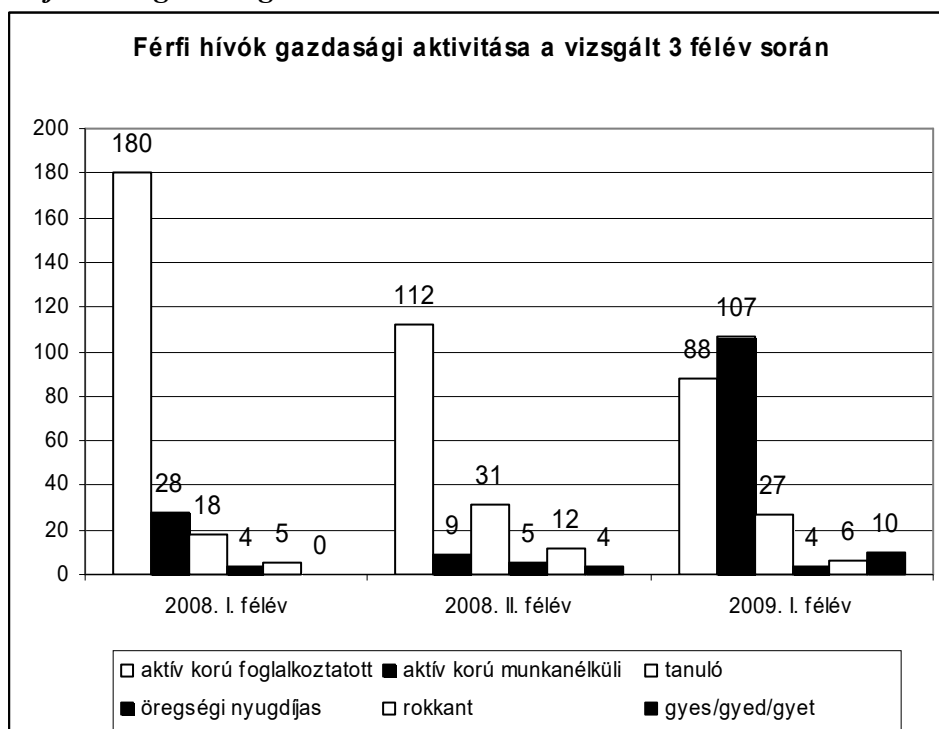
¹⁴ Demográfia, Budapest, KSH, 1996, 82–83. o.

Forrás: OKIT, 2008 első féléve, 2008 második féléve, 2009 első féléve.

2. ábra

Férfi hívók gazdasági aktivitása

Forrás: OKIT, 2008 első féléve, 2008 második féléve, 2009 első féléve.

A 2. táblázatban találjuk a *bántalmazásos esetekre* vonatkozó adatokat gazdasági aktivitás szempontjából a három vizsgált félévet összefoglalóan. Ebben a táblázatban szerepelnek azok az esetek is, amikor maga a bántalmazott telefonált a saját problémája miatt, azok a hívások is, amikor a bántalmazott egy természetes segítője kereste fel a szolgálatot, illetve amikor

valamilyen intézménytől érkezett a hívás bántalmazásos eset kapcsán. Az adatok ebben a táblázatban a *bántalmazott személyére vonatkoznak*. A táblázatban jól látszik, hogy a bántalmazottak közül a *női áldozatok aránya* 2008 első félévében 94,46%, 2008 második félévében 94,56%, 2009 első félévében 95,54% volt. A bántalmazottakra vonatkozóan 2008 első félévében az esetek 14,55%-ában, 2008 második félévében 28,54%-ban, 2009 első félévében 38,8%-ban nem találtunk információkat a gazdasági aktivitás tekintetében. A három vizsgált félévben összesen 1853 esetben derült fény az áldozat gazdasági aktivitására. Ezen belül 2008 első félévében 24%, 2008 második félévében 22,5%, 2009 első félévében 22,22% volt a *foglalkoztatottak aránya* (a százalékok az egyes féléven belüli arányukat jelzi). 2008 első félévében a *gyesen/gyeden lévő kismamák aránya* 34,59%, 2008 második félévében 43,48%, 2009 első félévében 49,62% volt. A *munkanélküliek aránya* a vizsgált három félév közül az elsőben 20,27%, a másodikban 7,1%, a harmadikban 9% volt. A rokkant személyek aránya 6,08%, majd 7,27%, végül 4,02% volt, a tanulóké 7,71%-ról 8,3%-ra, majd 9,39%-ra emelkedett. Az *öregségi nyugdíjasok aránya* kismértékű csökkenést mutatott, 5,81%-ról előbb 4,06%-ra, majd 4,02%-ra. Végül a háztartásbelieké 1,49%-ról, előbb 7,27%, majd 1,72%-ra változott.

A családon belüli erőszak eseteinél, ahol találtunk adatokat a gazdasági aktivitásra vonatkozóan, közel fele arányban voltak a gyesen/gyeden lévő kismamák, ami kiemelkedően magas arány, s csupán az áldozatok egyötöde volt foglalkoztatott a hívás időpontjában.

2. táblázat

Bántalmazottak száma gazdasági aktivitás szempontjából

Gazdasági aktivitás	2008. I. félév, N=866		2008. II. félév, N=827		2009. I. félév, N=853		Összesen
	Bántalmazott nő	Bántalmazott férfi	Bántalmazott nő	Bántalmazott férfi	Bántalmazott nő	Bántalmazott férfi	
aktív korú foglalkoztatott	172	6	125	8	112	4	427
aktív korú munkanélküli	148	2	41	1	47	-	239
tanuló (vagy 6 évnél fiatalabb)	26	18	28	16	29	14	131
tanuló felnőtt	12	1	4	1	3	3	24
öregségi nyugdíjas	38	5	22	2	19	2	88
háztartásbeli	11	-	43	-	9	-	63
rokkant	31	14	30	13	20	1	109
gyes/gyed/gyet	256	-	257	-	259	-	772
nincs adat	124	2	232	4	317	14	693
összesen	818	48	782	45	815	38	2546

Forrás: OKIT, 2008 első féléve, 2008 második féléve, 2009 első féléve.

A 3. táblázat foglalja össze a *bántalmazókra vonatkozó adatokat* gazdasági aktivitás szempontjából. A bántalmazókkal kapcsolatban jóval kevesebb esetben sikerült adatokat találnunk, mint a bántalmazottnál. 2008 első félévében az esetek 49,77%-ában, 2008 második félévében 66,02%-ában, 2009 első félévében 78,42%-ában nem találtunk a gazdasági aktivitásra utaló információkat a naplóbejegyzésekben. A bántalmazók az első vizsgált félév során 95,15%-ban, a másodikban 94,56%-ban, a harmadikban 95,66%-ban férfiak voltak. Azokat az eseteket vizsgálva, ahol rendelkezésünkre álltak adatok a gazdasági aktivitással összefüggésben, a következő eredményeket kaptuk A *munkanélküliek aránya* (az egyes

vizsgált féléveken belül érte) 46,44%-ról először 48,4%-ra, majd 49,45%-ra emelkedett. A *foglalkoztatottak aránya* közel azonos volt mindhárom félév során 37,47%, 37,37%, majd 36,41%. Az *öregségi nyugdíjasoké* 6,2% volt az első vizsgált időszakban, majd a következő mindkét félév során 5,69%. A *rokkantak aránya* 4,37%, 2,85% végül 4,35%. A tanulók aránya az egyes félévekben 4,14%, 3,56%, valamint 4,89% volt. Azoknak az eseteknek, *ahol találtunk információkat a gazdasági aktivitással kapcsolatban, közel felénél tapasztaltuk azt, hogy a bántalmazó munkanélküli volt a segítségkérés időpontjában.*

3. táblázat

Bántalmazók száma gazdasági aktivitás szempontjából

Gazdasági aktivitás	2008. I. félév, N=866		2008. II. félév, N=827		2009. I. félév, N=853		Összesen
	bántalmazó nő	bántalmazó férfi	bántalmazó nő	bántalmazó férfi	bántalmazó nő	bántalmazó férfi	
aktív korú foglalkoztatott	12	151	12	93	14	53	335
aktív korú munkanélküli	6	196	5	131	2	89	429
tanuló (vagy 6 évnél fiatalabb)	1	13	1	6	1	5	27
tanuló felnőtt	2	2	2	1	-	3	10
öregségi nyugdíjas	5	22	5	11	2	5	50
háztartásbeli	-	-	-	-	2	-	2
rokkant	5	14	1	7	-	8	35
gyes/gyed/gyet	6	-	6	-	-	-	12
nincs adat	5	426	13	533	16	653	1646
összesen	42	824	45	782	37	816	2546

Forrás: OKIT, 2008 első féléve, 2008 második féléve, 2009 első féléve.

Milyen intézményekkel álltak korábban kapcsolatban a hívók?

A következőkben azt vizsgáltuk, hogy a telefonszolgálathoz segítségért forduló hívók korábban milyen intézményekkel álltak már kapcsolatban, illetve volt-e egyáltalán kapcsolatuk valamilyen intézménnyel, szolgálattal azzal az adott problémájukkal összefüggésben, amivel vonatkozóan az OKIT-ot felkeresték. Az intézményeket a következőképpen csoportosítottuk.

Szociális intézmény alatt értünk minden, a szociális törvény által meghatározott személyes gondoskodást nyújtó intézményt, mind a szociális alapszolgáltatásokat biztosító, mind a szakosított ellátásokat nyújtó intézmények körét, ezen felül a szociális igazgatás szerveit.

- *Gyermekevédelmi intézmény* alatt értünk minden a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény által megnevezett személyes gondoskodás keretébe tartozó gyermekjóléti alapellátást, valamint szintén a személyes gondoskodás keretébe tartozó gyermekvédelmi szakellátásokat.
- *Munkaügyi intézményen* a foglalkoztatási szerveket a Regionális Munkaügyi Központokat és kirendeltségeiket, valamint a regionális átképző központokat értjük.
- *Egészségügyi intézményként* jelöltük az alapellátást, járóbeteg-szakellátást, fekvőbeteg-szakellátást, egyéb egészségügyi ellátásokat biztosító intézményeket.

- *Társadalombiztosítási intézményként* jelöltük az egészségbiztosítás és a nyugdíjbiztosítás szerveit.

A hívók korábbi intézményi kapcsolataira vonatkozó adatokat a 4. táblázatban foglaltuk össze. Látható, hogy 2008 első félévében 1172 esetben, 2008 második félévében 695 esetben, 2009 első félévében pedig 1777 esetben állt rendelkezésünkre információ arra vonatkozóan, hogy korábban állt-e kapcsolatban a hívó valamilyen intézménnyel, szervvel, s ha igen, akkor milyennel. Ezen a körön belül nézve, *gyermekvédelmi intézménnyel* az első vizsgált félévben 30,63%-ban, a másodikban 43,02%-ban, a harmadikban 16,54%-ban volt előzetes kapcsolata a hívóknak. Az arányok az egyes féléveken belüli eloszlást mutatják. *Szociális intézménnyel* 2008 első félévében 28,58%-uknak, 2008. második félévében 20%-uknak, 2009. első félévében 3,94%-uknak volt kapcsolata. Jóval kisebb arányban számoltak be a hívók *munkaügyi intézménnyel* (10,4%, 4,17%, végül 0,9%) a *társadalombiztosítás valamely szervével* (5,12%, 0,72%, 0,67%), *egészségügyi intézménnyel* (2,9%, 8,34%, 4,44%) való előzetes kapcsolatáról az adott problémát illetően. 2008 első félévében az esetek 22,35%-ban, második félévében 23,74%-ban, 2009 első félévében 58,3%-ban a hívóknak korábban nem volt kapcsolata intézményekkel az adott problémával összefüggésben, amivel a telefonszolgálathoz fordultak segítségért.

A táblázatban jól látszik, hogy a telefonszolgálathoz forduló férfiak sokkal kisebb arányban kerestek fel problémájukkal kapcsolatban valamilyen intézményt, mielőtt az OKIT-hoz fordultak, mint a nők.

4. táblázat

A hívók korábbi intézményi kapcsolatai

Intézményi kapcsolat	2008. I. félév, N=2010		2008. II. félév, N=2865		2009. I. félév, N=2805		Összesen
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	
szociális intézmény	301	34	106	33	68	2	544
gyermekvédelmi intézmény	333	26	272	27	264	30	952
munkaügyi intézmény	106	16	24	5	13	3	167
egészségügyi intézmény	29	5	51	7	73	6	171
társadalombiztosítási intézmény	51	9	5	0	11	1	77
nem állt kapcsolatban intézménnyel	133	129	139	26	879	427	1733
nincs adat	491	347	1297	873	697	331	4036
összesen	1444	566	1894	971	2005	800	7680

Forrás: OKIT, 2008 első féléve, 2008 második féléve, 2009 első féléve.

A hívók megoszlása egészségi állapot szempontjából

A következő lépésben azt vizsgáltuk, hogy a hívók milyen egészségi problémákkal küzdöttek, abban az időszakban, amikor segítségért fordultak az OKIT-hoz. Itt külön hangsúlyoznunk kell, hogy a személyes egészségügyi adatok a különleges személyes adatok közé tartoznak. Az általunk felhasznált adatok anonimizált adatokat jelentenek.

Az egészség a WHO (1946) definíciója szerint nem csupán a betegség hiányát, hanem a teljes testi, lelki és szociális jóllét állapotát jelenti.

- *Fogyatékoság* alatt értjük a mozgáskorlátozottságot, látássérültséget, hallássérültséget, a beszédzavarokat, az értelmi akadályozottságot, az autizmust, valamint a halmozott fogyatékoságot.
- *Pszichés zavarok*: szorongásos zavarok, skizofrénia, paranoia, pszichopátia, hangulatzavarok, pszichózisok, szomatoform zavarok, evészavarok, személyiségzavarok, önértékelési zavarok, evési zavarok, alvászavarok, viselkedészavarok, fóbiák, kudarc, sikertelenség, döntésképtelenség, dilemma stb. közös elnevezése.
- *Akut testi betegségek*: olyan rövid ideig tartó bántalmak, melyek néhány nap vagy hét alatt érnek véget. Ilyen a legtöbb lázas állapot, a gyakori légúti hurut, a hasmenéssel járó állapotok.
- *Krónikus testi betegségek*: a hosszabb ideig, gyakran a beteg élete végéig tartó betegségek köre. Pl.: idegrendszeri, szív- és érrendszeri, különböző mozgásszervi megbetegedések – reumatikus megbetegedések, ízületi bántalmak, a gerincoszlop és a porckorong megbetegedései –, emésztőrendszeri megbetegedések egy része, allergiák, anyagszere- betegségek, daganatos betegségek, genetikai, tüdőbetegségek egy része.
- *Szenvedélybetegségnek* azokat a visszatérően ismétlődő viselkedésformákat, szokásokat nevezzük, amelyeket valaki kényszeresen újra és újra végrehajt, s amelyek a személyre – és többnyire környezetére is – káros következményekkel járnak. Ezek a szenvedélyek vagy függőségek kétfélek lehetnek. Függőséget kialakíthatnak kémiai szerek, ezt a fajta szenvedélybetegséget nevezzük drogfüggőségnek vagy kémiai addikciónak. De függeni lehet valamilyen viselkedési együttestől is, ezeket a függőségi formákat viselkedéses függőségeknek nevezzük. A viselkedéses addikciók közé soroljuk a játékszenvedélyt (gambling), a számítógépes (vagy egyéb) játékoktól való függőséget, az internetfüggőséget, a videófüggőséget, a szex-addikciót, a kleptomániát, a kényszeres pénzköltést (vásárlási kényszer), a pornográfiához való hozzászokást, a kényszeres evést és még sok hasonló, az egészséget és a környezetet károsító viselkedésformát. Mi ezek közül az alkoholizmust, a játékszenvedélyt, a narkomániát és a gyógyszerfüggőséget emeltük ki. *Az alkoholizmus* az alkohol rendszeres, mértéktelen, hozzászokás-szerű fogyasztásából eredő, testi és lelki károsodásokkal járó állapot, amely az alkoholfogyasztásról való leszokás képtelenségével társul. Alkoholista az, akinek életvezetésében súlyos problémákat okoz az alkoholfogyasztás (munkahelyi, környezeti, családi, egészségügy stb. problémák) Esetükben már kialakult a dependencia (függőség), amin már nem tudnak uralkodni. Dependenciát nem csak drogok, tehát a központi idegrendszerbe közvetlenül bekerülő anyagok okozhatnak. Teljesen a dependencia tüneti és patomechanizmusának megfelelő képet láthatunk pl. kóros *játékszenvedélyben* vagy kóros *gyűjtőszenvedélyben* is. A *narkománia* drogfüggőséget jelent. A narkománia jellemzői: legyőzhetetlen vágy arra, hogy állandóan legyen és használhassa is a szenvedélybeteg a drogot, hajlam arra, hogy a drog mennyiségét és adagját állandóan növelje. A függőségnek két fajtája van: pszichikai és fizikai függőség. A *gyógyszerfüggőség* csillapíthatatlan vágy a gyógyszer után, ezért a gyógyszer szedése szabályozhatatlan. Gyógyszerfüggőnek azokat nevezzük, akik nem panaszaik megszüntetésére vagy betegségük kezelésére, hanem a fizikai és lelki függés miatt szedik a gyógyszert.

A hívók egészségi állapotára vonatkozó adatait az 5. táblázatban foglaltuk össze. 2008 első félévében összesen 1074 esetben, azaz 53,43%-ban, 2008 második félévében 1538 esetben, 53,68%-ban, 2009 első félévében 1721 esetben, azaz 61,35%-ban találtunk adatokat a hívók egészségi állapotával összefüggésben. Ezen belül értelmezve, az első vizsgált félév során

60,34%-ban, a másodikban 46,03%-ban, a harmadikban 52,87%-ban mondták magukat egészségesnek a hívók. A *pszichés zavarokkal küzdők aránya* (az arányok egy-egy féléven belül értelmezendők) a következőképpen alakult: 25,04%-ról előbb 48,63%-ra, majd a következő hat hónapban 40,73%-ra emelkedett. Az első vizsgált időszakban 7,35%-ban, a másodikban 2,73%-ban, a harmadikban 3,08%-ban számoltak be a hívók valamilyen *akut vagy krónikus betegségről*. A valamilyen *fogyatékossgal élők* aránya 2,7%-ról, 1,23%-ra, majd 0,35%-ra csökkent. *Alkoholproblémákat* 2008 első félében 2,6%-ban, 2008 második félévében 0,91%-ban, 2009 első félévében 1,8%-ban említettek a hívók, míg a *drogfüggőségben szenvedők* aránya 1,39%, 0,32%, majd 0,81%. A *játékszenvedéllyel és gyógyszerfüggőséggel* küzdő hívók aránya mindhárom vizsgált félév során 1% alatt maradt. Az *összes szenvedélybeteg hívó aránya* az ismert egészségügyi állapottal kapcsolatos adatokon belül összesen az első vizsgált félév során 4,56%, a következőben 1,36%, végül 2,96% volt. Azt megállapíthatjuk, hogy a férfiak között nagyobb arányban fordult elő valamilyen pszichés zavar ebben az első két elemzett félévben, mint a nőknél. 2009 első félévében azonban a nők körében találtunk több valamilyen pszichés zavarral küzdő hívót, ellentétben az előző félévek tapasztalataival.

5. táblázat

A hívók egészségi állapota

Egészségi állapot	2008. I. félév, N=2010		2008.II. félév, N=2865		2009. I. félév, N=2805		Összesen
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	
egészséges	566	82	569	139	727	183	648
fogyatékos	21	8	14	5	6	-	29
pszichés zavarok	101	168	308	440	409	292	269
akut és krónikus betegségek	70	9	36	6	42	11	79
alkoholizmus	21	7	9	5	22	9	28
játékszenvedély	-	4	-	-	-	6	4
narkománia	6	9	5	-	4	10	15
gyógyszerfüggőség	2	-	2	-	-	-	2
nincs adat	657	279	951	376	795	289	936
összesen	1444	566	1894	971	2005	800	2010

Forrás: OKIT, 2008 első féléve, 2008 második féléve, 2009 első féléve.

A problémák és a segítségnyújtás jellege

A következőkben megvizsgáltuk, hogy milyen problémákkal fordultak a hívók segítségért a telefonszolgálathoz, illetve milyen jellegű segítséget tudtak nyújtani az aktuális problémával kapcsolatban az OKIT munkatársai. A problémák meghatározására, amint azt már korábban jeleztük, az I.F.O.T.E.S. (International Federation of Telephonic Emergency Service) problémakatalógusát használjuk, az OKIT által kibővített formában, amely igazodik telefonszolgálatunk speciális feladataihoz.

2008 első félévében összesen 2839 problémával kapcsolatban keresték fel a telefonszolgálatot magánszemélyek és intézmények. Intézményektől érkezett a hívások 29,2%-a, magánszemélyektől pedig a 70,8%-a. A legtöbb esetben családi problémák miatt telefonáltak a hívók, összesen 926 esetben, ez az összes eset 32,6%-át jelenti. Családon belüli erőszak kapcsán 402 segítő beszélgetésre került sor a vizsgált félévben, 138 esetben információnyújtás történt az OKIT szolgáltatásaival kapcsolatban, 88 esetben segítő intézmények, szervezetek elérhetőségéről nyújtottak információt a szolgálat munkatársai, 49 esetben általános tájékoztatással szolgáltak az igénybe vehető szolgáltatásokkal kapcsolatosan.

Családon belüli erőszak következtében 165 esetben történt elhelyezés a kríziskezelő hálózat partnerintézményeihez, ebből 143 esetben anya és gyermeke, 22 esetben egyedülálló személy elhelyezésére került sor. További két esetben más családok átmeneti otthonában helyezték el a rászorulókat.

A következő nagy problémacsoport az információhiány, amelyeknek száma 517, az összes problémákon belüli aránya pedig 18,2% volt. Információhiány kapcsán 189 esetben történt más intézmények elérhetőségéről információnyújtás, 148 esetben az OKIT szolgáltatásairól információnyújtás, 41 esetben általános tájékoztatás szolgáltatásokról, ellátásokról (főképp szociális és gyermekvédelmi területet érintően), 99 esetben segítő beszélgetés. Az esetekkel kapcsolatos jelzések, visszajelzések száma 358, az összes problémán belüli aránya 12,6% volt. Ezt követték a pszichiátriai problémák 259 esetben (9,1%), majd az anyagi jellegű problémák 195 esetben (6,8%).

A hívókkal legtöbbször segítő beszélgetés történt 2008 első félévében, összesen 1002 esetben (a segítő beszélgetések aránya a szolgáltatáson belül 35,29%), ezen belül 40,1%-ban családi problémák miatt, 509 esetben történt konkrét információnyújtás más szervezetek, intézmények elérhetőségéről, működési feltételeiről, sok esetben férőhellyel, egyéb (nem családon belüli erőszak miatti) elhelyezési lehetőségekkel kapcsolatos információkat kértek a hívók. További 375 esetben az OKIT szolgáltatásairól nyújtottak információkat a telefonos segítők, 401 esetben volt információfogadás esetekkel kapcsolatban. Összesen 179 esetben történt elhelyezés, ezek közül a legnagyobb arányban családon belüli erőszak indokolta ezt a beavatkozási formát 167 esetben, amely az összes elhelyezéseken belül 93,3%-ot tesz ki.

2008. második félévében összességében közel kilencszázzal nőtt az előző félévhez viszonyítva a hívások száma, ebbe beleértendő a magánszemélyektől, valamint az intézmények részéről érkező hívások egyaránt. Összesen 3711 hívás futott be a szolgálathoz érdemi problémákkal a félév során. Az intézményektől érkezett hívások aránya csökkent az előző félévhez képest 22,79%-ra, a magánszemélyektől érkező hívásoké pedig a 77,2%-ra emelkedett. Az előző félévhez hasonlóan szintén családi problémák miatt keresték fel a legtöbben a telefonszolgálatot, összesen 915 esetben, amely kb. megegyezik az előző félév adatával, ez az összes eset 24,65 %-át jelenti, amely arányaiban csökkenést mutatott. Családon belüli erőszak kapcsán 487 segítő beszélgetésre került sor a vizsgált félévben, 126 esetben információnyújtás történt az OKIT szolgáltatásaival kapcsolatban, 73 esetben segítő intézmények, szervezetek elérhetőségéről nyújtottak információt a szolgálat munkatársai, 28 esetben általános tájékoztatással szolgált az igénybe vehető szociális és egyéb szolgáltatásokkal, ellátásokkal kapcsolatosan. Családon belüli erőszak következtében 151 esetben történt elhelyezés a kríziskezelő hálózat partnerintézményeihez, ebből 135 esetben anya és gyermeke, 14 esetben egyedülálló személy elhelyezésében közreműködtek a segítők. További egy esetben más családok átmeneti otthonában, és egy esetben egyéb intézményben került sor a rászoruló elhelyezésére. A következő nagy problémacsoport az információhiány, amelyeknek száma közel háromszázzal emelkedett az előző félévhez képest 806-ra, az összes problémákon belüli aránya szintén emelkedett, mégpedig 21,7%-ra. Információhiány kapcsán 281 esetben történt más intézmények elérhetőségéről információnyújtás, 201 esetben az OKIT szolgáltatásairól információnyújtás, 68 esetben általános tájékoztatás, szolgáltatásokról, ellátásokról (főképp szociális és gyermekvédelmi területet érintően), 209 esetben segítő beszélgetés. Ezt követték a pszichiátriai problémák 662 esetben (17,8%), az esetekkel kapcsolatos jelzések, visszajelzések száma szintén emelkedett 490-re, az összes problémán belüli aránya 13,2% volt, majd az anyagi jellegű problémák 239 esetben (6,44%). A hívókkal legtöbbször segítő

beszélgetés történt 2008. második félévében is, összesen 1638 esetben (az összes szolgáltatáson belüli aránya 44,1%), ezen belül 29,73%-ban családi problémák miatt, 599 esetben történt konkrét információnyújtás más szervezetek, intézmények elérhetőségéről, működési feltételeiről, sok esetben férőhellyel, egyéb (nem családon belüli erőszak miatti) elhelyezési lehetőségekkel kapcsolatos információkat kértek a hívók. 447 esetben az OKIT szolgáltatásaival kapcsolatban nyújtottak információkat a szolgálat munkatársai. 478 esetben történt információfogadás esetekkel, férőhelyek alakulásával kapcsolatban. Összesen 167 esetben történt elhelyezés, ezek közül a legnagyobb arányban családon belüli erőszak indokolta ezt a lépést, összesen 151 esetben, amely az összes elhelyezéseken belül 90,4%-ot tesz ki.

2009 első félévében tovább emelkedett az előző félévekhez viszonyítva a hívások száma (2008 első félévéhez képest mintegy 1000 hívással több volt ebben az időszakban), a magánszemélyektől, valamint az intézmények részéről érkező hívások egyaránt. Összesen 3821 hívás érkezett érdemi problémákkal e félév során. Az intézményektől érkező hívások aránya emelkedett az előző félévhez képest 26,59%-ra, ebben a félévben volt a legmagasabb – 1016 – az intézményi hívások száma, a magánszemélyektől érkező hívások aránya pedig a 73,41% volt. Az előző félévhez hasonlóan szintén családi problémák miatt keresték fel a legtöbben a telefonszolgálatot, összesen 930 esetben, amely kb. megegyezik az előző félévek adataival. Ez az összes eset 24,33%-át jelentette, amely arányaiban csökkenést mutatott. Családon belüli erőszak kapcsán 471 segítő beszélgetésre került sor a vizsgált félévben, 148 esetben információnyújtás történt az OKIT szolgáltatásaival kapcsolatban, 54 esetben segítő intézmények, szervezetek elérhetőségéről nyújtottak információt a szolgálat munkatársai, 16 esetben általános tájékoztatással szolgáltak az igénybe vehető szolgáltatásokkal, ellátásokkal kapcsolatosan. Családon belüli erőszak következtében 196 esetben történt elhelyezés a kríziskezelő hálózat partnerintézményeihez, ami 45 esettel több, mint az előző félév során, ebből 175 esetben anya és gyermeke, 20 esetben egyedülálló személy elhelyezésére került sor. További egy esetben más családok átmeneti otthonában került sor a rászoruló elhelyezésére. Az információhiány miatti hívások száma az előző félévhez hasonló mértékű maradt, azaz pontosan 830, az összes problémákon belüli aránya pedig szintén 21,7% maradt. Információhiány kapcsán 303 esetben történt más intézmények elérhetőségéről, működési rendjéről konkrét információnyújtás, 190 esetben az OKIT szolgáltatásairól információnyújtás, 79 esetben általános tájékoztatás, szolgáltatásokról, ellátásokról, 236 esetben segítő beszélgetés. Ezt követték a pszichiátriai problémák 735 esetben (19,23%) – ezzel a pszichiátriai problémák száma közel háromszorosára emelkedett 2008 első félévhez viszonyítva. Az esetekkel kapcsolatos jelzések, visszajelzések száma szintén emelkedett 633-ra, az összes problémán belüli aránya 16,56% volt, majd az anyagi jellegű problémák következnek, melynek száma 212 (5,54%) volt. A hívókkal legtöbbször segítő beszélgetés történt 2009 első félévében is, összesen 1780 esetben – amely szintén nagyon sokat emelkedett 2008 első félévéhez képest, pontosan 778 esettel – ezen belül 26,46%-ban családi problémák miatt, 570 esetben történt konkrét információnyújtás más szervezetek, intézmények elérhetőségéről, működési feltételeiről. Sok esetben férőhellyel, egyéb (nem családon belüli erőszak miatti) elhelyezési lehetőségekkel kapcsolatos információkat kértek a hívók. További 417 esetben az OKIT szolgáltatásaival kapcsolatban nyújtottak információkat a szolgálat munkatársai. 522 esetben történt információfogadás esetekkel, férőhelyek alakulásával kapcsolatban. Összesen 223 esetben történt elhelyezés, amely messze meghaladja, az előző félévek elhelyezéseinek számát, ezek közül a legnagyobb arányban családon belüli erőszak indokolta ennek a lépésnek a megtételét, összesen 196 esetben, amely az összes elhelyezéseken belül 87,9%-ot tesz ki.

Családon belüli erőszakkal kapcsolatos esetek

A következők során csak a családon belüli erőszak eseteit vesszük górcső alá, ezeknél az eseteknél vagy maga a bántalmazott kereste fel a telefonszolgálatot, vagy valamilyen természetes, illetve intézményi segítője fordult az esettel kapcsolatban az OKIT-hoz. Először azt vizsgáltuk, hogy a különféle áldozati csoportoknál milyen arányban fordulnak elő a bántalmazás különböző típusai. Szeretnénk megjegyezni, hogy a családi problémák és a családon belüli erőszak esetei nem fedik le egymás, mivel a családi problémának nem csupán a családon belüli erőszak eseteit tartjuk.

A bántalmazás jellege

2008 első félévében összesen 866 családon belüli esetet vizsgáltunk meg, s azt tapasztaltuk, hogy legnagyobb számban, összesen 580 esetben fizikai bántalmazás miatt keresték fel az OKIT-ot ebben az időszakban. A fizikai bántalmazások aránya a vizsgált eseteken belül 66,97% volt, ezt követte a különféle bántalmazások együttes előfordulása 118 esetben (13,62%), majd a lelki erőszak 72 esetben (8,3%). Kisebb arányban verbális erőszak miatt fordultak segítségért, összesen 49 esetben (5,65%), majd gazdasági-társadalmi erőszak miatt, 16 esetben (1,85%), végül szexuális bántalmazás miatt 8 esetben (0,92%). Nagy arányban, összesen 570 esetben (65,82%) felnőtt nő bántalmazásáról számoltak be a hívók, felnőtt nő és gyermek együttes bántalmazása kapcsán 186 esetben (21,48%) érkeztek a hívások, idős nő bántalmazása miatt 38 esetben (4,39%), lánygyermek miatt 26 esetben (3%). Kevesebb hívás érkezett felnőtt férfi (23), illetve fiúgyermek (18), és idős férfi (5) bántalmazásával összefüggésben. Az erőszak típusainak megjelenését a különböző áldozati csoportokban 2008 első félévére vonatkozóan a 6. táblázatban összegeztük.

6. táblázat

A bántalmazás formái az érintettek neme és kora szerinti megoszlásban, 2008 első félév

Bántalmazás jellege	Lánygyermek	Fiúgyermek	Felnőtt nő	Felnőtt nő+gyerekek	Felnőtt férfi	Idős nő	Idős férfi	Összesen
fizikai erőszak	9	9	412	126	2	19	3	580
lelki erőszak	8	4	45	2	9	3	1	72
verbális	-	2	30	2	11	4	-	49
szexuális	5	-	3	-	-	-	-	8
gazdasági-társadalmi	1	1	3	2	-	9	-	16
együttes előfordulás	3	2	56	52	1	3	1	118
nincs adat	-	-	21	2	-	-	-	23
összesen	26	18	570	186	23	38	5	866

Forrás: OKIT, 2008 első féléve.

2008 második félévében összesen 827 családon belüli eset kapcsán azt tapasztaltuk, hogy legnagyobb számban az előző félévhez hasonlóan, összesen 406 esetben fizikai bántalmazás miatt érkeztek a hívások – a fizikai bántalmazások aránya a vizsgált eseteken belül 49% volt. Ezt követte a különféle bántalmazások együttes előfordulása 298 esetben (36%), ez 180 esettel több, mint az előző félévi adat. Majd a lelki erőszak következett 47 esetben (5,7%). Kisebb arányban fordultak verbális erőszak miatt segítségért, összesen 34 esetben (4,11%), majd gazdasági-társadalmi erőszak miatt, 11 esetben (1,33%), végül *nagymértékben emelkedett a szexuális bántalmazás miatt segítséget kérők száma, 30 esetre (3,6%)*. Szintén

nagymértékben, összesen 649 esetben (78,47%) felnőtt nő bántalmazásáról számoltak be a hívók, felnőtt nő és gyermek együttes bántalmazása kapcsán összesen 83 esetben (10%) érkeztek hívások. Idős nő bántalmazása miatt 22 esetben (2,66%), lánygyermek bántalmazása miatt 28 esetben (3,38%). Itt szeretném megjegyezni, hogy a fiatal lányok körében a szexuális bántalmazás aránya 53,6% volt ebből a 28 esetből, összesen 15 alkalommal számoltak be a hívók szexuális jellegű bántalmazásról, az összes szexuális bántalmazás tekintetében 50% volt a fiatal lányok ellen irányuló szexuális bántalmazás. Kevesebb hívás érkezett felnőtt férfi (28), illetve fiúgyermek (17) bántalmazásával összefüggésben, idős férfi ügyében ebben a félévben nem érkezett hívás. Az erőszak típusainak megjelenését a különböző áldozati csoportokban 2008 második félévére vonatkozóan a 7. táblázatban összegeztük.

7. számú

A bántalmazás formái az érintettek neme és kora szerinti megoszlásban, 2008 második félév

Bántalmazás jellege	Lánygyermek	Fiúgyermek	Felnőtt nő	Felnőtt nő+gyerekek	Felnőtt férfi	Idős nő	Idős férfi	Összesen
fizikai erőszak	8	10	342	29	11	6	-	406
lelki erőszak	1	1	37	2	2	4	-	47
verbális	1	-	30	-	2	1	-	34
szexuális	15	4	11	-	-	-	-	30
gazdasági-társadalmi	-	-	11	-	-	-	-	11
együttes előfordulás	3	2	218	52	12	11	-	298
nincs adat	-	-	-	-	1	-	-	1
összesen	28	17	649	83	28	22	0	827

Forrás: OKIT, 2008 második féléve.

2009 első félévében 847 családon belüli erőszakkal kapcsolatos esetet tudtunk megvizsgálni. Legnagyobb számban az előző félévekhez hasonlóan szintén fizikai bántalmazás miatt érkeztek segítségkérő telefonhívások, összesen 418 esetben, a fizikai bántalmazások aránya a vizsgált eseteken belül 49,35% volt. Ezt követte a különféle bántalmazások együttes előfordulása 274 esetben (32,35%), majd a lelki erőszak 69 esetben (8,14%). Kisebb arányban fordultak a szolgálathoz a hívók verbális erőszak miatt, összesen 55 esetben (bár ebben a félévben volt a legmagasabb ennek az aránya, 6,49%) és gazdasági-társadalmi erőszak miatt, 10 esetben (1,18%). Végül 2008. első félévéhez képest még mindig emelkedett, bár az előző félévhez képest csökkent a szexuális bántalmazás miatt segítséget kérők száma 20 esetre (2,36%). Egyre növekvő arányban, összesen 694 esetben (81,93%) felnőtt nő bántalmazásáról számoltak be a hívók, majd felnőtt nő és gyermek együttes bántalmazása kapcsán érkeztek a hívások, összesen 60 esetben (7%). Idős nő bántalmazása miatt 19 esetben (2,24%), lánygyermek miatt 30 esetben (3,38%). Ebben a félévben is jellemző volt, hogy a fiatal lányok körében a szexuális bántalmazás aránya viszonylag magas, 43% volt az említett 30 esetből, összesen 13 alkalommal számoltak be a hívók lánygyermek szexuális jellegű bántalmazásáról, az összes szexuális bántalmazás tekintetében 65% volt a fiatal lányok ellen irányuló szexuális bántalmazás. Ugyanannyi hívás érkezett felnőtt férfi (28), illetve kicsivel kevesebb fiúgyermek (14), valamint idős férfi (2) bántalmazásával összefüggésben. Az erőszak típusainak megjelenését a különböző áldozati csoportokban 2009. első félévére vonatkozóan a 8. táblázatban összegeztük.

8. táblázat

A bántalmazás formái az érintettek neme és kora szerinti megoszlásban, 2009 első félév

Bántalmazás jellege	Lánygyermek	Fiúgyermek	Felnőtt nő	Felnőtt nő+gyerekek	Felnőtt férfi	Idős nő	Idős férfi	Összesen
fizikai erőszak	5	5	373	14	10	11	-	418
lelki erőszak	3	-	59	4	3	-	-	69
verbális	2	2	46	1	4	-	-	55
szexuális	13	3	2	-	2	-	-	20
gazdasági-társadalmi	-	-	10	-	-	-	-	10
együttes előfordulás	7	4	204	41	8	8	2	274
nincs adat	-	-	-	-	1	-	-	1
összesen	30	14	694	60	28	19	2	847

Forrás: OKIT, 2009 első féléve.

A bántalmazó és a bántalmazott kapcsolatának jellege

A következőkben azt elemeztük, hogy a bántalmazók és a bántalmazottak milyen rokoni kapcsolatban álltak egymással a telefonhívás idejében. Mindhárom vizsgált félév során azt tapasztaltuk, hogy a legtöbb esetben a bántalmazott a bántalmazó házastársa vagy élettársa volt a hívás idejében.

Mindhárom vizsgált félév során azt láttuk, hogy a női áldozatok legtöbbször a bántalmazó házastársai voltak (345; 321; ill. 329 eset), majd ezt követték a bántalmazójukkal élettársi viszonyban élő bántalmazott nők (286; 282; ill. 309 eset). A férfi bántalmazottak a legtöbb esetben a bántalmazók gyermekei voltak (15-15; ill. 16 esetben). Az összes eseten belül a bántalmazott a bántalmazó házastársa volt a vizsgált félévek kronológiai sorrendjében 41,22%-ban, 40,15%-ban, 37,2%-ban; az élettársa 33,14%-ban, 34,22%-ban, 39,3%-ban. A bántalmazottak a bántalmazó gyermekei 6,35%-ban, 5,8%-ban és 6,7%-ban; szülei 5,4%-ban, majd 5%-ban, végül 5,9%-ban voltak, tágabb rokonságban 4%-ban, 4,47%-ban és 4,13%-ban álltak. A bántalmazott a bántalmazó volt házastársa 3,23%-ban, 3,26%-ban, valamint 1,89%-ban, a volt élettársa 3,8%-ban, 1,45%-ban, végül 1,77%-ban volt. (A százalékos arányokat egy-egy féléven belül értjük.) A bántalmazott és a bántalmazó kapcsolatára vonatkozó adatokat a három vizsgált félévre vonatkozóan a 9. táblázatban foglaltuk össze.

9. táblázat

A bántalmazott és a bántalmazó kapcsolatának jellege

A bántalmazott és a bántalmazó viszonya	2008. I. félév N=866		2008. II. félév N=827		2009. I. félév N=847		Összesen
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	
a bántalmazott a bántalmazó házastársa	345	12	321	11	309	6	1004
a bántalmazó élettársa	286	1	282	1	329	4	903
a bántalmazó partnere	8	-	6	-	4	-	18
a bántalmazó volt házastársa	27	1	27	-	16	-	71
a bántalmazó volt élettársa	33	-	12	-	15	-	60
a bántalmazó volt partnere	5	-	5	-	-	-	10
a bántalmazó szülője	43	4	38	4	41	9	139

a bántalmazó gyermeke	40	15	33	15	41	16	160
a bántalmazó egyéb rokona ¹⁵	28	7	29	8	29	6	107
nincs adat	3	8	29	6	19	3	68
összesen	818	48	782	45	803	44	2540

Forrás: OKIT, 2008 első féléve, 2008 második féléve, 2009 első féléve.

A bántalmazott családi állapota és gyermekeinek száma

Megvizsgáltuk a bántalmazottak családi állapotát, s azt is, hány gyermeket nevelnek. Mindhárom félév során azt tapasztaltuk, hogy a bántalmazottak többsége házas- vagy élettársi kapcsolatban él, s legtöbbjüknek egy vagy két gyermeke van. Ezeknek a vonatkozásoknak a tekintetében nem volt lényeges eltérés a vizsgált három félév között (10. táblázat).

10. táblázat

A bántalmazott családi állapota

A bántalmazott családi állapota	2008. I. félév n=866		2008. II. félév n=827		2009. I. félév n=847		Összesen
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	
hajadon/egyedülálló	92	29	87	27	85	20	340
házas/élettársi viszonyban él	631	13	603	14	652	19	1932
özvegy	29	4	32	-	23	3	91
elvált	32	2	35	2	23	-	94
nincs adat	34	-	25	2	20	2	83
összesen	818	48	782	45	803	44	2540

Forrás: OKIT, 2008 első féléve, 2008 második féléve, 2009 első féléve.

2008 első félévében a vizsgált 866 eset közül 644-ben a bántalmazott élettársi vagy házastársi kapcsolatban élt, ez a bántalmazásos esetek 74,36%-át jelenti. 121 bántalmazott hajadon/egyedülálló volt (13,9%), 34 volt az elváltak, és 33 az özvegyek száma. A bántalmazottaknak legnagyobb számban egy gyermekük volt (237 eset, 27,36%), 201 esetben (23,2%) két gyermeket neveltek. 159 (18,3%) volt azoknak a száma, akinek nem volt gyermekük a hívás idejében, 124 esetben (14,3%) 3 gyermeket nevelt a bántalmazott. A több gyermekkel bíró bántalmazottak száma kevesebb volt.

2008 második félévében 617 bántalmazott házas- vagy élettársi viszonyban élt, ez a családon belüli erőszak eseteinek 74,6%-át jelentette, tehát szinte pontosan ugyanakkora ez az arány, mint az előző félévben. Hajadon vagy egyedülálló volt 114 (13,74%) bántalmazott, 32-en voltak özvegyek és 37-en elváltak. A bántalmazottaknak ebben a félévben is legtöbb esetben egy gyermeke volt (232 eset, 28%), 189 esetben (22,8%) két gyermeket neveltek. Azoknak a száma, akinek nem volt gyermekük 139 volt (16,8%), 112 esetben (13,54%) 3 gyermeket nevelt a bántalmazott, szintén kevesebb volt azoknak a bántalmazottaknak a száma, akik 4 vagy több gyermeket neveltek.

2009 első félévében 671 volt azoknak a bántalmazottaknak a száma, akik házas- vagy élettársi kapcsolatban éltek, ez a bántalmazásos esetek 79,2%-a. Hajadon vagy egyedülálló volt 12,39%-uk, (105 eset), 26-an voltak özvegyek, valamint 23-an elváltak. A legtöbb bántalmazottnak e félév során is egy gyermeke volt, összesen 263 esetben (31%), 116 esetben

¹⁵ Egyéb rokon alatt értünk minden egyéb rokoni kapcsolatot (testvér, sógor, unokatestvér, nagybáty, nagynéni, unokahúg, unokaöcs, nagyszülők, meny, vő stb.), amelyet külön nem soroltunk fel.

(13,7%) nem volt gyermeke a bántalmazottnak, 180 esetben (21,25%) két gyermeket neveltek, 117 (13,8%) bántalmazottnak volt 3 gyermeke volt. A 4 vagy több gyermeket nevelők száma e félévben is kevesebb volt.

A 11. táblázat a bántalmazottak nem és kor szerinti bontásában mutatja be, hogy a bántalmazottnak a hívás idejében hány gyermekük volt.

11. táblázat

A bántalmazottak gyermekeinek száma

A bántalmazott gyermekeinek száma	2008. I. félév, N=866		2008.II. félév, N=827		2009.I.félév, N=847		Összesen
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	
nincs gyermeke	131	28	111	28	94	22	414
egy gyermeke van	229	8	225	7	253	10	732
2 gyermeke van	195	6	183	6	177	3	570
3 gyermeke van	122	2	110	2	117	-	353
4 vagy 5 gyermeke	74	-	79	-	64	3	220
6 vagy annál több gyermek	31	-	28	-	26	-	85
nincs adat	36	4	46	2	72	6	166
összesen	818	48	782	45	803	44	2540

Forrás: OKIT, 2008 első féléve, 2008 második féléve, 2009 első féléve.

Kapcsolat a rendőrséggel, korábbi eljárások a bántalmazóval szemben

Azt is áttekintettük a családon belüli eseteket elemezve, hogy az áldozatnak milyen kapcsolata volt a rendőrséggel, tett-e esetleg feljelentést, készült-e látlet, szándékában állt-e egyáltalán feljelentést tenni bántalmazója ellen, milyen lépéseket tett saját érdekében, kérte-e a távoltage, történt-e rendőrségi intézkedés az eset kapcsán. Megvizsgáltuk továbbá, hogy az elkövetővel szemben volt-e folyamatban büntetőeljárás, büntetett előéletű volt-e, esetleg a hívás időpontjában is börtönben volt-e, és onnan fenyegette családtagját/családtagjait. Ennek a témának a bemutatásánál is fontos kiemelni, hogy a hívások anonimek. Összességében összevetve az egyes féléveket, itt sem találtunk kiugró eltéréseket, csupán kisebb mozgásokat figyelhettünk meg, ami a feljelentésre való hajlandóságot illeti a bántalmazottak körében.

2008 első félévében az összes, 866 vizsgált esetből 546-ban (63%) a bántalmazott nem tett feljelentést bántalmazójával szemben, további 27 (3,12%) esetben derült ki, hogy eddig nem tett feljelentést az áldozat, de szeretne a későbbiekben, s ugyancsak 27 (3,12%) volt azoknak a száma, akik nem tettek feljelentést, és ez a későbbiekben sem áll szándékukban. 92 (10,6%) olyan esetet találtunk, ahol a bántalmazott feljelentést tett, 64 (7,39%) esetben történt rendőri intézkedés a helyszínen, 26 (3%) esetben készült látlet a bántalmazásról, és csupán egy esetben derült fény arra, hogy a bántalmazott kérte a távoltage, miután feljelentést tett. További 82 esetben nem találtunk adatokat arra vonatkozóan, hogy kapcsolatba került-e az áldozat a rendőrséggel. Az elkövetőket vizsgálva azt tapasztaltuk 2008 első félévében, hogy a bántalmazók 95,16%-ban férfiak voltak, 582 esetben (67,2%) nem folyt ellenük büntető eljárás a hívás időpontjában, 21 esetben derült fény arra, hogy korábban büntetett előéletű volt a bántalmazó, 55 esetben a hívás időpontjában is büntetőeljárás volt folyamatban a bántalmazóval szemben, 208 esetben pedig nem találtunk erre vonatkozóan adatokat a feljegyzésekben.

2008 második félévében a 827 esetből 469-ben (56,7%) a bántalmazott nem tett feljelentést bántalmazójával szemben, további 33 (3,99%) esetben nem tett feljelentést az áldozat, de a későbbiekben szándékozik, 73-ra emelkedett (8,8%) azoknak a száma, akik nem tettek feljelentést, és nem is szeretnék. Ez 46 esettel több, mint az előző félévben. 70 (8,46%) olyan esetet találtunk, ahol a bántalmazott tett feljelentést, ami csökkenést jelent az előző félévhez képest, 51 (6,16%) esetben történt rendőri intézkedés a helyszínen, csupán 13 (1,57%) esetben készült látlelet a bántalmazásról, és szintén csak egy esetben találtuk azt, hogy a bántalmazott kérte a távoltartást, miután feljelentést tett. További 117 esetben nem találtunk adatokat arra vonatkozóan, hogy kapcsolatba került-e az áldozat a rendőrséggel, illetve milyen lépésekre került sor a rendőrséggel való kapcsolatfelvételt követően. A bántalmazókat vizsgálva azt tapasztaltuk 2008 második félévében, hogy az elkövetők 94,56%-ban férfiak voltak, 419 esetben (50,66%) nem folyt ellenük büntetőeljárás a hívás időpontjában. 18 esetről tudjuk, hogy korábban büntetett előéletű volt a bántalmazó, 32 esetben a hívás időpontjában is büntetőeljárás volt folyamatban a bántalmazóval szemben, illetve négy olyan eset volt, amikor a bántalmazó büntetését töltötte a hívás időpontjában. 354 esetben nem találtunk erre vonatkozóan adatokat a feljegyzésekben.

2009 első félévében 847 a vizsgált esetek száma, ebből 506-ban (59,7%) a bántalmazott nem tett feljelentést bántalmazójával szemben. 57 (6,73%) esetben az áldozat nem tett feljelentést, de a későbbiekben szeretne – ez az adat némi növekedést jelent az előző félévhez képest. Csökkent viszont 22-re (2,59%) azoknak a száma, akik nem tettek feljelentést, és nem is szeretnék tenni. Ez több mint 50 esettel kevesebb, mint az előző félévben. 77 (9%) olyan esetet találtunk, ahol a bántalmazott tett feljelentést, ami nagyon kicsi növekedést jelent az előző félévhez képest. 57 (6,73%) esetben történt rendőri intézkedés a helyszínen, 18 (2,12%) esetben készült látlelet a bántalmazásról, és három olyan esetet találtunk, ahol a bántalmazott kérte a távoltartást, miután feljelentést tett. További 107 esetben nem találtunk adatokat arra vonatkozóan, hogy kapcsolatba került-e az áldozat a rendőrséggel, illetve milyen lépésekre került sor a rendőrséggel való kapcsolatfelvételt követően. A bántalmazókat vizsgálva azt tapasztaltuk 2009. első félévében is, hogy a családon belüli erőszak elkövetői 94,7%-ban férfiak voltak, 641 esetben (75,67%) nem folyt ellenük büntetőeljárás a hívás időpontjában. 25 esetben derült fény arra, hogy korábban büntetett előéletű volt a bántalmazó, 48 esetben a hívás időpontjában is büntetőeljárás volt folyamatban a bántalmazóval szemben, egy olyan esetről tudunk, amikor a bántalmazó büntetését töltötte a hívás időpontjában, 132 esetben pedig erre vonatkozóan adatok nincsenek a feljegyzésekben.

A bántalmazottak és a bántalmazók egészségi állapota

A bántalmazottak és bántalmazók egészségi állapotára vonatkozó összefoglalónk esetében ugyanazok a kritériumok érvényesek, mint amikor az összes magánszemélytől érkező hívást vizsgáltuk. Ugyanazokat a kategóriákat használtuk ennél a fejezetnél is. Az adatok nemcsak azokra az esetekre vonatkoznak, amikor a hívó maga volt a bántalmazott, hanem azokra is, amikor a bántalmazott valamelyik természetes vagy intézményi segítőtje kereste fel az OKIT-ot. Az adatok a bántalmazott(ak), illetve a bántalmazó(k) személyére vonatkoznak.

A három félévet vizsgálva azt találtuk, hogy egyrészt a *bántalmazott nők* aránya mindegyik időszakban 94% körüli volt. 2008 első félévében a bántalmazott nők 61,61%-a (504 eset), 2008 második félévében 59,59%-a (466 eset), 2009 első félévében 55,92%-a (449 eset) mondta magát egészségesnek. Ebben csupán egy nagyon kicsi csökkenést láthattunk. A vizsgált első félévben 8,43%-uk (69 eset), a másodikban 1,92%-uk (15 eset), a harmadikban 3,98%-uk (32 eset) valamilyen krónikus vagy akut betegségben szenvedett. Pszichés zavarokkal 4,28%-uk (35 eset), 2%-uk (16 eset), illetve 2,5%-uk (20 eset) küzdött. 2008 első

félévében 20-an (2,44%) alkoholproblémát, 16-an (1,95%) valamilyen fogyatékoságot, 8-an (0,98%) gyógyszerfüggőséget említettek. 2008 második félévében 20-an (2,55%) számoltak be alkoholproblémákról, 17-en (2,17%) valamilyen fogyatékoságról, 4-en (0,51%) gyógyszerfüggőségről, és megjelent a bántalmazott nők körében is a játékszenvedély, amelyet 9 esetben említettek (1,15%). 2009 első félévében az előzőhöz képest jóval kevesebben, összesen hárman (0,37%) alkoholproblémákról, nyolcan (0,99%) valamilyen fogyatékoságról számoltak be. A legutóbbi félévben azonban sem gyógyszerfüggőségről, sem játékszenvedély-betegségről, sem drogfüggőségről nem tudunk, a bántalmazott nők, valamint az összes bántalmazottak körére egyaránt vonatkozik ez.

Az összes bántalmazott tekintetében az egészségesek aránya az első vizsgált félévben 60,96% (528 eset), a másodikban 59,13% (489 eset), a harmadikban 56,2% (476 eset) volt. Krónikus vagy akut betegségben 8,3%-uk (72 eset), majd 1,81%-uk (15 eset), és 4,13%-uk (35 eset) szenvedett. A pszichés zavarokkal küzdők aránya 4,27% (37 eset), 2,18% (18 eset), végül 2,72% (23 eset). 2008 első félévében fogyatékoságot 26-an (3%), alkoholproblémákat 20-an (2,3%), gyógyszerfüggőséget nyolcan (0,92%); 2008 második félévében fogyatékoságot 27-en (3,26%), alkoholproblémát 23-an (2,78%), gyógyszerfüggőséget négyen (0,48%) említettek. A játékszenvedély-betegséget (9 eset, 1,09%) említetők mindannyian női áldozatok voltak. 2009 első félévében fogyatékoságról 10-en (1,18%), alkoholproblémáról összesen öten (0,59%) beszéltek. Gyógyszerfüggőséget, drogfüggőséget, illetve játékszenvedély-betegséget, egyáltalán nem említettek a bántalmazottak körében e félév során.

A bántalmazottak egészségi állapotára utaló adatokat az elemzett három félévre vonatkozóan a 12. táblázatban összesítettük.

12. táblázat

Bántalmazottak egészségi állapota

Egészségi állapot	2008. I. félév, N=866		2008. II. félév, N=827		2009. I. félév, N=847		Összesen
	Bántalmazott nő	férfi	Bántalmazott nő	férfi	Bántalmazott nő	férfi	
egészséges	504	24	466	23	449	27	1493
fogyatékoság	16	10	17	10	8	2	63
pszichés zavarok	35	2	16	2	20	3	78
krónikus és akut betegség	69	3	15	-	32	3	122
alkoholizmus	20	-	20	3	3	2	48
játékszenvedély	-	-	9	-	-	-	9
narkománia	-	-	-	-	-	-	-
gyógyszerfüggőség	8	-	4	-	-	-	12
nincs adat	166	9	235	7	291	7	715
összesen	818	48	782	45	803	44	2540

Forrás: OKIT, 2008. első féléve, 2008. második féléve, 2009. első féléve.

A bántalmazók 2008 első félévében 94,8%-ban, 2008 második félévében 94,55%-ban, 2009 első félévében 96,34%-ban férfiak voltak. A bántalmazókkal kapcsolatban jóval kevesebb esetben találunk bármiféle információt az egészségi állapotra vonatkozóan, ami érthető,

hiszen főképp a bántalmazottak, illetve segítők fordultak a telefonszolgálatához. (A százalékos adatokat ennek fényében kell értelmeznünk.) A bántalmazó férfiak körében szám szerint kiemelkedőnek tűnnek az alkoholproblémával küzdők, a vonatkozó említések száma az első vizsgált félévben 258 volt, ami az összes bántalmazó férfira vetítve 31,42%-os arányt jelent, majd a második félévben 104, az összes bántalmazó férfira vonatkoztatva 13,29%, végül 84, az összes bántalmazóra vetítve 10,29%. A százalékos arányok az egyes féléveken belüli arányt mutatják. Az egészségesek száma a három félév során 119-ről előbb 98-ra csökkent, majd 111-re emelkedett. Pszichés problémákról 59, majd 35, végül 23 esetben tudunk; játékszenvedéllyel az első vizsgált félévben a bántalmazókra vonatkozó adatok szerint 23-an, a másodikban és a harmadikban 15-en küzdöttek. Krónikus vagy akut betegséggel 20, majd egy, ill. hat esetben találtunk, narkomániát 16, majd 25, végül ismét 16 esetben. A gyógyszerfüggő férfi bántalmazók száma a vizsgált félévekben kettő, 17, és egy volt, fogyatékkal élt mindhárom félévben egy-egy bántalmazó férfi.

Az összes bántalmazó személy (férfiak és nők összesen) vonatkozásában 2008 első félévében az egészségesek aránya 15,7% (136 eset), az alkoholproblémákkal küzdőké 30% (260 eset) volt. A pszichés zavarokban szenvedők aránya 7,85% (68 eset), a játékszenvedély-betegeké 2,77% (24 eset), a krónikus és akut betegeké 2,42% (21 eset), a drogfüggőké 1,96% (17 eset). Gyógyszerfüggőség (2) és fogyatékoság (1) csak a férfi bántalmazók körében fordult elő. 2008 második félévében az összes bántalmazó személy tekintetében az egészségesek aránya 14,63% (121 eset), az alkoholproblémákkal küzdőké 13,06% (108 eset). A pszichés zavarok említésének aránya 4,71% (39 eset), a játékszenvedélyé 1,81% (15 eset). A krónikus és akut betegek aránya jóval 1% alatti (1 eset), a drogfüggőké 3,02% (25 eset) volt. Gyógyszerfüggőség (18 eset; 2,18%) szinte csak a bántalmazó férfiak körében fordult elő, és az egy esetben említett fogyatékoság szintén férfira vonatkozó adat. 2009 első félévében a bántalmazók körében a rendelkezésre álló adatok alapján az egészségesek aránya 14,28% (132 eset), az alkoholproblémákkal küzdőké 10,03% (85 eset) volt. A pszichés zavarokkal küzdőké 3,07% (26 eset) volt, a játékszenvedély-betegeké 1,77% (15 eset), a krónikus és akut betegeké 0,82% (7 eset), a drogfüggőké 2% (17 eset). Gyógyszerfüggőségre mindössze egy esetben, fogyatékoságra két esetben találtunk utalást. A bántalmazók egészségi állapotára vonatkozó adatokat a 13. táblázatban foglaltuk össze.

13. táblázat

Bántalmazók egészségi állapota

Egészségi állapot	2008. I. félév, N=866		2008. II. félév, N=827		2009. I. félév, N=847		Összesen
	Bántalmazó nő	férfi	Bántalmazó nő	férfi	Bántalmazó nő	férfi	
egészséges	17	119	23	98	21	111	389
fogyatékoság	-	1	-	1	1	1	4
pszichés zavarok	9	59	4	35	3	23	133
krónikus és akut betegség	1	20	-	1	1	6	29
alkoholizmus	2	258	-	15	1	84	360
játékszenvedély	1	23	4	104	-	15	147
narkománia	1	16	-	25	1	16	59

gyógyszerfüggőség	-	2	1	17	-	1	21
nincs adat	14	323	13	486	3	559	1398
összesen	45	821	45	782	31	816	2540

Forrás: OKIT, 2008. első féléve, 2008. második féléve, 2009. első féléve

Ki volt a bántalmazott segítője, amikor nem ő maga telefonált?

Ki is lehet a bántalmazott segítője, amikor nem ő maga kér támogatást, segítséget, beavatkozást? Erre a kérdésre keressük a válaszokat a következő fejezetben.

A családon belüli erőszak áldozatai ügyében gyakran telefonálnak családtagjaik, hozzátartozóik, vagy professzionális segítőik.

2008 első félévében a 866 vizsgált esetből 255 hívást kaptunk valamilyen intézményből, 96-ot pedig a bántalmazottak természetes segítőitől. Az intézményi hívások közül a legtöbb családsegítő szolgálatoktól érkezett (125), a továbbiak gyermekjóléti szolgálattól (61), családok átmeneti otthonaiból (34), kórházból (9), védőnőtől (5), önkormányzattól (5), rendőrségtől (3) egyéb segítő szervezetektől, intézményektől (13) – itt fontos kiemelni, hogy ebben a félévben iskolából nem hívták a szolgálatot. A bántalmazottak természetes segítői közül a legtöbb hívás családtagoktól, rokonoktól (70) érkezett ebben a félévben, majd ismerőstől, barátától (18), szomszédoktól (2), végül egyéb segítő szándékú magánszemélyektől (6). A legtöbbször felnőtt nő és gyermekei ügyében kerestek megoldást (165), majd a hívások száma szerinti sorrendben felnőtt nő (133), lánygyermek (21), fiúgyermek (13), idős nő (13), idős férfi (5), végül felnőtt férfi (1) ügyében hívták a telefonszolgálatot.

2008 második félévében a 827 családon belüli erőszak esetből 250 hívás érkezett intézményből, 85 a bántalmazottak természetes segítőitől. Az intézményi közt ebben a félévben is a családsegítő szolgálatok voltak a legaktívabbak 98 hívással, bár ez a szám valamennyivel kevesebb, mint az előző időszakban. Majd gyermekjóléti szolgálatok (72), családok átmeneti otthonai (43), önkormányzat (9), kórházak (7), védőnők (4), rendőrség (5) következnek. Egyéb segítő szervezetektől, intézményektől 10, iskoláktól 2 hívás érkezett. A bántalmazottak természetes segítői közül ebben a félévben is legnagyobb számban családtagok, rokonok (48) hívták a szolgálatot, majd ismerősök, barátok (35), szomszédok (2). 2008 második félévében is felnőtt nő és gyermekei ügyében (230) érkezett a legtöbb hívás – 55-tel több, mint a megelőző félév során –, ezt csökkenő sorrendben követik a felnőtt nő (69), lánygyermek (16), fiúgyermek (5), idős nő (8), végül felnőtt férfi (7) ügyében történt hívások. Idős férfi ügyében nem érkezett hívás más személytől.

2009 első félévében a 847 eset kapcsán 263 hívás érkezett intézményből, 79 pedig a bántalmazottak természetes segítőitől. Az intézményi hívások közül ebben a félévben is kiemelkedően sok érkezett családsegítő szolgálatoktól (101), ez a szám kicsivel több, mint az előző időszakban. Második helyen a hívások számát tekintve a gyermekjóléti szolgálatok állnak (82), majd a családok átmeneti otthonai (37), kórházak (6), védőnő (3), önkormányzat (9), rendőrség (13), egyéb segítő szervezetek, intézmények (11), iskolák (1) következnek. Rendőrségtől szintén ebben a félévben érkezett a legtöbb hívás. A bántalmazottak természetes segítői közül a korábban tapasztaltakhoz hasonlóan ebben a félévben is a legtöbb hívás családtagoktól, rokonoktól (54) érkezett ebben a félévben, majd ismerősöktől, barátoktól (19), szomszédoktól (4), egyéb segítő szándékú magánszemélyektől (2). 2009 első félévében a legtöbbször felnőtt nő ügyében kerestek megoldást (162), eltérően az előző félévek adataitól,

majd felnőtt nő és gyermekei (144), lánygyermek (15), fiúgyermek (4), idős nő (9), felnőtt férfi (7), végül idős férfi (1) ügyében hívták a telefonszolgálatot.

Anyagi természetű problémák megjelenése az OKIT hívóinál

Ebben a fejezetben némi kitérőt teszünk a témát illetően. Bár az anyagi természetű problémák kezelése nem tartozik az OKIT profiljába, mégis úgy gondoltuk, hogy érdemes megvizsgálni az anyagi jellegű problémával jelentkező hívók körét is. Az ebben a fejezetben használt kategóriákat aszerint állítottuk fel, ahogyan a hívók saját helyzetüket jellemezték, ahogyan ők megfogalmazták a nehézségeik jellegét. Először azt néztük meg, hogy ki volt a telefonáló: maga a bajban lévő személy, vagy valamilyen segítőtje, illetve az anyagi problémán belül nézve milyen típusú problémával jelentkezett. A második körben pedig azt elemeztük, hogy milyen segítséget várt az adott nehézséggel kapcsolatban.

2008 első félévét tekintve összesen 195 anyagi jellegű problémát vizsgáltunk meg. A hívások 157 esetben (80,5%) érkeztek magánszemélyektől, 38 esetben (19,5%) intézményből. A saját ügyükben telefonálók között a legtöbb esetben (118; 60,5%) a hívók nők voltak. Ebben a félévben a legtöbb anyagi természetű probléma lakhatási jellegű volt (106; 54,35%): albérletben élőket fenyegetett a tulajdonos, hogy az utcára teszi a családot, vagy a lakás fenntartásának nehézségeivel küszködtek a hívók, rezsihátralékot, lakbérhátralékot halmoztak fel. Saját megfogalmazásuk szerint „szegénység miatt” telefonáltak 37-en (19%), hajléktalanság miatt 19-en (9,7%), banki hitelproblémák miatt öten (2,56%), uzsorahitel miatt négyen (2,05%), munkanélküliség miatt szintén négyen (2,05%). Az anyagi problémák kapcsán megvizsgáltuk, hogy milyen típusú segítséget várt a hívó a telefonszolgálatától a segítő beszélgetés során. Azt találtuk, hogy az anyagi problémával küzdő, illetve az ő ügyükben telefonáló segítőik is nagy számban tájékoztatásban (84 eset; 43,07%), illetve elhelyezésben szerettek volna segítséget kérni az OKIT munkatársaitól, összesen 58 esetben (29,74%). Konkrét anyagi segítséget vártak 37-en (18,97%), meghallgatást kilencen (4,61%), jelzést valamilyen segítő szervezet vagy intézmény felé négyen (2,05%). A lakhatási problémákkal küzdők legnagyobb arányban tájékoztatást (44) és elhelyezésben való segítségnyújtást (43) igényeltek, a szegénység miatt telefonálók leginkább konkrét anyagi segítséget vártak (17). Az uzsorahitel-problémával szembesülők (4) mindegyike elhelyezés miatt kereste fel a telefonszolgálatot, a bankihitel-problémával telefonálók részben anyagi segítséget (2), részben tájékoztatást (2), részben meghallgatást (1) igényeltek. A munkanélküliek tájékoztatást (3), és anyagi segítséget (1) szerettek volna kapni.

2008 második félévében 44 hívással több, összesen 239 anyagi jellegű problémát találtunk, mint az előző időszakban. A hívások 192 esetben (80,33%) érkeztek magánszemélyektől, 47 esetben (19,66%) intézményből. A saját ügyükben telefonálók között a legtöbb esetben (149; 62,34%) a hívók ismételten csak nők voltak. Ebben a félévben is, hasonlóan az előzőhöz, a legtöbb anyagi jellegű probléma lakhatási típusú volt (125; 52,3%). Saját megfogalmazásuk szerint szegénység miatt telefonáltak 67-en (28%), ez 30 esettel több, mint a megelőző időszakban. Hajléktalanság miatt 21-en (8,78%) hívták a telefonszolgálatot, ami az előző félévhez hasonló mértékű, a banki hitelproblémák miatti telefonálók száma viszont *több mint háromszorosára ugrott* az előző félévhez képest, elérte a 17-et (7,11%). Uzsorahitel miatt hatan (2,51%), munkanélküliség miatt ketten (0,83%) kerestek meg bennünket, illetve egy olyan hívást találtunk, ahol más jellegű, de anyagi típusú probléma orvoslását kérte a telefonáló. Arra a kérdésre válaszolva, hogy 2008 második félévében milyen típusú segítséget várt a hívó a telefonszolgálatától a segítő beszélgetés során, azt találtuk, hogy az anyagi problémával küzdő, illetve az ő ügyükben telefonáló segítőik is leginkább elhelyezésben (104 eset; 43,5%), illetve tájékoztatásban szerettek volna segítséget kérni az OKIT munkatársaitól,

összesen 69 esetben (28,9%). Az anyagi okok miatt elhelyezést igénylők száma 58-ról 104-re emelkedett, ami mintegy a *duplája az előző vizsgált időszakban tapasztaltaknak*. Konkrét anyagi segítséget vártak 51-en (21,3%), meghallgatást 6-an (2,51%), jelzést valamilyen segítő szervezet vagy intézmény felé heten (2,92%). A lakhatási problémákkal küzdők legnagyobb arányban elhelyezésben való segítségnyújtást (87) és tájékoztatást (33) igényeltek, a szegénység miatt telefonálók leginkább konkrét anyagi segítséget vártak (47). Az uzsorahitel-problémáról beszámolók zömmel elhelyezés (4) miatt keresték fel a telefonszolgálatot, a banki hitel problémával jelentkezők anyagi segítséget (2), tájékoztatást (11), illetve elhelyezést (4) igényeltek. A munkanélküliek tájékoztatást (2) kértek a szolgálatától.

2009 első félévének adatait vizsgálva az előző félévhez képest 21 hívással kevesebb (de 2008 első félévéhez képest még mindig 23 esettel több), összesen 218 anyagi jellegű problémát találtunk. A hívások 157 esetben (72%) érkeztek magánszemélyektől, az előző időszakokhoz képest *jóval több, összesen 61 esetben (27,98%) intézményektől*. A saját ügyükben telefonálók között a legtöbb esetben (109; 50%) a hívók ebben a félévben is nők voltak. Hasonlóan az előző két vizsgált időszakhoz a legtöbb anyagi jellegű probléma lakhatási típusú volt (118; 54,13%). Saját megfogalmazásuk szerint szegénység miatt telefonáltak 47-en (21,56%). Hajléktalanság miatt 20-an (9,17%) hívták a telefonszolgálatot, ami az előző félévekhez hasonló mértékű, a banki hitelproblémák miatti telefonálók száma megmaradt az előző félévi szinten (16 hívás, 7,34%). Az uzsorahitel miatt segítséget kérők száma is megemelkedett 12-re (5,02%), munkanélküliség miatt pedig öten (2,29%) telefonáltak. 2009 első félévében a következő típusú segítségeket várták a hívók a telefonszolgálatától a segítő beszélgetés során: az anyagi problémával küzdő, illetve az ő ügyükben telefonáló segítők nagy számban ismételten leginkább elhelyezésben (106 eset; 48,6%), illetve tájékoztatásban (74 eset; 33,94%) szerettek volna segítséget kérni az OKIT munkatársaitól. Az anyagi okok miatt elhelyezést igénylők száma 106-ra emelkedett. Konkrét anyagi segítséget vártak 31-en (14,22%), meghallgatást négyen (1,83%). Jelzést ebben a félévben nem szeretett volna senki kérni az OKIT segítőtől. A lakhatási problémákkal küzdők legnagyobb arányban, hasonlóan az előző félévhez, elhelyezésben való segítségnyújtást (82) és tájékoztatást (31) kértek. A szegénység miatt telefonálók leginkább konkrét anyagi segítséget vártak (24), kevesebben tájékoztatást (16) és elhelyezést (6). Az uzsorahitel-problémával szembesülők részben elhelyezés (6) miatt keresték fel a telefonszolgálatot, részben tájékoztatást kérve (6), a banki hitellel kapcsolatban telefonálók részben anyagi segítséget (3), részben tájékoztatást (10), részben meghallgatást (1) igényeltek. A munkanélküliek tájékoztatást (3) és meghallgatást (2) szerettek volna kapni.

Összefoglalás, értékelés

Az adatgyűjtés során nehézségekbe ütköztünk, ami egyfelől a telefonszolgálat működésének alapelveiből, az anonimitásból adódik, másfelől abból, hogy csupán a már rögzített segítő beszélgetések tartalmait tudtuk elemezni, amelyek nem egyforma részletességgel tartalmaztak minden feltett kérdésünkre információkat, ezért több olyan terület is maradt, ahol csak részben kaptunk válaszokat a kérdéseinkre. Valódi, mély következtetéseket levonni az itt közölt adatokból tehát nehéz, mégis törekszünk arra, hogy a lehetőségekhez mérten egységes képet vázoljunk az elinduláskor megfogalmazott kérdésekkel kapcsolatosan.

Először az összes magánszemélytől érkező hívást vizsgáltuk a hívók neme és kora szerint. Látható volt, hogy 2008 első félévéhez képest összességében mintegy 800-zal több hívás érkezett a következő két félévben, ez megközelítőleg 42%-os növekedést jelent. A női hívók száma minden félévben növekedett, 1444-ről először 1894-re, majd 2005-re. Minden félévben a felnőtt korú hívók száma volt a legmagasabb, mindhárom félévben meghaladta a 90%-ot.

Ezzel együtt a gyermekkorú hívók aránya közel 6%-ra emelkedett az utolsó vizsgált félév során, az időskorú hívók száma pedig csökkent.

A hívók gazdasági aktivitását vizsgálva láthattuk, hogy különösen 2008 második félévében nagyon kevés információ állt a rendelkezésünkre a naplóbejegyzéseket figyelembe véve. Azokat az eseteket vettük alapul, ahol találtunk erre vonatkozó adatokat. Általánosságban azt állapíthatjuk meg, hogy míg 2008 első félévében még 50% körül volt a foglalkoztatottak aránya, ez az arány a következő félévekben fokozatosan csökkent, ezzel együtt pedig a gyesen/gyeden lévő kismamák aránya minden félévben növekedett, 2009 első félévében már a hívók 37,76%-át tették ki. Külön megvizsgáltuk a bántalmazottak és a bántalmazók gazdasági aktivitásával kapcsolatos információkat. A bántalmazottakra vonatkozóan jóval több adat állt rendelkezésünkre, mint a bántalmazókkal összefüggésben. Azt tapasztaltuk a vizsgált félévek során, hogy a foglalkoztatottak aránya a bántalmazottak körében fokozatosan csökkent 24%-ról 22%-ra, míg a gyesen/gyeden lévők aránya minden félévben emelkedett, 35%-ról közel 50%-ra. A bántalmazókat tekintve még kevesebb adat állt rendelkezésre a gazdasági aktivitásukra vonatkozóan. Ahol sikerült információkra lelnünk, ott azt találtuk, hogy mindegyik vizsgált félévben 50%-hoz közelített az aktív korú munkanélküliek aránya, a foglalkoztatottak aránya igen kismértékben csökkent, a rokkantaké emelkedett, míg az öregségi nyugdíjasok aránya kb. azonos szinten maradt (6% körül).

Arra vonatkozóan, hogy a hívók előzetesen milyen intézményekkel álltak kapcsolatban, szintén 2008 második félévében találtuk a legkevesebb adatot. Míg azonban 2008 első és második félévében azt tapasztaltuk, hogy az OKIT-ot felkereső hívóknak korábban már volt valamilyen intézménnyel kapcsolatuk, 2009 első félévében már közel 60%-ukról nem lehetett ezt elmondani. Akik kapcsolatban álltak valamilyen intézménnyel, azoknak főképpen a szociális ellátórendszerrel, illetve a gyermekvédelmi intézményrendszerrel volt korábban dolguk. Azt is megfigyeltük, hogy a telefonszolgálathoz forduló férfiak ezt megelőzően jóval kisebb arányban kerestek fel problémájukkal valamilyen intézményt, mint a nők.

A hívók egészségi állapotát vizsgálva szintén korlátozottan álltak rendelkezésünkre adatok. Míg 2008 első félévében a hívóknak még több mint 60%-a egészségesnek tartotta magát, addig 2009-re ez 53%-ra csökkent azokon a hívásokon belül, ahol találtunk az egészségi állapotra vonatkozóan adatokat. A pszichés zavarokkal küzdők aránya 25%-ról 40% körülire emelkedett, a valamilyen szenvedélybetegséggel küzdő hívók aránya kismértékű volt mindhárom félévben.

2008 első félévéhez képest 2008 második félévében közel 900-zal, míg 2009 első félévében már mintegy 1000-rel több hívás érkezett a szolgálathoz, ebbe beleértendőek a magánszemélyektől, valamint az intézmények részéről érkező hívások egyaránt. Az intézményektől érkező hívások aránya fokozatosan emelkedett, 2009 első félévében már 26,59%-ot tett ki. Mindegyik félévben családi problémák miatt keresték fel a legtöbben a telefonszolgálatot, amelyek kb. megegyeztek az egyes félévek vonatkozásában (900 körüli értékük volt). Családon belüli erőszak következtében a legtöbb elhelyezésre 2009 első félévében került sor, összesen 196 esetben, az összes elhelyezések száma 230 volt, ami messze meghaladta az előző félévek elhelyezési adatait. A jelzések és az esetekkel kapcsolatos visszajelzések száma szintén emelkedett minden félévben. A pszichiátriai problémák száma 2009 első félévben 2008 első félévhez viszonyítva közel háromszorosára nőtt. A hívókkal legtöbbször segítő beszélgetés történt, 2009 első félévében 2008 első félévéhez képest pontosan 778 esettel emelkedett ez a szám is.

A családon belüli erőszak eseteit elemezve először a bántalmazás formáinak előfordulását vizsgáltuk. Azt tapasztaltuk, hogy a családon belüli erőszak áldozatai minden vizsgált félév során 90% fölött nők voltak. Mindegyik félévben fizikai bántalmazás miatt keresték fel legtöbbször az OKIT-ot. Szám szerint ezt követte a különféle bántalmazások együttes előfordulása, majd a lelki erőszak. Kisebbségi arányban fordultak a hívók segítségért verbális erőszak, valamint gazdasági-társadalmi erőszak miatt. Végül 2008 első félévéhez képest 2008 második és 2009 első félévében emelkedett a szexuális bántalmazás miatt segítséget kérők száma. Egyre növekvő arányban számoltak be a hívók felnőtt nő bántalmazásáról, arányaiban ezt követik a felnőtt nő és gyermek együttes bántalmazása kapcsán érkezett hívások. A fiatal lányok körében a szexuális bántalmazás aránya viszonylag magas volt mindegyik félévben, az összes szexuális bántalmazás tekintetében szintén nagyarányú volt a fiatal lányok ellen irányuló szexuális bántalmazás. Mindhárom vizsgált félév során azt tapasztaltuk, hogy a legtöbb esetben a bántalmazott a bántalmazó házastársa vagy élettársa volt a hívás idejében. A bántalmazottak többsége házassági vagy élettársi kapcsolatban élt, s legtöbbjüknek egy vagy két gyermeke volt.

A bántalmazottak a legtöbb esetben nem tettek feljelentést bántalmazójukkal szemben, némi növekedést mutatott azoknak a száma, akik nem tettek feljelentést, de későbbiekben szeretnék tenni. Csökkent viszont azoknak a száma, akik nem tettek feljelentést, és nem is szeretnék. Hasonló nagyságú volt azoknak az eseteknek a száma, amelyeknél történt rendőri intézkedés a helyszínen.

A bántalmazottak és a bántalmazók egészségi állapotának összevetésénél azt találtuk, hogy a bántalmazott nők 50% fölötti arányban egészségesnek mondták magukat, míg a bántalmazók körében viszonylag nagy arányban voltak alkoholproblémákkal küzdők. Ezzel szemben a bántalmazottak körében viszonylag csekély számban voltak szenvedélybetegségek. A bántalmazókra vonatkozóan jóval kevesebb adat állt rendelkezésünkre az egészségi állapotot illetően.

A bántalmazottak segítőitől érkező hívásoknál külön vizsgáltuk az intézményekből és a magánszemélyektől érkező eseteket. Az intézményi hívások közül kiemelkedően sok érkezett családsegítő szolgálatoktól, majd gyermekjóléti szolgálatoktól, családok átmeneti otthonaiból. A bántalmazottak természetes segítőit tekintve leggyakrabban családtagok, rokonok voltak a hívók.

Az anyagi jellegű problémák tekintetében a legtöbb hívás magánszemélyektől érkezett, leginkább nők köréből. Legnagyobb arányban lakhatási problémákkal küzdők kerestek segítséget, de megjelentek a banki hitellel és az uzsorahitellel kapcsolatos gondok miatt telefonálók is. Anyagi problémák kapcsán legtöbbször elhelyezésben szerettek volna segítséget kérni a rászorulóknak.

Hipotézisünket csak részben tudtuk igazolni: a gazdasági válság kezdetekor ugyan az OKIT-hoz forduló hívók száma nagymértékben emelkedett, arra azonban nehéz egyértelmű választ adni, hogy ez csupán a gazdasági válsággal van összefüggésben, vagy más tényezők is hozzájárultak az esetszám növekedéséhez. A családon belüli erőszak eseteinek száma nem emelkedett, viszont az összes esetben belül növekedést mutatott a pszichés problémák jelenléte, és kismértékben az anyagi jellegű problémák említésének száma is nőtt. A pszichés problémával jelentkező hívók számának emelkedése mögött is többféle ok húzódhat meg, amelyek összefüggésben állhatnak az egzisztenciális bizonytalanság érzésével. Ezt azonban

jelen kutatásunkban bizonyítani nem tudjuk, ezért fontosnak tartunk további kutatásokat ezen a területen.

Felhasznált irodalom

- Babbie, Earl: (2003): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata (hatodik átdolgozott kiadás) Balassi kiadó, Budapest.
- Családon belüli erőszak és bűnelkövetés. A családon belüli erőszak jelenségének kutatása női és férfi fogvatartottak körében – kutatási összefoglaló. Magyarországi Női Alapítvány, 2005.
- Evans, Patricia (2004): Szavakkal verve... Szóbeli erőszak a párkapcsolatokban. Háttér Kiadó–NANE Egyesület, Budapest.
- Gyurkó Szilvia (2009): Gyermekbántalmazás, veszélyeztetett gyermekek. In: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve. I. (szerk.: Borbíró Andrea és Kerezi Klára). Forrás: http://bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/tamop_tk_1_alt+gyfk.pdf
- Herman, Judith Lewis (2003): Trauma és gyógyulás. Háttér Kiadó–Kávé Kiadó–NANE Egyesület, Budapest.
- KSH Statinfo, STADAT – Módszertan – 2.1 Foglalkoztatás, munkaerő, keresetek. Forrás: <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/modsz/modsz21.html>
- Morvai Krisztina (1998): Terror a családban. A feleségbántalmazás és a jog. Budapest, 1998., Kossuth Könyvkiadó
- Miért marad? – Feleség- és gyermekbántalmazás a családban. NANE Egyesület, Budapest, 2006.
- Nők joga: ENSZ Egyezmény a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről. ÖnKorPress Kiadó, Budapest, 2003.
- Szerepváltozások. Jelentés a nők helyzetéről 1997. (Szerk.: Lévai Katalin és Tóth István György). TÁRKI és Munkaügyi Minisztérium Egyenlő Esélyek Titkársága.
- Szöllősi Gábor (2004): A családon belüli erőszak differenciáltsága (Különbségek a nevek, a felfogások és a helyzetek szintjén), kézirat. Forrás: bunmegelozes.easyhosting.hu/szakmai/szollosi_gabor_tanulmany.doc –
- Tóth Olga (1999): Erőszak a családban. Budapest, TÁRKI /TÁRKI Társadalompolitikai Tanulmányok, 12./.
- Tóth Olga (2003): A családon belüli, partner elleni erőszak. Századvég. Új foly. 10. 2003. 27. p. 101–115. Forrás: <http://www.equalgender.eu/img/HU/file/tothoszerk.pdf>
- Virág György (szerk.) (2005): Családi viszonyok. KJK–KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó kft, Budapest.
- Zelenák József (1995): A segítő beszélgetés gyakorlata – mentálhigiéné kortárssegítő – ifjúságsegítő hallgatók részére, kézirat.

A napközbeni ellátást biztosító szolgáltatások szerepvállalása a fogyatékkal élő gyermekek korai fejlesztésében és napközbeni felügyeletében

Magyarországon ma mind a szakemberek, mind a kormányzat részéről kiemelt figyelmet kap és a fejlesztési szándékok fókuszába került a gyermekek napközbeni ellátása. A napközbeni ellátásokból leginkább azok a családok maradnak ki, akik fogyatékos gyermeket nevelnek, köztük is különösen a súlyos-halmozottan fogyatékos gyermeket nevelők, főképp, ha hátrányos helyzetű vagy nagyon kicsi településen élnek. Ezek a családok halmozottan hátrányos helyzetben vannak mind a szolgáltatások igénybevételét, mind a munkaerőpiacon való részvételt tekintve.

Sokszor hangoztatjuk, hogy egy társadalom fejlettségét alapvetően meghatározza, hogyan gondolkodik azokról, és mit tesz azokért, akik valamilyen értelemben segítségre szorulnak, kiváltképp, ha gyermekekről van szó. Jelen tanulmány éppen abból a célból és egyre erősödő társadalmi igényből született, hogy a fogyatékkal élő gyermekek jelenlegi napközbeni ellátási lehetőségeit felülvizsgálva javaslataival, alternatív ellátási formák bevezetésének szorgalmazásával segítse elő az egyenlő esélyek megteremtését.

Az alábbiakban egyrészt számba vesszük azokat a nappali ellátási lehetőségeket, amelyek eddig is adottak voltak (bölcsőde, családi napközi, házi gyermekfelügyelet), kiemelve az ezen intézmények optimálisabb működéséhez szükséges változtatásokat, másrészt felkutatunk olyan alternatív lehetőségeket, amelyek a súlyos halmozottan fogyatékos gyermekek és családjaik életminőségét, szolgáltatáshoz való hozzáférését elősegíti.

Bölcsőde

A sajátos nevelési igényű, 0–3 éves korú gyermekek fejlesztésével, családjaik segítségével már 1986 előtt is foglalkoztak gyógypedagógusok. Az 1986-ban megkezdett bölcsődei kísérlet – a fogyatékkal élő gyermekek bölcsődei befogadása – azonban mérföldkőnek számít az érintett gyermekek fejlesztését, a családok életminőségének javulását tekintve. A kísérleti időszak kezdete óta eltelt több mint húsz év alatt több módszertani levél, ajánlás született ebben a témakörben. A gyakorlati munkát követve életbe léptek a vonatkozó jogszabályok is, amelyek törvényes keretek közé emelték a bölcsődéknek ezt a szolgáltatását.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a bölcsőde tárgyi, személyi és szakmai feltételeit tekintve is az egyik legjobb intézményi elhelyezési forma a sajátos nevelési igényű gyermekek számára. A gondozónők képzésébe, továbbképzésébe folyamatosan beépültek a feladatvégzéséhez szükséges gyógypedagógiai, a sajátos nevelési igényű gyermekek bölcsődei gondozására-nevelésére vonatkozó, az integráció-szegregáció kérdéskörébe tartozó ismeretek.

Megjelentek a gondozónők között a gyógypedagógiai asszisztensek is.

A komplex korai gyógypedagógiai fejlesztés magába foglalja a gyógypedagógus által biztosított terápiás foglalkozásokat, illetve a napirendbe ágyazott fejlesztést, fejlesztő gondozást. A korai intervencióval a sajátos nevelési igényű gyermekek elérhetik azt az

önállósági szintet, amely utóbb jelentősen csökkentheti a kiszolgáltatottságukat, a társkapcsolat, a kommunikáció fejlődése révén pedig az állapotuknak megfelelő szocializációs szintre juthatnak. A napirend által biztosított helyzetek gyakoriságuk miatt (a gyermek egész napját átszövik) tanulási folyamatként is értékelhetők. Mindez olyan formában valósul meg, hogy a gyermek élményanyagában nem feladathelyzet végrehajtásaként tudatosul.

Az intervenciónak a gyermek azonban csak az egyik célpontja. A másik célpont a család, illetve a szülők.

Nem újdonság, hogy a fogyatékos gyermeket nevelő családok fizikai és pszichés megterhelése szinte felmérhetetlen. Életvitelük a gyermek születésétől, vagy a fogyatékoság későbbi felismerésétől, diagnosztizálásától kezdődően egycsapásra megváltozik. Olyan trauma éri a családot, amelynek feldolgozása szinte lehetetlen, még akkor is, ha ma már a pszichés megsegítés számos módját tudják biztosítani a szülőknek. Igazán feldolgozni nem lehet a helyzetet, csak megtanulni azzal együtt élni, és kialakítani egy olyan életformát, amellyel mindez elviselhetővé válik. A traumán túl ezek a családok az addigi kapcsolataikat elvesztik, mert sem idejük, sem energiájuk nem marad e kapcsolatok ápolására. De a szegény, a bezárkózás, a probléma elrejtése, a mély gyász érzése is oka a szociális kapcsolatok elvesztésének. A lelki terhek mellett komoly anyagi terhet rónak a családokra a gyermek különböző vizsgálatainak és a fejlesztő terápiáknak a költségei.

Ebben a kilátástalan helyzetben lehet segítség a bölcsőde. Egyrészt csökkentheti a terápiás költségeket, mert komplexen tudja biztosítani a fejlesztést, így javulhat a család anyagi helyzete. Csökkenti a szülők elszigeteltségét is, hiszen naponta találkoznak más szülőkkel, sorstársakkal, akiktől információkat gyűjthetnek és segítséget is kaphatnak. Abban az időszakban, amíg gyermekük a bölcsődében van, pihenhetnek, kapcsolódhatnak, erősíthetik vagy helyreállíthatják kapcsolati rendszerüket, intézhetik az ügyeiket, törődhetnek egy kicsit magukkal is. Visszatérhetnek a munka világába, ezáltal reintegrálódhatnak a társadalomba. Mindezeknek köszönhetően a szülők visszaszerezhetik megtépázott önbizalmukat és életkedvüket.

A továbbiakban azokat a problémákat, illetve a problémákat okozó jelenségeket vesszük sorra, amelyek a bölcsődei korai fejlesztés-gondozás területén mutatkoznak. Ahol ez lehetséges, ott konkrét javaslatokat is teszünk a helyzet orvoslására.

A bölcsődei korai fejlesztés-gondozást és a bölcsődei integrációt gátló tényezők

A bölcsődék iránti igény és a csoportlétszám növekedése

Ha a bölcsődei csoportba sajátos nevelési igényű gyermek kerül, a gondozónő feladatai megszorodnak a gyermek csoportba történő beillesztésével, napirendbe ágyazott fejlesztésével, az önellátás-önkiszolgálás megfelelő kialakításának segítségével, a fejlesztő gondozással. E mellett figyelnie kell arra is, hogy olyan mintát nyújtson az egészséges gyermekeknek, amelynek láttán csoporttársuk másságát nem teherként élik meg, hanem megtanulják, hogyan lehet segíteni, hogyan lehet vele kommunikálni, hogyan kell figyelni rá, szükség esetén szólni a gondozónőnek, ha valami problémát észlelnek. Mindezek az egészséges gyermekek megfelelő személyiségének alakulásában játszanak szerepet.

Várhatóan ezek a gyermekek későbbi életük során is toleránsan fognak viselkedni, ha a másság valamilyen formájával találkozhatnak.

A vonatkozó jogszabály szerint a csoportlétszám egy sajátos nevelési igényű gyermek esetében kettővel csökkenthető. A jelenlegi gyakorlat azonban az, hogy az igények gyarapodása miatt a bölcsőde nem tudja biztosítani a létszámkorlátozást. Ez viszont mind a sajátos nevelési igényű gyermeknek, mint az egészséges gyermeknek hátrányos lehet. Egyrészt azért, mert a gondozónő nem tudja biztosítani a fogyatékos gyermek számára a fokozott figyelmet, a nagyobb segítséget, az önellátás-önkiszolgálás fokozott támogatását. Másrészt az egészséges gyermekek is kevesebb gondoskodást kapnak. A szülőkben pedig joggal merülhet fel a kétség: vajon a gondozónő leterheltsége miatt az ő gyermekükre elegendő figyelem jut-e? Ez a gondolat pedig beindíthat a szülők körében egy a fogyatékkal élő gyermekkel és szülőjével szembeni hárító, kirekesztő magatartást.

A bölcsődei statisztikák azt mutatják, hogy a fenti okokból csökken a fogyatékos gyermeket fogadó bölcsődék száma, minthogy ennek a feladatnak az ellátása önkéntes, a bölcsőde csak az egyik lehetőség a szolgáltatások közt. A fenntartók sem igazán preferálják ezt a szolgáltatást, hiszen jelentős költségkihatással jár. A korai fejlesztésért igényelhető normatíva összege pedig egyáltalán nem motiváló sem a fenntartók, sem a bölcsődék számára.

A csoportok heterogén korösszetétele

Az integráció/inklúzió alapvetése, hogy az egészséges gyermek által nyújtott minta a fogyatékos gyermek számára fejlődési lehetőséget biztosít a különböző kognitív területek fejlesztése, az önállóság-önkiszolgálás, a kommunikáció, a társkapcsolat, a megfelelő szocializáció tekintetében. Ezért mindig fontos szempont, hogy a fogyatékos gyermek a fejlődésben előtte járó gyermekek csoportjába kerüljön, a szinteltérés azonban nem lehet akkora, hogy folyamatos kudarcként élje meg a hiányosságait. A heterogén csoportösszetétel ezt a csoportválasztási feladatot nehezíti meg a fejlesztő szakemberek és a bölcsődék számára.

Az alapító okirattal összefüggő problémák

Jelenleg a bölcsődék alapító okirata jellemzően nem tartalmazza, hogy az intézmény korai fejlesztés-gondozást végezhet. Mivel az alapító okiratot csak önkormányzati testületi döntéssel lehet módosítani, ez elég hosszadalmas eljárás. Továbbá: normatívát csak abban az esetben lehet igényelni, ha az adott gyermekek szakértői kijelölés alapján kerültek be az intézménybe. A szakértői bizottság azonban csak azt az intézményt jelöli ki, ahol ez a feladat szerepel az alapító okiratban. A kör itt bezárul. Ezért, ha jelentkezik ilyen igény a bölcsőde felé, akkor csak jelentős késéssel lehet a gyermek számára fejlesztést, illetve a bölcsődei integrációt biztosítani. Emiatt pedig hasznos hónapok veszhetnek el, s a megfelelő időben történő beavatkozás elmaradása a fejlesztés hatékonyságát csökkentheti. Ami a későbbiekben jóval nagyobb anyagi ráfordítást kíván meg, egyrészt a szülőktől, másrészt az államtól, hiszen az állapot stagnálása vagy romlása miatt sokkal több egészségügyi illetve szociális ellátásra lesz majd szükség.

Javaslatunk: Minden bölcsőde alapító okiratába kerüljön be a korai fejlesztés-gondozás, így adott esetben legalább ennek a hiánya nem akadályozza az ilyen ellátást igénylő gyermek felvételét.

A Tanulási Képességeket Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság kijelölésének elhúzódása, a szakvélemény tartalmának használhatósága

A probléma elsősorban az, hogy a bizottságok túlterheltsége miatt hónapokig kell várakozni a vizsgálatokra, addig pedig a fejlesztés sem kezdődhet el. A jelenlegi jogszabály előírása szerint a forgalmi naplóba bevezetni, statisztikai létszámba venni, a fejlesztő naplót megnyitni, vagyis a fejlesztést hivatalosan megkezdeni csak akkor lehet, ha a gyermek kijelölő határozatát a fejlesztő intézmény megkapja. (Ezt az ÁSZ és a MÁK szigorúan ellenőrzi.)

A 2005-ös Értékelemzési zárójelentés a korai fejlesztés koncepciójának kialakításáról című tanulmány¹ leszögezi:

„Nem megoldott a korai fejlesztési igény diagnosztikájának és a fejlesztő szolgáltatásokra vonatkozó jogosultság megállapításának egységes szakmai szemléleten és kritériumon történő biztosítása. A közoktatási ágazatban a korai fejlesztési igény diagnosztizálására a tanulási képességet vizsgáló szakértői és rehabilitációs bizottságok jogosultak. Ez három problémát vet fel:

- a) Az általuk kiadott diagnosztikus szakvélemény csak a közoktatási rendszer intézményiben érvényes, az egészségügyi rendszerbe történő átlépés újabb vizsgálati eljárásokat igényel.
- b) A tanulási képességet vizsgáló szakértői és rehabilitációs bizottságok szakmailag nem felkészültek a korai, 0–3 éves korosztály vizsgálatára, felmérésére, tehát reveláns diagnózis felállítására. Egyrészt azért nem, mert a gyógypedagógiai alapképzés nem készíti fel a szakembereket a speciális népességcsoportra, másrészt a bizottságok „csak” a tanulási képességek mérésére kvalifikáltak.
- c) Még ha a bizottságok belső képzéssel biztosítják is a munkatársak szakirányú felkészültségét, a feladataik ellátásában olyannyira túlterheltek, hogy nem garantálható az ellátás minősége.”

Javaslatok:

- A bizottság kijelölésig pl. gyermekneurológus szakvéleménye alapján lehessen megkezdeni a fejlesztést. Ez a változtatás lehetővé tenné az adott gyermek statisztikába való korábbi bekerülését, amely hosszú távon javíthatná a normatíva igényléséhez szükséges teljesített napok számát hivatalos formában is.
- Valamilyen formában jelenhessenek meg a statisztikában a felzárkóztatást igénylő gyermekek, és valamilyen normatívát lehessen igényelni az ő ellátásukra is (felzárkóztatási normatíva).
- A különböző ellenőrzést végző szervek vizsgálják felül ellenőrzési szempontjaikat. Egyeztessenek a szakértői bizottságokkal, illetve tárcaközi egyeztetésre, akár jogszabályi változtatásra is szükség lehet.

Financiális problémák

Financiális szempontból háromfajta problémát kell megemlítenünk, ezek:

- statisztikai anomáliák,

¹ Az ICSSZEM Fogyatékosügyi Főosztály és a MicroVa Bt. – Korai Fejlesztő Központ anyaga 3.1 pontjának 2) a) b) c) bekezdései.

- a nem korai fejlesztést segítő normatíva elszámolása,
- az Állami Számvevőszék és a Magyar Államkincstár ellenőrzésének fiskális jellege, a szakmaiság figyelmen kívül hagyása.

Annak ellenére, hogy a jogszabály lehetővé teszi az eredeti bölcsődei csoport létszámának két fővel való csökkentését, ha a csoportba fogyatékos gyermeket vesznek fel, ugyanez a statisztikai jelentésben nem jelezhető, vagyis a csoportban bennlévő sajátos nevelési igényű gyermek nem számítható kettőnek.

Mi következik ebből?

- A kihasználtsági mutatót jelentősen csökkenti, ha sajátos nevelési igényű gyermeket gondoznak a bölcsődékben.
- A normatívaszámítás módja² amúgy is jelentős veszteséget okoz a bölcsődéknek, a fenti tényező azonban egyértelműen ellene hat az integrációnak, hiszen ha kevesebb gyermeket látnak el naponta a bölcsődében, kevesebb normatíva vehető igénybe. Ha esetleg a sajátos nevelési igényű gyermek még beteg is lesz, akkor ez még inkább rontja a kihasználtsági mutatót. (Megjegyzendő, hogy óvodai integráció esetében ez nem így van. Ott a feltöltöttség után igényelhető a normatíva.)

A fogyatékos gyerek után járó normatíva csak akkor igényelhető, ha a fejlesztő intézmény a kijelölő határozatot kézhez kapta. Negyedévenként ugyan lehetőség van a normatívaigénylés módosítására, ám a vizsgálat és a kijelölés elhúzódása miatt az igénylés nem tudja követni a valós helyzetet.

Jogszabály szerint a normatívát csak az igényelheti, aki a fejlesztést végzi. Tehát, ha a bölcsődébe járó sajátos nevelési igényű gyermeknek a fejlesztését más intézmény végzi, akkor a bölcsőde nem veheti igénybe a kiegészítő normatívát. Elgondolkodtató azonban, hogy a fejlesztő gondozás, amely a gyermek napirendjébe ágyazottan történik, a gondozónővel való együttműködés nélkül nem igazán tud megvalósulni. A gondozónő a gyermek állapotának megfelelően, az elérendő szint ismeretének tudatában kell hogy végezze a munkáját, miközben a többi gyerekkel a megszokott módon foglalkozik. Plusz juttatásként mégis mindössze gyógypedagógiai pótlékot kap, aminek a jelenlegi összege bruttó ötezer forint.

Javaslatok:

- Vizsgálják felül a normatíva igénylésének és számításának módját (jogszabálymódosításra van szükség).
- A bölcsőde igényelhesen valamilyen formában kiegészítő normatívát akkor is, ha csak bölcsődei ellátást biztosít a sajátos nevelési igényű gyermeknek (szakértői bizottsági kijelölés, dokumentálás mellett).

² A költségvetési törvényben előírtak szerint a hozzájárulás az adott naptári évben az ezen ellátásokat igénybe vevők – becsült 12 havi átlagszáma együttes összegének figyelembevételével számított és – tízzel elosztott átlagléttszáma után igényelhető, az elszámolás az előbbieket szerint számított tényleges átlagléttszám alapján történik. Ez a számítás a gyakorlatban így történik: a teljesített napok illetve órák számát 12-vel elosztjuk, majd a kapott értéket 10-el osztjuk, így megkapjuk az ellátottak átlagát. Ez az elszámolási mód egy adott intézmény esetében azt jelenti, hogy hiába látott el a forgalmi napló adatai szerinti huszonnégy gyermeket, a számítás alapján csak 10,5 gyermek után igényelheti valóban a normatívát Ez első ránézésre is jelentős különbség.

Az ÁSZ és a MÁK ellenőrzései kapcsán a legfőbb probléma, hogy hiánynak tekintik, ha a sajátos nevelési igényű gyermeknek nincs minden évre érvényes intézményt kijelölő határozata. Ezt úgy értelmezik, hogy az illető gyermek után a bölcsőde jogtalanul igényli meg a korai fejlesztő normatívát azokban az években, amelyről nincs újabb kijelölő szakvélemény.

A szakértői bizottságokra vonatkozó jogszabály rendeletében (14/1994 (VI.24.) MKM-rendelet) azonban a bölcsődék erre nincsenek kötelezve. Illetve, a szakértői véleményben, amely kijelöli az intézményt, a fejlesztés kezdete (az adott tanév) és a kötelező kontrollvizsgálat ideje szerepel. Ebből következik, hogy a bölcsőde nem köteles minden naptári évben megvizsgáltatni a gyermeket, sem újabb kijelölő szakértői véleményt kiállíttatni. A gyermek fejlődéséről a szakértői bizottságokhoz való visszacsatolás biztosított, mert a tanév végén elkészült éves értékelésbe belekerül, hogy a gyermekekkel foglalkozó fejlesztő szakemberek továbbra is szükségesnek tartják-e a korai fejlesztést, vagy a továbbiakban a fejlesztés más formában történik. Ha a gyermek továbbra is korai fejlesztésben részesül, úgy tanév kezdetekor a fejlesztő szakember elkészíti a fejlesztési terveket, amelyeket az adott szakértői bizottság elbírál, szükség esetén felülbírál, és jelzi a változtatás szükségességét. Ha a tanév végén a gyermek korai fejlesztése megszűnik – akár a kora, akár az elért fejlettségi szintje miatt –, a fejlesztő szakemberek már a tanév közben, kb. február táján jelzik ezt a szülőknek, és velük megbeszélve, a javasolt fejlesztési intézménybe való felvétel érdekében kezdeményezik a gyermek kontrollvizsgálatát.

Fejlesztő szakemberek hiánya

A fejlesztő szakemberek hiánya egyrészt annak következménye, hogy a bölcsődéknek csak akkor van lehetőségük státusz bővítésre, ha ezt az önkormányzat is támogatja, másrészt a gyógypedagógusoknak, illetve egyéb fejlesztő szakembereknek nem éri meg korai fejlesztés-gondozást végezni, szociális, gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézményben dolgozni, mert akár az óraszám, akár az illetmény, akár az egyéb juttatások tekintetében rosszabb helyzetbe kerülnek, mintha a közoktatási törvény hatálya alá tartozó intézményekben dolgoznak.

Több okból sem helytálló, hogy a bölcsődékben nincs pedagógus munkakör, és ezért nem jogosultak az ott dolgozók pedagógusokat megillető juttatásokra:

- A korai fejlesztés-gondozást, tanácsadást, mint olyat, a közoktatási törvény pedagógiai szakszolgálatnak minősíti.
- Az ilyen feladatot végző intézmény meghatározása: közoktatási feladatot ellátó nem közoktatási intézmény, ennek pedig oktatási minisztériumi azonosítóval kell rendelkeznie; be kell jelentkeznie a Közoktatási Információs Iroda (KIR) rendszerébe, és a gyógypedagógusokat is be kell jelenteni ugyanebbe a rendszerbe.
- A 15/1998 (IV. 30) NM rendelet 1. sz. melléklete a bölcsődéknél munkakörként jelöli a gyógypedagógust (a korai fejlesztést végző intézményekben).

Javaslat: a gyógypedagógusok kerüljenek a szociális, gyermekjóléti és gyermekvédelmi intézményekben is pedagógus státuszba.

A bölcsőde mint terápiás szolgáltató intézmény a Korai Intervenció Központ hálózatában

A korábban már említett Értékelemzési zárójelentésben a Korai Intervenciós Központ hálózatában megjelennek a terápiás szolgáltatók. Ebbe a körbe integrálódhatnak a korai fejlesztést végző bölcsődék.

Ennek a szakmai feltételeit fogalmazzák meg a zárójelentés készítői a 4.4 pontban.

„Újra kell gondolni, és ez alapján átdolgozni, szabályozni a szolgáltatók működési engedélyezési folyamatát. Csak az kaphasson működési engedélyt, aki megfelelő szakmai színvonalon, transzdiszciplinális szemlélettel tudja biztosítani azokat a szolgáltatásokat, amelyekkel a sajátos nevelési igénnyel bíró gyerekek sérülés-specifikus, komplex állapotfejlesztését, terápiáját el lehet végezni.

Elvárás, hogy a szolgáltató rendelkezzen kidolgozott szakmai programmal, amely rögzíti a szakembereket, fejlesztéseket, terápiákat, kapacitást – ennek alapján tud a Korai Intervenciós Központtal szerződést kötni.”

A bölcsődékre vonatkoztatva azonban a szakmai feltételeket mindenképpen egy tripartit konzultáció során kell kidolgozni.

Az, hogy nem közoktatási intézményként közoktatási feladatot végeznek az adott bölcsődék, és hogy erről egyáltalán lehet beszélni, elsősorban a bölcsődei szakma érdeme. Mégpedig azért, mert az 1986 óta eltelt időben intézményes formában végzi a korai gyógypedagógiai fejlesztés-gondozást. A speciális csoportokban súlyos halmozottan fogyatékos gyermekeknek a fejlesztés-gondozását is vállalni tudják.

A bölcsőde a meglévő szakmai, személyi és tárgyi feltételek biztosításával továbbra is a legalkalmasabb intézmény a korai gyógypedagógiai fejlesztés-gondozás végzésére. Ha előbb-utóbb felállnak a regionális intervenciós központok, a bölcsődék szolgáltatásait csak úgy lehet beilleszteni a rendszerbe, hogy az együttműködésre, a szolgáltatás ellátására vonatkozó előírásokat, a szükséges protokollt egy a bölcsőde szakmai munkáját ismerő munkacsoporttal közösen dolgozzák ki.

Családi napközi

Helyzetelemzés

A jelenlegi oktatási, szociális és gyermekvédelmi ellátórendszer nem biztosítja maradéktalanul a gyermekek alapvető jogait. Ez fokozottan érvényes a fogyatékos gyermekekre. Vidéken nem épült ki a fogyatékos gyermekek napközbeni ellátásának rendszere, a korai fejlesztésre szoruló gyermekek számára csak a nagyvárosokban található speciális bölcsőde, óvoda, bölcsődei, óvodai csoport, befogadó bölcsőde, óvoda.

Amennyiben a fogyatékos gyermek az óvodáskorra szobatisztává válik és állapota szerint integráltan nevelhető, van esélye az óvodába kerülésre. A települési önkormányzatok jelenlegi intézkedései következtében azonban az óvodai csoportok túlszűfoltak (25-30 gyermek egy csoportban), a pedagógusok felkészültsége nem megfelelő a fogyatékos gyermekek befogadásához. Az óvodák egy részében nincs tornaszoba, fejlesztésre alkalmas helyiség.

Értelmi akadályozottság, halmozott fogyatékoság esetén a szakértői bizottság a tankötelezettség megkezdését általában bentlakásos intézményben javasolja, ami a családtól

való részleges elszakadást jelenti. Amennyiben a szülők otthon kívánják nevelni gyermeküket, azok magántanulók vagy képzési kötelezettek lesznek, ami maximum heti 10 óra fejlesztést, oktatást jelent. Ennek többek között oka az is, hogy még nem épült ki a fejlesztő iskolák, inkluzív iskolák rendszere, illetve a már működő intézményeket közlekedési akadályok miatt nem tudják látogatni a gyermekek (tömegközlekedéssel nem utaztathatók, nincsenek számukra „iskolabuszok”, a szülők nem tudják gépkocsival iskolába járatni őket). Számukra tehát továbbra is marad az elszigetelt egyéni foglalkozás.

Vidéken jellemzően nagy a speciális szakemberek hiánya. Konduktor, látássérültek, hallássérültek pedagógiája szakos gyógypedagógus, autizmus terápiájára szakosodott gyógypedagógus szinte csak a megyeszékhelyeken, nagyvárosokban érhető el. Ez azzal jár, hogy túlterhelt gyógypedagógusok – sok esetben egyéb végzettségű pedagógusok, gyógypedagógiai asszisztensek – végzik a gyermekek fejlesztését. Magas a száma azoknak a gyermekeknek, akik szinte sosem mozdulnak ki otthonukból, mert nincs fejlesztésre alkalmas helyszín a településen. A szakember ilyenkor a gyermek otthonában végzi tevékenységét hiányos eszközkészlettel, nem fejlesztésspecifikus helyszínen.

A napközbeni ellátás közoktatáson kívüli szolgáltatói (házi gyermekfelügyelet, családi napközi, alternatív gyermekfelügyelet) többnyire nem vállalják fel a fogyatékos gyermekek ellátását, illetve a szülőknek nincs tudomása róla, hogy ezeket a szolgáltatásokat igénybe vehetik.

Amennyiben a szolgáltatók felvállalják az ellátást, azt csak a gyermek 14 éves koráig tehetik meg, vidéken pedig az esetek nagy részében nappali foglalkoztató, fogyatékosok napközi otthona szintén csak a nagyvárosokban érhető el, vagyis a családban élő, 14 évet betöltött fogyatékos gyermekek egykeresős családokat „termelnek”, később pedig valószínűleg bentlakásos otthonokba kerülnek

A sajátos nevelési igényű gyermekek ellátásának pozitív és negatív tényezői a családi napköziben

Pozitív tényezők

- A fogyatékos gyermekek mindennapos napközbeni ellátása a korai életkorban is mentesítheti a szülőt a „24 órás szolgálat” alól.
- Bármely településen megvalósíthatóvá, elérhetővé lehet tenni a szülők számára a napközbeni ellátást.
- A nem szobatiszta, de óvodás, kisiskolás korú gyermekek ellátása is biztosítható.
- A családi napközi színtere lehet a korai fejlesztésnek, fejlesztő felkészítésnek az óvodában, iskolában nem elhelyezhető gyermekek esetében.
- A szakértői bizottság kontrollvizsgálatai is folyhatnak a napköziben.
- Megfelelő felszerelés és a gondozó szakképzettsége esetén megvalósulhat a fejlesztő gondozás.
- Minden más napközbeni ellátásnál erőteljesebben tud koncentrálni a gondozó, szolgáltató a gyermek családjára.
- A családi napközi rugalmas szolgáltatásokat tud biztosítani

Negatív tényezők

- A gyermekek csak 14 éves korukig tarthatók a családi napköziben, holott a tankötelezettségük meghosszabbítható akár 21. életévükig, fejlettségi fokuk pedig kisgyermeki szinten van/marad.
- A jogszabály szerint (15/1998. (IV.30.) 49. § (3) bek.) fogyatékos gyermekek esetén 3 (4) fő vehető fel a családi napközibe, ami szakmailag maximálisan érthető. Normatív támogatásra viszont ugyanolyan mértékben jogosult a fenntartó, mintha 7 egészséges gyermeket látna el.

Az ellátás speciális feltételei

Személyi feltételek

Mint azt a családi napközi működtetésére vonatkozó jogszabály kimondja, családi napközi bármilyen szakképzettség nélkül létrehozható. Nem rendelkezik másként a törvény akkor sem, ha a napközi sérült gyermek ellátását is felvállalja. A szakemberek egybehangzó véleménye szerint ebben a formában valóban nem szükséges a szakirányú végzettség. Mégis át kell gondolni, hogy ki vállalhat fel fogyatékos gyermeket.

Csak olyan személy,

- aki feltétel és előítélet nélkül el tudja fogadni a másságot,
- aki el tudja fogadni azt a gyermeket, akit a gondjaira bízna,
- aki el tudja fogadni a sérült gyermek szüleinek másságát,
- aki nyitott arra, hogy kikérje szakember tanácsát,
- akinek családja is feltétel nélkül el tudja fogadni a fogyatékos személyeket,

Ezen túl a szolgáltatást igénybe vevő többi szülőnek is el kell fogadnia, hogy a napközi sérült gyermekek ellátását is vállalja.

A fogyatékos gyermek befogadásának alapja a másság elfogadása. Csak olyan ember tud maximális odaadással gondozni egy sérült gyermeket, akiben nem a sajnálat és nem a viszolygás az elsődleges érzés, hanem a segíteni akarás és az elfogadás. A feladatnak a felvállalása előtt tehát mindenképpen saját magunkkal kell tisztába lennünk, a saját érzéseinkkel a fogyatékos gyermekek iránt. Ha úgy gondoljuk, hogy képesek vagyunk erre, akkor is csak próbaidő után mondjunk végleges választ a szülőnek: elvállaljuk-e a gyermekét. Azért tartjuk ezt fontosnak, mert ezek a szülők kapták eddig a legtöbb elutasítást és élték meg a legtöbb kudarcot a gyermekükkel kapcsolatban. Nem szabad hitegetni őket olyasmivel, amiben mi magunk nem vagyunk biztosak.

Azok a szülők, akiknek fogyatékos gyermekük van, valóban mások lesznek egy idő után. Sokkal nehezebben fogadják el a hozzájuk közeledőket, kevésbé bízna meg a gondozókban, könnyebben csalódnak emberekben. Ennek oka a hosszú vívódás, amire el tudják fogadni saját gyermeküket, a sok kudarc, amit a különböző klinikákon, természetgyógyásznál és hasonló helyeken átéltek, az őket körülvevő emberek elutasító magatartása, stb. De ha mindezekkel a dolgokkal mi magunk tisztába vagyunk, illetve mi magunk feltétel nélkül el tudjuk fogadni őket, akkor ők is meg fognak bízni bennünk.

Nyitottnak kell lenni szakember tanácsának kikérésére, hiszen előfordulhat, hogy a családi napközi kereteibe sikerül beilleszteni a gyermekek fejlesztését is, amihez nem feltétlenül kell szakképzettségnek lenni.

A családi napközit működtető személy családjának fogyatékos gyermek fogadása esetében még nehezebb dolga van, hiszen nem egyszerűen idegen gyerekeket kell a családban, a lakásban elfogadni, hanem a másságot is. Elég, ha a család egy tagja nem tudja elfogadni a másságot, ez már önmagában is olyan konfliktushelyzeteket teremthet, ami az egész család működésére ki hathat.

Ajánlások fogyatékos gyermekek befogadása esetén:

- a speciális gondozási feladatokat meg kell tanulni a szülőtől
- ha speciális végzettséggel rendelkezünk (gyógypedagógiai asszisztens, csecsemő- és kisgyermekgondozó, óvónő, tanító stb.), felvállalhatjuk a fejlesztés bizonyos részeit a fejlesztést végző szakember irányításával
- minden esetben tájékozódni kell az adott gyermek diagnózisa felől, annak lényeges momentumait ismernünk kell
- nem szabad szégyellnünk tanácsot kérni a szülőtől, szakembertől
- merjük beismerni, ha nem értjük a diagnózist, a szakkifejezéseket
- ha felvállaljuk a fejlesztés bizonyos területeit, önhatalmúlag ne tegyünk semmit, mert többet árthatunk, mint használunk

Tárgyi feltételek

A tárgyi feltételek specialitása mindig attól függ, hogy milyen fogyatékossgal élő gyermek gondozását végezzük a családi napköziben. Természetesen elsődleges feladat a biztonságos környezet még fokozottabb biztosítása és mindennapos ellenőrzése. Tudnunk kell, hogy a fogyatékos gyermek a számára fontos ingereket nehezen tudja kiválasztani, ezért a környezetének egyszerűnek, jól körülhatárolhatónak kell lennie, kevés, de felhívó jellegű játékkal. Ha fejlesztési feladatot is vállalunk, akkor annak megfelelően kell biztosítanunk a fejlesztéshez szükséges eszközöket is, amihez érdemes kikérni szakember tanácsát.

Számításba kell vennünk, hogy ezek a gyerekek későbbi életkorban lesznek szobatiszták, később tanulnak meg önállóan étkezni, és az önkiszolgálás egyéb területén is lassabban fejlődnek. Tehát bármilyen életkorú is a fogyatékos gyermek, mindenképpen úgy kell kialakítanunk a helyszínt, hogy az ő külön gondozása megoldható legyen.

Nevelési légkör

Mindaz, amit a családi napközi nevelési légkörére vonatkozóan ajánl a szakirodalom, sérült gyermek ellátása esetén is érvényes. Vannak viszont fontos szempontok, amelyeket szem előtt kell tartani. Azt mindenképpen el kell kerülnünk, hogy a fogyatékos gyermek bármilyen hátrányos megkülönböztetésben részesüljön, illetve csúfolás, kiközösítés tárgya legyen. Ezt abban az esetben tudjuk biztosítani, ha mi magunk az első perctől kezdve a legnagyobb természetességgel vesszük, hogy ő is közöttünk él, és ezt közvetítjük indirekt és direkt módon is a többi gyermek és szülő felé. Minden kérdésre, amit a gyermekek a másikkal kapcsolatban feltesznek, őszintén kell felelnünk, és minden konfliktust a megfelelő módon kell tudnunk kezelni. Ha mi természetesen fogadjuk, akkor a gyermekek is így fogadják sérült társukat. Régi tapasztalat, hogy azok a gyermekek, akik olyan közösségben nőnek fel, ahol fogyatékos társak is vannak, sokkal segítőkészebbek, empátikusabbak lesznek embertársaikkal szemben.

Adminisztráció

Több szempontból is nagy hangsúlyt kell fektetni a fogyatékos gyermekkel kapcsolatos feljegyzésekre. Az anyától is több információra van szükség a gyermekről, ami természetesen nem terjedhet ki az anamnézisre és a kórházi zárójelentésekre, de a gyermek ellátásával kapcsolatos minden fontos tényezőre igen. A fogyatékoság típusától függően vannak gyermekek, akik sokkal érzékenyebbek, kevésbé ellenállók a kórokozókkal szemben. Feljegyzéseinknek tehát erre vonatkozóan is bővebbnek kell lennie. Fel kell jegyeznünk minden olyan eseményt a gyermekkel kapcsolatban, ami a fejlődésével kapcsolatos. Ez azért is igen fontos, mert a szülők számára minden apró előrelépés nagy jelentőségű. A gondozó feljegyzései segítséget nyújthatnak a fejlesztést végző gyógypedagógusnak, a vizsgálatot végző szakembereknek is.

Beszoktatás

Speciális ellátás esetében igen nagy jelentőségű a kezdeti beszoktatási időszak. Mind a gyermeknek, mind a gondozónak nagy szüksége van erre a stádiumra. Fogyatékos gyermekeknél nem elsősorban a gyermek helyhez való szoktatásáról van szó (bár az is igen fontos), hanem a gyermekkel kapcsolatos mindennapi teendőkről, szokások megtanulásáról a szülőtől. Aki maga nem nevelt sérült gyermeket, annak nincsenek információi az esetleges speciális teendőkről. Célszerű, ha a sérült gyermek beszoktatásának első időszakában nem fogadunk más gyermeket, hogy teljes egészében el tudjuk sajátítani a gyermekkel kapcsolatos tennivalókat. Ez első ránézésre túlzó elővigyázatosságnak tűnhet, de a saját munkánkat könnyítheti meg a későbbiek folyamán. A beszoktatási idő lehetőséget adhat arra, hogy a szülőben kialakuljon a bizalom irányunkba. (A fogyatékos gyermek szülője sokkal nehezebben válik el első alkalommal gyermekétől, és kevésbé hiszi el, hogy másra is rábízhatja. Ez persze csak akkor igaz, ha igazán szereti és elfogadta őt). A beszoktatási időszak a szülő számára is lehetőséget teremt arra, hogy az eddigi zárt közegből kimozduljon, kapcsolatokat építsen, kommunikáljon. Ez az időszak talán arra is elég, hogy eldöntsük, valóban vállaljuk-e a feladatot.

Fogyatékosági típusok az ellátás szempontjából

Úgy gondoljuk, hogy szinte minden fogyatékos gyermeket fel lehet venni a családi napközibe, aki nem igényel állandó egyszemélyes gondoskodást, tehát mellette el tudjuk látni a többi gyermeket is.

Felvehető minden látás- és hallássérült gyermek. Ők azok, akik valószínűleg csak a korai életkorban kerülnek családi napközibe. Intézményes ellátottságuk országos szintű, nagy hagyományokra épül és igen speciális, tehát a szülők az iskola-előkészítőtől kezdve vélhetőleg bentlakásos intézményt választanak, hiszen ha egyéb fogyatékoság nem társul, akkor ott nagyon jó eredményeket érhet el a gyermekük. Amennyiben ránk bizzák a napközbeni gondozást, mindenképpen megfelelően tájékozódunk kell a gyermekkel kapcsolatos speciális teendőkről. Viszont semmiképp ne akarjunk mi magunk szakember és a szülő megkérdezése nélkül fejlesztési feladatokat ellátni! Valószínűleg némi változtatást kell még végrehajtanunk a lakásban és az udvaron, és meg kell tanulnunk a gyermekkel kommunikálni – de ez a többi sérült gyermekre is vonatkozhat.

A többi gyermekkel együtt elláthatóak az enyhe, a közép súlyos és a súlyos értelmi fogyatékos gyermekek, ha nem társulnak olyan fogyatékoságok, amik miatt egyszemélyes gondoskodást igényelnek. Ide érthető az autizmus is enyhébb esetben, illetve napi néhány órás ellátásban

súlyosabb autista gyermek ellátása. Az ő számukra igen speciális strukturált időbeli és térbeli viszonyokat kell teremteni, ezért nem javasolt súlyosabb esetek ellátása. Ennek ellenére létre hozhatunk speciálisan ilyen gyermekek számára kialakított családi napközit, de kizárólag akkor, ha biztosított az autizmusban járatos szakember mindennapos segítsége.

A családi napközi alkalmassá tehető mozgássérült gyermekek fogadására is enyhébb és súlyosabb esetben is.

A súlyosan halmozottan fogyatékos gyermekek felvételénél minden esetben mérlegelnünk kell, hogy tudjuk-e biztosítani az ilyen gyermekek speciális igényeit. Ezt mindig az adott esettől tegyük függővé.

Betegség

A betegség első jeleire minden esetben figyelniünk kell, el kell tudnunk látni a beteg gyermeket, amíg az orvos nem látja, illetve a szülő meg nem érkezik. Fogyatékos gyermek esetén különös gonddal kell figyelniünk, ugyanis ezek a gyermekek többnyire magasabb fájdalomküszöbvel rendelkeznek, illetve beszéd- vagy értelmi akadályoztatásuk miatt előfordul, hogy nem jelzik, ha valamijük fáj, ha rosszul érzik magukat. Minden esetben meg kell kérdezni a szülőt, hogy mire kell nagy gonddal odafigyelniünk, ami esetleg betegsége, fájdalomra utalhat. A gyermek biztonsága és a magunk védelme érdekében inkább minden gyanús esetben hívjunk orvost, értesítsük a szülőt.

Házi gyermekfelügyelet

Helyzetelemzés

A házi gyermekfelügyelet nem mindennapos szolgáltatási forma a napközbeni ellátások területén. Nagyon kevés az a szolgáltató, aki felvállal egy, a gyermekvédelmi törvény által szabályozott szolgáltatást, amikor hasonló tevékenységet végezhet kevésbé szigorú feltételek mellett (babysitter). Ezek a szolgáltatások ráadásul igen jól megtalálják a helyüket a feketegazdaságban, hiszen mind a szülő, mind a „gyermekvigyázó” számára előnyös, ha adómentes a szolgáltatás.

A jogszabályban meghatározottak szerint fogyatékoság vagy súlyos betegség miatt magántanuló gyermekek házi gyermekfelügyeleti ellátása nem köztudott, így annak igénylésére csak ritkán kerül sor. A szolgáltatást jelenleg végzők köre jellemzően nagyvárosokban összpontosul, ahol a napközbeni ellátások színesebb kínálata áll rendelkezésre mind az egészséges, mind a fogyatékos gyermekek számára. Az igény jelenleg egyre nagyobb a kistérségeken, vidéki kisvárosokban, mivel az iskolabezárások, óvodamegszüntetések, bölcsődék, fogyatékos személyek napközbeni ellátásának hiánya az itt élőket érinti leginkább. A kistérségi társulások sem fordítanak gondot a gyermekellátások ezen területére, mert a napközbeni ellátást legtöbb helyen megoldottnak vélik, illetve nem kapnak erre vonatkozóan lakossági jelzéseket, megfelelő tájékoztatást. Az anomáliát az is okozza, hogy a normatív támogatások nem jelölnek ezekre a szolgáltatásokra célzott forrásokat a társulások számára, illetve a tájékozottság hiánya miatt csak a már megszokott napközbeni ellátásokban gondolkoznak.

Az sajátos nevelési igényű gyermekek ellátásának pozitív és negatív tényezői a házi gyermekfelügyeletben

Pozitív tényezők

- A fogyatékos gyermekek mindennapos napközbeni ellátása a korai életkorban is mentesítheti a szülőt a „24 órás szolgálat” alól.
- Bármely településen megvalósíthatóvá, elérhetővé lehet tenni a szülők számára a napközbeni ellátást.
- A nem szobatiszta, de óvodás-, kisiskolás korú gyermekek ellátása is biztosítható.
- Az oktatási intézménybe járó gyermekek otthoni felkészülésének terhére leveheti a szülő válláról.
- A beteg gyermek felügyeletét is biztosíthatja.
- Erőteljesen tud koncentrálni a gondozó, szolgáltató a gyermek családjára.

Negatív tényezők

- A gyermekek csak 14 éves korukig láthatók el a házi gyermekfelügyelet szolgáltatásban, holott tankötelezettségük meghosszabbítható akár 21. évükig, fejlettségi fokuk pedig kisgyermeki szinten van/marad.
- A helyi és kistérségi önkormányzatok nem ismerik/nem ismerik el a házi gyermekfelügyelet napközbeni ellátásban való szerepét, nem érzik alapfeladatuknak.
- „Célzott” normatív támogatás hiányában nem kötnek ellátási szerződést a szolgáltatókkal.
- Nem köztudott ennek a szolgáltatásnak a szerepe a fogyatékos gyermekek napközbeni ellátásában.
- A szolgáltatást végző a gyermek otthonában nyújtja szolgáltatást, ami nem minden esetben célszerű. Ha a gyermek hátrányos szociokulturális helyzetben van, jobb megoldás lehet, ha a gondozó a saját otthonában vagy más helyszínen végzi a szolgáltatást
- A szolgáltatás térítés-köteles annak ellenére, hogy általa a fogyatékos gyermekek napközbeni ellátásban részesülnek. Az egészséges gyermekek a bölcsődei, óvodai, napközi otthonos ellátást alapellátásként veszik igénybe, térítési díjat csak az étkezésért fizetnek. Súlyos fogyatékos gyermek esetében az ellátáshoz való hozzájárulás csak abban az esetben valósul meg térítésmentesen, ha bölcsődei, óvodai, iskolai oktatásban-nevelésben részesülnek.

A súlyos-halmozottan fogyatékos gyermekek nappali ellátásának alternatív lehetőségei

A súlyos-halmozott fogyatékoság fogalma

„A súlyos és halmozott fogyatékoság az egész élet során fennálló állapot, amelyre jellemző, hogy a testi struktúrák károsodása következtében a speciálisan humán funkciók – mint a

kommunikáció, a beszéd, a mozgás, az értelem, és az érzékelés-észlelés – minimálisan két területén súlyos vagy legsúlyosabb mértékű zavar mutatható ki. Ennek következtében az érintett személy pszichofizikai teljesítményei extrém mértékben eltérnek az átlagtól, így tevékenységeiben erősen akadályozottá válik, és társadalmi részvételében jelentősen korlátozott lehet. A súlyos és halmozott fogyatékoság hátterében rendszerint a korai életszakaszban bekövetkező, a központi idegrendszert érintő komplex károsodás áll. A fogyatékoságok a legkülönbözőbb kombinációkban és súlyossági fokozatokban, esetleg eltérő időben jelenhetnek meg.” (A 2/2005. (III. 1.) OM rendelet 3. számú melléklete szerinti meghatározás.)

A fejlődési akadályozottságok, eltérések több területen jelentkezhetnek:

- motoros funkciók
- szenzoros funkciók
- emocionális-szociális funkciók

A halmozottan sérült gyermekek valamennyien tartós gyógypedagógiai segítséget igényelnek, hangsúlyos szerepe van a korai fejlesztésnek. Többnyire gyógypedagógiai intézményi keretek között fejleszthetők, nevelhetők, oktathatók kellő hatékonysággal. (Sajnálatos módon pont ők jutnak el legkevésbé a különböző intézménytípusokba.)

A súlyos-halmozottan fogyatékos gyermeket nevelő családok

Fent említett személyek a közoktatás keretei közt megvalósuló ellátása a közoktatási törvény 2005. évi módosításáig gyakorlatilag nem alakult ki Magyarországon. Ezek a gyermekek gondozás és nevelés terén teljes egészében szinte csak a családjukra támaszkodhatnak.

2004-ben a Kézenfogva Alapítvány megbízásából, a Fogyatékosok Esélye Közalapítvány anyagi támogatásával kutatás készült ezeknek a családoknak az életkörülményeiről, problémáiról, amely széleskörűen és pontosan feltárta azokat a nehézségeket és akadályokat, amikkel ezek a családok nap mint nap szembesülnek és amikkel meg kell küzdeniük.

A kutatás összegzéseként megállapítható, hogy e családok általános státusza, anyagi színvonala a gyermek megszületése előtt nem különösebben tér el a magyarországi átlagtól. A súlyos-halmozottan fogyatékos gyermek megszületése után azonban a család adósságspirálba kerül, ellehetetlenül a munkavállalás terén, az anyagi tartalékaik felemésztődnek, elszigetelten, gyakran izoláltan élik életüket, mely leginkább a helyváltoztatási nehézségekből, a lakáshoz kötöttségből ered. Meglepő azonban, hogy ezekben a családokban jelentősen több gyermeket nevelnek, mint a gyermekes családok általában. A fogyatékos gyermek megszületése után a család kohézióját jelentősen növeli az újabb gyermek felvállalása.

Magyarországon a fogyatékos gyermekek intézményrendszere – legfőképpen vidéken – nagyvároshoz, megyeszékhelyhez kötött. A közlekedési nehézségek gyakorlatilag lehetetlenné teszik az állandó napközbeni felügyelet és fejlesztés igénybevételét. Ezek a gyermekek – kimondhatjuk – szinte ellátatlanul maradnak, és örökös terhet jelentenek a családok számára, holott, mint fent említettük, többnyire gyógypedagógiai intézményi keretek között fejleszthetők, nevelhetők, oktathatók kellő hatékonysággal.

A súlyos fogyatékos gyermekek nappali ellátásának problémája nem új keletű dolog. Már jóval korábban is szót emeltek az érdekükben szakemberek (Márkus Eszter ELTE BGGYTF) társadalmi szervezetek (Kézenfogva Alapítvány), de hathatós megoldás ez idáig nem született. Az ellátás hiánya nem csupán azt jelenti, hogy ezek a gyermekek nem kerülnek automatikusan kortárs közösségbe, és nem kapják meg a fejlődéséhez szükséges szolgáltatásokat, hanem mindenekelőtt azt, hogy a nap nagy részében a szakszerű felügyelet számukra nem hozzáférhető.

A szülőknek ebben a helyzetben egy súlyos dilemmával kell szembenézniük. Egyrészt megtehetik, hogy nem mondanak le gyermekük neveléséről, hanem otthon tartják, és maguk vállalják a felügyeletet, a gondozás, oktatás és nevelés feladatait – ebben az esetben az egyik szülő arra kényszerül, hogy feladja munkahelyét.

Másrészt dönthetnek úgy – és sajnos a jelenlegi körülmények erre a választásra ösztönöznek – hogy az állam által garantált intézményes ellátásra és elhelyezésre bízzák gyermeküket (Verdes Tamás, 2005.)

A súlyos-halmazottan fogyatékos gyerekek nappali ellátását jelenleg biztosító intézmények

Bölcsőde

A bölcsőde 20 hetes kortól 6 éves korig fogadhat sajátos nevelési igényű gyermeket, ezen belül természetesen, ha a feltételek adottak, súlyos-halmazottan fogyatékos gyermeket is. Utóbbiak általában szegregált csoportban, nem részleges integrált csoportban helyezhetők el, hiszen a gondozási és egyéb feladatok a fogyatékoság súlyosságából eredően jelentősen többek.

Sajnos vidéken öröm, ha az egészséges gyermekeknek biztosítani tudják a bölcsődei elhelyezést, nagyon ritka, hogy egy kistélepuslén vagy halmazottan hátrányos térségben a szülő súlyos-halmazottan fogyatékos gyermekének helyet talál bölcsődében. Ha van lehetőség, behordhatja a gyermeket a fejlesztés idejére a bölcsődébe (azalatt ő gyakorlatilag várakozik, nem csinál semmit), majd nagy nehézségek árán hazajut valahogyan.

A súlyosan-halmazottan fogyatékos gyermekek korai fejlesztése elsősorban a fővárosban élők számára elérhető szolgáltatás.

Fogyatékosok Napközi Otthona, Fejlesztő Napközi Otthon, Rehabilitációs Napközi Otthon

Ezek a típusú intézmények alkalmasak arra, hogy a Tanulási Képességeket Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság által a gyermek számára meghatározott fejlesztő felkészítésnek eleget tegyenek. Azok a gyermekek tehát, akik nem integrálhatók, nem helyezhetők el gyógypedagógiai óvodában, speciális iskolában fogyatékoságuk súlyossági foka miatt, ilyen intézményekben vehetik igénybe a napközbeni ellátást. Ezek az intézmények felkészültek a feladatok mennyiségének és nagyságának növekedésére, a súlyos fogyatékos gyermekek ellátására.

Az igénybevételük lehetősége azonban kevesek számára adott, az alábbi okok miatt:

- A fővárosi, államilag finanszírozott napközi otthonokat csak az adott kerületi lakos veheti igénybe, de nincs minden kerületben. Ilyenkor más kerület ellátási szerződés

keretében láthatja el ezeket a gyermekeket, de nem minden önkormányzat hajlandó az ellátási szerződést megkötöni.

- A civil szerveződésű fejlesztő napközi otthonok lakóhelytől függetlenek, de többlet költséget jelentenek a szülők számára, és nagyon kevés van belőlük.
- Vidéki viszonylatban az ilyen típusú intézmények száma nagyon kevés, és nagyvároshoz kötött. Pont a gyermekek nehéz szállítása miatt nem érhető el a szolgáltatás, és a szállítás miatt kiesett idő akadályozza a munkába állást. (A Kézenfogva Alapítvány kutatása alapján [Jelentés, a súlyosan halmozottan fogyatékos embereket nevelő családok életkörülményeiről, 2004] tömegközlekedést vagy egyéb más megoldást a családok 18,2 %-a, taxit 3%-a tud igénybe venni. A családok 5,6 %-a sehogyan és sehová nem tudja gyermekét elszállítani.)

A napközi otthonok tekintetében fontos kellő hangsúllyal megjegyezni a közoktatási törvény azon változását, mely szerint: „A súlyos és halmozottan fogyatékos gyermek annak a tanítási évnek az első napjától, amelyben hatodik életévét betölti, a fejlesztő felkészítés keretében tankötelezettségét teljesíti (a továbbiakban: fejlesztő iskolai oktatás).”

Ez a gyakorlatban azt jeleneti, hogy e gyermekeknek heti 20 órában kell fejlesztést kapniuk, ami 2010. szeptember 1-jétől kötelező.

E törvényváltozás óriási jelentőségű a gyermekek szempontjából, és nagy feladatot ad a már működő napközi otthonoknak. Kérdéses ugyanakkor, hogy az eddig csak otthon lévő, utazó gyógypedagógussal fejlesztett gyermek, akit a szülő a megyehatárig sem tudott még eljuttatni, hogyan fog heti 20 órás fejlesztést kapni.

Eddig a képzési kötelezettség keretein belül a családnak (illetve a gyermeknek) legalább heti rendszerességgel kellett volna találkoznia a fejlesztést végző gyógypedagógussal, ez azonban az esetek egyharmadában nem valósult meg, akár intézményi, akár otthoni keretek között zajlott a foglalkozás. Ez a helyzet a szakemberhiány következtében alakult ki, amely főleg vidéken és kistelepülésen súlyos probléma. A súlyos fogyatékosokhoz érő gyógypedagógusok száma egyébként mindenhol kevés. (Kézenfogva Alapítvány kutatása)

Bentlakásos intézmények

A súlyos fogyatékos gyermekek elhelyezése lehetséges bentlakásos intézményben is, ahonnan a gyermek nem nap mint nap tér haza otthonába, hanem csak akkor, amikor a szülő ezt meg tudja oldani.. Számos jó nevű és színvonalú ilyen intézmény működik az országban, főleg egyházi fenntartásban, a helyhiány azonban itt is jellemző. Várólisták vannak, azonnali felvételre ritkán nyílik lehetőség.

Habár ezeknek a gyermekeknek az ellátása mindennapi több órás feladatot ró az őt gondozó családra, és súlyosan megnehezíti az életkörülményeiket, mégis nagyon sokan ragaszkodnak ahhoz, hogy gyermekük nap mint nap a családban legyen. Nem lényegtelen az sem, hogy bentlakásos intézményi elhelyezés mellett a családok elesnek a korábban kapott anyagi támogatásoktól.

Családi napközi

A családi napközi ugyan nem tartozik a sajátos nevelési igényű gyermekek ellátására kijelölhető intézmények körébe, de szolgáltatásai között szerepelhet a fejlesztés helyének

biztosítása, végezheti fogyatékos gyermekek napközbeni ellátását, a fogyatékoság sajátos igényeihez igazodva 20 hetes kortól 14 éves korig. A súlyos fogyatékosok napközbeni ellátásához többnyire szükséges ápoló, szakápoló jelenléte. Természetesen nem minden esetben és nem szükségszerűen, ez függ a fogyatékoság mértékétől.

Házi gyermekfelügyelet

Feladata a napközbeni ellátásban állapota miatt nem részesíthető fogyatékos gyermekek felügyelete, magántanuló, vagy fejlesztő felkészítésben részesülő gyermekek napközbeni ellátása. Nem feladata azonban a rehabilitációs, habilitációs, fejlesztő ellátás, csak a gyermek gondozására vehető igénybe.

Alternatív megoldások

Nagyon fontos leszögezni, hogy a súlyos-halmozott fogyatékosok ellátásának legfőbb akadálya mindenképpen a szállítás, és az ezzel összefüggő problémák. Tehát bármilyen nappali ellátás kínálkozik is az adott területen, az elsődlegesen megoldandó feladat a gyermekek elszállítása. Mint arra már korábban rámutattunk, a családok többsége nincs abban a helyzetben, hogy saját autót tartson fenn, vagy ha van is kocsija, azzal szállítsa a gyermekét.

A támogató szolgálatok jelenléte a szociális ellátásban nagyon jó dolog, de szintén sok család nem tudja kifizetni a szolgálat díját, vagy az adott szolgálat nem vállal rendszeres, naponkénti szállítást. Kistelepülésen a falugondnoki szolgálat, amely rendelkezik autóval, talán fel tudná ezt vállalni, de a vidéki szakemberek egyöntetűen állítják, hogy ezt mégsem teszi.

Igen jó megoldást jelentene, és Budapesten erre már van példa, hogy a fogyatékosok napközi otthona mentővel szállíttatja a gyermekeket naponta az intézményébe. A járóbeteg-ellátásra szakosodott mentők ezt felvállalhatják, ha az intézmény – ahová a gyermekeket hordják – működési engedélyében szerepel a járóbeteg-ellátás. Ebben az esetben már nem biztos, hogy probléma, hogy csak a közeli nagyvárosban van fogyatékosok napközi otthona vagy egyéb ellátó intézmény.

Saját otthonban történő ellátások

Habár a súlyos-halmozottan fogyatékos gyermekek többnyire gyógypedagógiai intézményi keretek között fejleszthetők, nevelhetők, oktathatók kellő hatékonysággal, van a halmozott fogyatékoságnak olyan foka, amikor mozgatás nélkül, a saját otthonban történő felügyelet és fejlesztés a leoptimálisabb. (Ezt indokolhatják pl. táplálási nehézségek, gyakori epilepsziás rohamok, melyeket a kisebb ingerek is könnyen kiváltanak stb.) Egy házhoz kirendelt gondozói szolgálat – ami tulajdonképpen házi gyermekfelügyelet – talán ki tudná váltani a munkában töltött időt, vagy ha azt nem is, de segítséget tud adni a szülőnek egyéb teendői ellátásában. Jelenleg több ilyen típusú ellátás is működik. A FECSKE szolgálat a fogyatékos embereket nevelő családok otthonában nyújtott időszakos kísérés és ellátás céljából jött létre, de említendő pl. Tolna város és a környező kistelepülések segítő szolgálata (Zafir Segítő Szolgálat) valamint a Fénysugár Alapítvány a halmozottan sérültekért Fertődön. Sajnos ezek a szolgáltatások nem tudják megoldani az ingyenességet, és csak időszakos, napi vagy heti pár óra segítséget tudnak nyújtani. Ugyanakkor elgondolásuk, szemléletük nagyon jó, és szükség

esetén a térítési díj (önkormányzati vagy egyéb) átvállalásával talán szélesebb réteg is igénybe tudná venni.

Óvodában, iskolában kialakított csoportok

Számos szakmai szintéren felmerült, hogy azokban a térségekben, ahol a gyógypedagógiai, illetve szociális intézmények nem működnek vagy csak viszonylag messze, akár iskolában, akár óvodában ki lehetne alakítani külön csoportot a súlyos-halmazottan fogyatékos gyermekek számára. Ez sok intézményt meg is menthetne a bezárástól, valamint elősegítené a közoktatási törvény módosításából eredő törvényi kötelezettség betartását. A fejlesztő iskolákhoz adott szakmai ajánlások jól alkalmazhatóak lennének olyan csoportban is, ahol még nem a tankötelezettség teljesítéséről van szó.

A kialakítandó csoportban az ideális létszám 8 fő, de tekintettel az érintettek alacsony számára, ennél kevesebb is lehet.

A tárgyi feltételeket tekintve, a súlyos halmazottan fogyatékos gyermekek általában kerekesszéket, illetve terápiás széket használnak, nem képesek önálló hely- és helyzetváltoztatásra, és több igényük van pihenésre. Emiatt 6-8 fő esetén 60-80 négyzetméteres helyiségre van szükség a napközbeni tartózkodáshoz. Itt az étkezések is lebonyolíthatók. Az egyéni fejlesztéseket külön helyiségben célszerű tartani, erre 10-15 négyzetméter elegendő. Az egészségügyi és higiénés szükségletek kielégítésére szükség van egy vizesblokkra, mosogatóra és konyhapultra, pelenkázóasztalra, szivacsokra, matracokra.

Ami a személyi feltételeket illeti: a gyermekek napközbeni felügyeletét ápoló, vagy szociális ápoló és gondozó, illetve gyógypedagógiai asszisztens végezheti. Nyolc fős csoport esetén két gyógypedagógus biztosítani tudja a fejlesztést. A heti rendszerességgel végzett orvosi kontroll biztosításához szükség van az intézménybe meghatározott időnként ellátogató gyerekorvosra.

Összegzés

A tanulmányban felsorolt és bemutatott, jelenleg meglévő nappali ellátási formák a fogyatékkal élő gyermekek számára hasznosak és nélkülözhetetlenek. Mindamellet rendkívül fontos átgondolni a felsorolt anomáliákat és a változtatást sürgető megoldási módokat, amelyekkel az ellátások igénybevétele a családok számára könnyebb, elérhetőbb lenne.

Nagyon sok gyermek részesül már a korai fejlesztésben, ugyanakkor nagyon sok gyermek marad ki belőle a korábban felsorolt, de orvosolható hiányosságok miatt.

A koncepció kidolgozása során elsődleges cél volt olyan megoldási módok javaslata és összegzése, amelyek sokat változtathatnak a jelenlegi helyzeten. A legnagyobb feladat és cél azonban mégis csak az, hogy egyszer érjük el végre, hogy ne legyen olyan család, amely azért kerül ki a munkaerőpiacról, azért szegényedik el, azért kerül perifériára a társadalomban, mert gyermeke sajátos nevelési igényű, és nincs a környezetében a nappali felügyeletet, fejlesztést biztosító intézmény.

Bízunk abban, hogy a javaslatok megvalósításával csökkenni fog a társadalmi kirekesztődés a fogyatékkal élő gyermekek tekintetében.

Összefoglalva álljon itt az összes javaslat, mely a tanulmányban szerepel:

- Minden bölcsőde alapító okiratába (jogsabályi előírás nyomán) kerüljön be a korai fejlesztés-gondozás, így adott esetben legalább ennek a hiánya nem akadályozza az ilyen ellátást igénylő gyermek felvételét.
- A Tanulási Képességeket Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság kijelöléséig pl. gyermekneurológus szakvéleménye alapján lehessen megkezdeni a fejlesztést. Ez a változtatás lehetővé tenné az adott gyermek statisztikába való korábbi bekerülését, amely hosszú távon javíthatná a normatíva igényléséhez szükséges teljesített napok számát hivatalos formában is.
- Valamilyen formában jelenhessenek meg a statisztikában a felzárkóztatást igénylő gyermekek, és valamilyen normatívát lehessen igényelni az ő ellátásukra is (felzárkóztatási normatíva).
- A különböző ellenőrzést végző szervek vizsgálják felül ellenőrzési szempontjaikat. Egyeztessenek a szakértői bizottságokkal, illetve tárcaközi egyeztetésre, akár jogszabályi változtatásra is szükség lehet.
- Az értékelemzési zárójelentésben felvetett regionális központok kialakítása és működése a leírtak alapján javítana ezen a helyzeten.
- Vizsgálják felül a normatíva igénylésének és számításának módját (jogsabály-módosításra van szükség).
- Meggondolandó, hogy a bölcsőde igényelhesse valamilyen formában kiegészítő normatívát akkor is, ha csak bölcsődei ellátást biztosít a sajátos nevelési igényű gyermeknek (szakértői bizottsági kijelölés, dokumentálás mellett).
- Kerüljenek a gyógypedagógusok a szociális, gyermekjóléti és gyermekvédelmi intézményekben is pedagógus státuszba.
- A családi napköziben a sajátos nevelési igényű gyermekek ne csak 14 éves korukig maradhassanak.
- A házi gyermekfelügyelet esetében a normatív támogatások jelöljenek ezekre a szolgáltatásokra célzott forrásokat a társulások számára.
- A gyermekek csak 14 éves korukig láthatók el a házi gyermekfelügyelet szolgáltatásban, holott tankötelezettségük meghosszabbítható akár 21. évükig, fejlettségi fokuk pedig kisgyermeki szinten van/marad. Szükséges lenne, ennek az életkori kitételnek a meghosszabbítására.
- A helyi és kistérségi önkormányzatok ismerjék el a házi gyermekfelügyelet napközbeni ellátásban való szerepét.
- A házi gyermekfelügyelet szolgáltatás térítésköteles annak ellenére, hogy általa a fogyatékos gyermekek napközbeni ellátásban részesülnek. Az egészséges gyermekek a bölcsődei, óvodai, napközi otthonos ellátást alapellátásként veszik igénybe, térítési díjat csak az étkezésért fizetnek. Súlyos fogyatékos gyermek esetében az ellátáshoz való hozzájutás csak abban az esetben valósul meg térítésmentesen, ha bölcsődei, óvodai, iskolai oktatásban-nevelésben részesülnek.
- A súlyos-halmozottan fogyatékos gyermekek esetében az intézménybe jutást a járóbeteg-ellátásra szakosodott mentők felvállalhatják abban az esetben, ha az intézmény – ahová a gyermekeket hordják – működési engedélyében szerepel a járóbeteg ellátás. Ennek a lehetőségnek a széleskörű terjesztése nagyon fontos lenne.

Felhasznált irodalom

Amit tudunk és amit nem... Kézenfogva Alapítvány kiadványa, 2008.

Bánfalvi Csaba: A fogyatékossgal élő diákok a közoktatásban, 2005.

Bölcsődei adaptáció. Módszertani levél. In: Előadások – közlemények – dokumentumok. Módszertani levelek, irányelvek. Bölcsődék Országos Módszertani Intézete, Budapest, 1982.

A bölcsődei gondozás-nevelés minimum feltételei és a szakmai munka részletes szempontjai. Módszertani levél. SZMI, 2008.

A bölcsődei nevelés-gondozás országos alapprogramja – tervezet. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet Gyermekjóléti és Gyermekvédelmi Főosztálya, Budapest, 2008.

A család és a bölcsőde kapcsolata. Módszertani levél. Kézirat. Magyar Bölcsődék Egyesülete, Pedagógus - Pszichológus Tagozat anyaga, 2007.

Az egészséges csecsemő táplálásának irányelvei (ajánlás). (Az Országos Csecsemő- és Gyermekkegészségügyi Intézet által 1994-ben összeállított, „Az egészséges csecsemő táplálásának irányelveiről” c. viselő 47. számú módszertani levél helyébe lép.) 2001.

Értékelemzési Zárójelentés – A kora gyermekkori intervenció koncepciójának értékelemzéssel történő kialakításáról. ICSSZEM – MicroVa Bt., 2005.

Gyermekek napközbeni ellátása. Standard. 2007. www.szmi.hu

Játék a bölcsődében. Módszertani levél. Bölcsődék Országos Módszertani Intézete, Budapest, 1997.

Jelentés a súlyosan-halmozottan fogyatékos embereket nevelő családok életkörülményeiről. Kézenfogva Alapítvány, 2004.

Korai fejlesztés a bölcsődében. Módszertani levél. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 2003.

Megszülettél, hogyan tovább? Kézenfogva Alapítvány kiadványa, 2007.

Szülővel történő fokozatos bölcsődei beszoktatás. Kiegészítő módszertani útmutató a fokozatos beszoktatás c. módszertani levélhez. Bölcsődék Országos Módszertani Intézete, Budapest, 1982.

Útmutató a bölcsődei gondozónők családlátogatásához. Bölcsődék Országos Módszertani Intézete, Budapest, 1989.

Verdes Tamás: Súlyosan, halmozottan fogyatékos gyermekek a közoktatásban. DejuRe Alapítvány – Kézenfogva Alapítvány, 2005.

Temesváry Zsolt

A szociális szakképzések helyzete a mai magyar felsőoktatásban

Magyarországon és a kelet-közép európai térség többi országában a felsőfokú szociális szakirányú képzések újraindítására a rendszerváltozást követően került sor. Míg egyes országokban (pl.: Lengyelország, Csehszlovákia) elegendőnek bizonyult a korábbi képzési struktúra helyreállítása, addig hazánkban alapjaiban kellett újjáépíteni a szociális képzések rendszerét (Szmagalski, 2004). Az új képzéseket egy olyan merev szerkezetű felsőoktatási struktúrához kellett igazítani, melyben a frissen alakult szervezeti egységek létjogosultsága nagyon sokáig kétséges maradt. „A magyar szociálismunkás-képzésnek az alapvetően diszciplináris karakterű magyar felsőoktatásba kellett beilleszkednie, s meg kellett küzdenie a (...) tradicionális egyetem szellemiségével, követelményeivel, a tanároknak pedig saját maguk ellenállásával (Budai 2003).”

Mind az elméleti elemeket illetően, mind a gyakorlati oktatásmódszertan kidolgozásában képzési helyenként meglehetősen eltérő minták alakultak ki. A hazai szociális szakoktatás szerkezetváltása és formai átalakulása napjainkig sem fejeződött be teljesen. A képzések tartalmi elemeinek kidolgozását követően párhuzamosan haladó főiskolai és egyetemi rendszerű oktatási struktúra jött létre, melyben az egyetemi szintű képzettséget biztosító szakok hallgatói létszámaik alapján csak elhanyagolható szerephez jutottak. A felsőoktatási reform következtében a háromosztatú képzési szerkezetnek megfelelően újra kellett definiálni azokat a többé-kevésbé meggyökerezett (ám igen fiatal) oktatási modelleket, amelyek a rendszerváltozást követően épültek ki. Az alap- és mesterképzések bevezetésével, egyes szakok megfeleltetésével és újradefiniálásával terhelt időszak a mai napig számos kérdést vet fel:

- Milyen munkaerő-piaci értékkel bír egy BA szociális munkás vagy szociálpedagógus diploma?
- Megéri-e a befektetés a magasabb szintű MA végzettség megszerzésébe?
- Fenntartható-e hosszú távon a jelenlegi tömegképzés?
- Hogyan és mennyire kezelhetők a képzéssel kapcsolatos társadalmi és oktatáspolitikai problémák?
- Lesz-e létjogosultsága a jövőben a kisebb (zömében egyházi) képzőintézményeknek?
- Meddig tartható fenn a levelező tagozatos szociálpedagógus tömegképzés?
- Hogyan biztosítható a képzések megfelelő színvonala?

A kérdésekre a remélt válaszokat csak a jövőben kaphatjuk meg, számos szakmai és szakmaközi egyeztetéssel, valamint egy működőképes hallgatói nyomon követő és munkaerő-piaci monitorozó rendszerrel.

Most azonban lássuk, hogy honnan is indultunk. Az alapkötetételnek számító „Soproni norma” 1990-es elfogadását követően a szegedi képzési stáb készítette el az általános szociális munkás szak megalapításának dokumentumát¹. Az eredeti elképzelések az angolszász gyakorlatorientált, folyamatos képzési struktúrát működtető modell hazai környezetbe történő átültetését célozták. A korai standardizációs törekvésekkel ellentétben mégsem beszélhetünk egységes képzési szerkezetéről, sőt igen eltérő változatok alakultak ki a szociális képzések rendszerén belül. A magyar képzési rendszer működésére vonatkozóan végül felhasznált elemeket mind az angolszász, mind a német-kontinentális oktatási és gyakorlati-képzési struktúrából. Erős figyelem irányult a külföldi oktatási minták és tananyagok hazai viszonyokhoz történő alkalmazására és (zömében más területekről érkezett

oktatóknak köszönhetően) egyéb társtudományok hol jelentősebb, hol kevésbé domináns beépítésére.² Sajnos a mai napig általános jelenség, hogy a kiegészítő elméleti társadalomtudományi tárgyak domináns szerepet játszanak a szociális munka blokk alap- és gyakorlati ismereteket közvetítő tárgyelemeivel szemben (Szabó 2005). A képzés jelenlegi szervezeti és oktatási struktúrája eléggé színes képet mutat, megnehezítve ezzel az egyes képzőhelyek közötti együttműködést. A szociális képzések tartalmáról, oktatási módszereiről pedig csak igen kevés információ áll rendelkezésre a szakmai közvélemény részére, így akadozik a visszacsatolás a szakma gyakorlati képviselői és a felsőoktatási intézmények hallgatói és szakembergárdája között (Ágoston 2006).

A szociális képzések beágyazottsága – társadalmi és munkaerő-piaci kitekintés

A felsőfokú szociális képzési rendszer magyarországi meghonosítását tovább nehezítette, hogy a szociális és gyermekvédelmi ellátórendszer a rendszerváltozást megelőző évtizedekben hagyományosan alap- és középfokú végzettségű munkaerővel rendelkezett. Diplomások többnyire csak a szervezeti-irányítási, igazgatási tevékenységek szegmensében dolgoztak mint intézményvezetők, gazdasági vezetők, esetleg előfordulhattak még az ápolás-menedzsment területén, de az itt alkalmazottak többsége sem rendelkezett/rendelkezhetett szociális szakirányú végzettséggel. A szolgáltatások szakmai szemléletváltása és a szociális segítségnyújtás, irányítás, tervezés-szervezés szakmai professzionalizálódása a nyugat európai országokban jóval hamarabb végbe ment, mint Kelet-Európában. A szociális ágazat diplomás munkavállaló-igénye napjainkig igen alacsony, tekintettel az ellátandó feladatok zömének (főként a szakellátásban) ápolási-gondozási jellegére. A 2/1994. (I. 30) népjóléti minisztériumi rendelet 1. sz. mellékletéből adódóan az egyes szociális szakmákhoz és tevékenységekhez kapcsolódó képzettségek mindössze egynegyede igényel felsőfokú végzettséget, még a státuszok háromnegyede alap-, ill. középfokú képesítéssel is betölthető, sőt csekély számban ugyan, de a mai napig találhatunk alap- és középfokú végzettséggel rendelkezőket felső- vagy középfokú beosztásban is a szociális szolgáltató rendszer berkeiben. Az 1/2000 (I. 7.) SZCSM rendelet alapján az egyes munkakörökhöz rendelt végzettségek továbbra is túlnyomórészt középfokú képesítéssel rendelkező munkaerő jelenlétét feltételezik a szociális szolgáltatások területén. A gyermekjóléti alapellátások és a gyermekvédelmi szakellátások munkaerő-állományának képzettségi feltételeiről a 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet rendelkezik. Ebben is igen nagy számban találhatók OKJ-s végzettséget igénylő, főként gondozói, felügyelői munkakörök.

Mint arra már utaltam, az 1990-es években az új intézményi fejlesztések megjelenésének köszönhetően markáns változás következett be a szociális és gyermekjóléti ellátórendszer humánerőforrás-állományában. Noha a szociális képzések már megjelentek a hazai felsőoktatásban, amíg az oktatási intézmények nem tudtak képzett hallgatókat kibocsátani a szakma számára, más területekről kellett munkaerőt toborozni a szociális és gyermekjóléti szolgáltatások szakmai stábjába. Megfelelő mennyiségű szakképzett munkavállaló hiányában más területekről (elsősorban pedagógusi pályáról) érkezett jelentősebb mennyiségű „szakképzetlen” munkaerő a szociális ágazatba. A pedagógusok szerepe különösen a gyermekjóléti szolgáltatás és a családsegítés területén volt jelentős. Szabó Lajos szavaival (2005): „a szociális ágazatot más szakmák munkaerő-piaci feszültségeinek zsilipelésére használják”.

A statisztikákat figyelembe véve (Papházi 2005a) látható, hogy legtöbbször az egészségügyből érkeztek szociális területre (elsősorban az ápolási-gondozási jellegű szakfeladatok ellátására),

azonban a vezető beosztásúak között, valamint a felsőfokú végzettséget igénylő munkakörök esetén a pedagógusok száma nagyon magas. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a második szakképzettség megszerzésénél már majdnem minden alternatív végzettséggel rendelkező a szociális szakképzést részesíti előnyben.³

A szociális képzések belső szakmapolitikai nehézségei mellett talán még komolyabb kihívást jelentenek azok a követelmények, amelyeket a befogadó társadalmi és szakmai környezet támaszt a szociális szakképzésekkel szemben.

Az alábbiakban Jerzy Szmagdalski, a Varsói Egyetem oktatójának munkáján keresztül szeretném bemutatni azt a három fő „strukturális nehézséget”, amely jelentősen akadályozza mind Magyarországon, mind az egész kelet-közép európai térségben a szociális munka társadalmi integrációját, és akadályozza a szociális szakképzések megfelelő működését:⁴

1. *A szociális munka alapvető funkciói és a jóléti rendszerek valódi működése közötti kapcsolat*

Egy erősen jövedelemvizsgálat-orientált, szubszidiaritáson alapuló, központilag szabályozott, de a helyi önkormányzatok által irányított szisztémában igen szűk a szociális szakma mozgástere. A szociális gondoskodás segélyezési jellege miatt a tényleges szociális intervenciók (melyek sokszor tartósabb változást idéznek elő) háttérbe szorúlnak a közvetlen pénzügyi ellátásokkal szemben.

2. *A szociális munka saját alapértékei és a társadalom alapértékei közötti kapcsolat*

A szociális munka erős humán vonatkozása miatt olyan alapvető emberi értékeket tart magáénak, mint a szolidaritás, tolerancia, empátia stb. Ezek az alapértékek pedig a gyakorlatban (a szolgáltatástervezéstől a közvetlen kliens-interakcióig) találkoznak egy átmeneti válságban vergődő, frusztrált társadalomképpel, mely felé rendkívül nehéz ezen értékek közvetítése.

3. *A tantermi oktatás és a gyakorlati képzés közötti kapcsolat a szociális munka oktatásában*

A képzési gyakorlat és a szakmai gyakorlat közötti különbségek minimalizálására kell törekedni oly módon, hogy a képzőhelyek és a befogadó (gyakorlati) intézmények között folyamatos kapcsolat álljon fenn.

A fentiek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a professzionizálódott szociális munka (és egyéb hasonló szociális szakmák) befogadása számos társadalmi korlátba ütközik. A hazai társadalmi keretek még nem elég tágak ahhoz, hogy a szektor a belső szakmai elismeréseken és a kliensektől származó pozitív visszacsatolásokon túl társadalmi legitimitációt is szerezzen. Ennek okát az alábbiakban látom.

A rendszerváltást követő viszonylag gyors társadalmi változások sem tették lehetővé egy olyan „nyitott társadalom” (open society) kialakulását, ahol a szociális segítségnyújtás társadalmi beágyazottsága teljes mértékben megvalósult volna. Így hiába alakult ki a szociális szakma belső rendszere, ha működésének mozgástere napjainkig beszűkült. Ebben a szűk keresztmetszetben igyekszik a szociális szakma megtalálni a maga helyét. A folyamatot azonban jelentős mértékben hátráltatja, hogy:

- önálló szakmai fejlődése gyorsabb, mint a társadalmi környezet befogadási szintje;
- egy hagyományosan konzervatív társadalmi szerkezetre kell alkalmazni egy modern, nyitott és gondoskodó társadalomképet feltételező szakmát;
- a történelmileg kiépült és megszilárdult jóléti rendszereken belül (egészségügy, oktatás stb.) nehézkes az új szemléletmód és az új szakmák beépítése (és

érvényesítése), ami elengedhetetlen lenne a komplex szolgáltatási szerkezet megvalósítása szempontjából, hogy integrált szolgáltatási modellek jöjjenek létre az egészségügyben, oktatásban, foglalkoztatás- és lakáspolitikákban.

A fent leírtak a teljesség igénye nélkül mutatják be a szociális szakma, valamint a szociális képzések problémáit. A téma részletes elemzése megérne egy önálló tanulmányt, azonban a fenti folyamatok rövid összefoglalása mindenképpen szükséges a képzési szerkezetben zajló változások megértéséhez. A szociális képzések jelenlegi helyzete is csak tágabb kontextusban, a befogadó társadalmi környezet átalakulásának figyelembevételével értelmezhető megfelelő hitelességgel.

Fontos kiemelni, hogy a könnyebb érthetőség és átláthatóság érdekében az alább következő táblázatokon és diagramokon a „mesterképzés” adatsoraiban kerülnek feltüntetésre a felsőoktatási reform előtti szociális munka és szociálpolitika egyetemi rendszerű képzések adatai is.

A felsőfokú szociális tanulmányokat folytatók számbeli változása

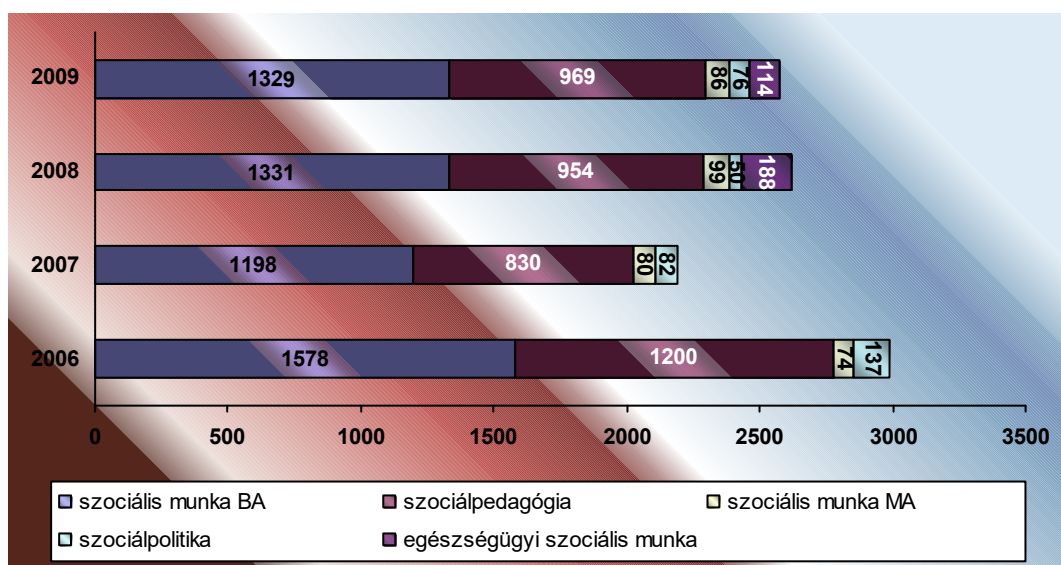
A kilencvenes évek közepéhez képest 2002-re majdnem háromszorosára nőtt a szociális alapképzésekben részt vevők száma. Ekkorra már közel 11 000 diák tanult felsőoktatási intézményekben a különböző évfolyamokon. Az évtized végére sem csökkent jelentősen a szakterületen felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatók száma: 2008-ban összesen 10 225-en vettek részt valamilyen szociális képzésben. A képzési kereteket figyelembe véve 2007-ben 3578 fős, 2008-ban 3394 fős minisztériumi keretszámmal indulhattak el a szociális alap- és mesterképzések (OKM 2009). A tartósan magas hallgatói bemeneti mutató később magas kimeneti számokat is eredményezett, amire a szakma nem volt felkészülve. Becslések szerint a munkaerőpiac éves szinten 1500-1800 friss diplomásra tart igényt a szociális szakterületen (Budai–Csoba–Goldmann, 2006). A friss szociális diplomával rendelkezők elhelyezkedési lehetőségei így igen behatároltak, és területileg erősen eltérő képet mutatnak. Természetesen alaptalan lenne a kimeneti mutatókat és a munkaerőpiac beáramlási kapacitását közvetlenül összevetni, hiszen számos (nem szakirányú felsőfokú, vagy középfokú végzettséggel rendelkező) hallgató már eleve a szociális szakmából érkezik, és levelező tagozaton, munka mellett szerzi meg a munkaköréhez szükséges felsőfokú végzettséget (a jelenleg képzésben részt vevő hallgatók több mint fele levelező tagozaton folytatja tanulmányait). A területi egyenlőtlenségek csak tovább súlyosbítják a helyzetet. A falvakhoz, vidéki területekhez kapcsolódó szociális és gyermekjóléti intézmények nehezen tudnak megfelelő képzettségű szakembergárdát toborozni, még városias térségben (elsősorban felsőoktatási intézmények közelében) nagyobb számban fordulnak elő képzett szakemberek. A periféria alacsony humán erőforrás-ellátottságának jelensége nemcsak szociális területen figyelhető meg, hanem az egészségügyben és az oktatásban is.⁵

A szociális szakokra felvettek számának 2006–2009 közötti megoszlását elemezve markáns hullámvázst figyelhetünk meg szociális munka és szociálpedagógia alapszakok esetén. Mindkét szaknál jelentősen – szociális munka esetében negyedével, szociálpedagógus szak esetében harmadával – csökkent a képzésbe felvett hallgatók száma 2006-ról 2007-re. 2007 után azonban a létszám mindkét alapszakot tekintve ismét növekedni kezdett, és a szociális munka alapképzésnél 2009-re megközelítette a 2006-os szintet. A 2006–2007 közötti drasztikus létszám-visszaesés elsődleges kiváltó oka a szociális képzési területen (is) bevezetett kormányzati keretszűkítés. Az oktatási tárca a szociális ágazat (tényleges vagy

vél) felsőfokú humánerőforrás-szükségleteire reagálva létszámvágást hajtott végre az állami finanszírozású helyek tekintetében. Hasonló folyamatot figyelhetünk meg a pedagógusi, a jogi vagy az agrártudományi képzési területeken is (OKM 2009).

A szociálpolitikus mesterképzés tekintetében (ill. a kiegészítő képzésben) 2008-ra a bázis évhez viszonyítva harmadára csökkent a felvettek aránya, azonban 2009-re a létszám ismét jelentősen (másfélszeresére) növekedett. A szociális munka mesterszakok felvételi mutatói viszonylagos stabilitást mutatnak, csak kismértékű ingadozás figyelhető meg az egymást követő években. A mesterképzési inputok jelentősen növekedtek 2008-ban egy új ágens, az egészségügyi szociális munka szak akkreditálásának köszönhetően, amely két képzési helyen 188 fős hallgatói létszámmal kezdte meg működését (Educatio 2009). Noha szociális szakemberek egészségügyi intézményekben történő foglalkoztatását törvény nem írja elő, a 60/2003. (X. 20) ESZCSM rendelet pedig csupán „szükséges szolgáltatásként” határozza meg, mégis nagy népszerűségnek örvendett a képzés első meghirdetésének évében, amikor többen jelentkeztek egészségügyi szociális munka szakirányra, mint a másik két szociális mesterképzésre összesen.⁶

1. ábra
Szociális képzési területre felvettek megoszlása szakonként és képzési szintetnként

Forrás: Educatio Társadalmi Szolgáltató Kht., 2009.

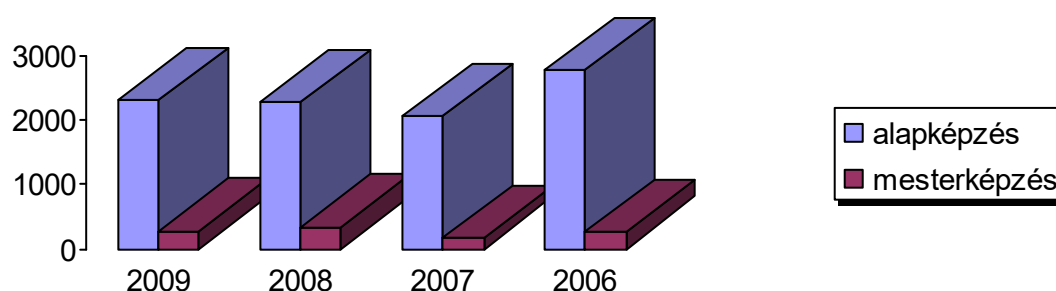
A képzési szintek átjárhatósága

Az alapképzések és mesterképzések adatait figyelembe véve látható, hogy a szociális szakokat tekintve 2006 óta jelentősen csökkent az egy mester-/kiegészítő képzési helyre jutó alapképzési helyek száma.⁷ Még 2006-ban az összes jelentkező csupán 7,6%-át (azaz minden 13. hallgatót) vették fel mester- vagy kiegészítő képzésre, két évvel később ez az arányszám megduplázódott, és elérte a 15%-ot, igaz, arányuk 2009-re 12%-ra mérséklődött. A mesterszakokra felvettek aránya annak ellenére növekedett, hogy az alapképzésbe kerültek mutatói is folyamatosan felfelé kúsznak a 2007-es mélypontot követően. A 2008-as MA-létszám több mint felét az egészségügyi szociálismunkás-képzés hallgatói tették ki. Érdekes módon ugyanebben az évben nem csökkent, sőt negyedével növekedett a szociális munka

MA-szakra jelentkezők száma, tehát az új képzés nem a hagyományos szociálismunkás-képzéstől vonta el a hallgatókat. A szociálpolitikára felvettek száma azonban az egészségügyi szociális munka szakindítás évében közel felére csökkent, így elképzelhető, hogy a leendő szociálpolitikus-hallgatók választották inkább az új szakot.

Mindkét képzési szint esetében a 2007-es felvételi időszakra jutott el mélypontjára a felvett hallgatói létszám, az alapképzések tekintetében a következő években kisebb, a mesterképzések tekintetében pedig arányaiban jelentősebb mértékű expanzió következett be. A mesterképzési létszámok további növekedése, az államilag támogatott helyek megjelenése remélhetőleg megkönnyíti a jövőben a tanulmányi szintek közötti átjárhatóságot, hiszen a közép- és felsőfokú szociális képzéseket tekintve igen nagy a képzési skálát „végigjáró” hallgatók száma, akik OKJ-s bizonyítványukat megszerzve főiskolai, majd egyetemi szintű oktatásban vesznek részt.⁸

2. ábra
Szociális alap- és mesterképzésre felvett hallgatók megoszlása

Forrás: Educatio Társadalmi Szolgáltató Kht. 2009.

Mindenképpen fontos megemlíteni, hogy a „bolognai rendszert” alkalmazó országokban, így az Európai Unióban és Észak-Amerika országaiban a MA/BA képzési arány jóval kedvezőbb a mesterképzésben részt vevő hallgatók javára (körülbelül a hallgatók harmadát teszik ki). A hazai háromszintű felsőfokú képzési rendszerben – amely a szociális képzési területen is bevezetésre került – a MA végzettséggel rendelkező hallgatók munkaerő-piaci „értéke” és elhelyezkedési lehetőségei egyelőre meglehetősen szabályozatlanok és zavarosak. Jellemző a hazai viszonyokra, hogy nem minden területen „éri meg” befektetni magasabb szakmai kvalifikációt jelentő mester fokozatú diplomába, hiszen annak pozitív hozadéka nem, vagy csak kis mértékben jelentenek szakmai-előremenetelt, magasabb társadalmi presztízst és fizetési kategóriát. A munkaerőpiac igényeit és visszajelzéseit azonban csak a későbbiekben lesz alkalmunk felmérni, tekintettel arra, hogy az első, bolognai rendszerben diplomát szerzett alapképzéses hallgatók csak 2009-ben jelentek meg a munkaerőpiacon.

Hallgatói létszámok változása, a szociális képzések „népszerűsége”

Ha vizsgálatunk tárgyát leszűkítjük a szociális alapképzésekre, látható, hogy a jelentkezők száma 2006-tól 2008-ig harmadával csökkent. A folyamat 2009-re megfordult, és számuk ismételten megközelítette a három évvel korábbit. A felvettek száma 2006 és 2007 között negyedével csökkent, és a jelentkezők számának folyamatos növekedése ellenére később sem

közelítette meg a 2006-os szintet. A felvételizni szándékozók száma 2008-ban került a mélypontra, minden bizonnyal a kormányzat által a felsőoktatásban bevezetni kívánt hallgatói költségtérítés miatt. Miután a tandíj bevezetésére irányuló törekvések meghiúsultak, a szociális alapszakokra jelentkezők létszáma is ugrásszerűen (harmadával) megnőtt. A képzésekre felvett hallgatók száma az utóbbi két évben gyakorlatilag változatlan maradt, míg a jelentkezők száma jelentősen növekedett. Mindez azt eredményezte, hogy míg 2008-ban a jelentkezők fele, addig 2009-ben csak harmaduk nyert felvételt a választott szociális alapszakra. Ezzel együtt az egyetemek és főiskolák választási lehetőségei jelentősen bővültek.

A hallgatói számok redukálódása mellett egyre kevésbé jellemző a tudatos szakválasztási preferencia. Még 2006-ban a jelentkezők több mint a fele (55%) választotta az adott szociális képzési formát első helyen, addig egy évvel később már csak 42%, 2008-ra pedig 38% jelölt be elsőnek jelentkezési lapján a szociális alapképzéseket, és az arányszám 2009-re is csak kis mértékben (3 százalékponttal, 41%-ra) emelkedett. Mindez jóval elmarad egyes népszerű szakok hallgatói preferenciamutatóitól (pl. jogász 68%, építészmérnök 76%, vegyész 85%), és körülbelül a pedagógusképzés első helyes arányszámaival mutat hasonlóságot.

Az első helyes jelentkezések megcsappanása azt eredményezheti, hogy a képzési rendszer rugalmasságából eredően a szociális képzési terület lesz a gyűjtőhelye azoknak a hallgatóknak, akik más szakokra nem nyertek felvételt. Erre azonban csak a rendelkezésünkre álló adatok alapján tudunk következtetni.

Ha a felvettek arányát a vizsgált négyéves intervallumra vetítjük, megfigyelhető, hogy noha 2006 és 2007 között arányszámuk 3% ponttal csökkent, 2008-ra jelentős növekedés következett be. A költségtérítés bevezetésének lehetősége sok jelentkezőt elriasztott a felvételtől, a hallgatói keretszámok azonban közel változatlanok maradtak.

1. táblázat

Szociális alapképzésre jelentkező és felvett hallgatók megoszlása

Év	Összes jelentkező	Első helyen jelentkező	Felvettek	Felvettek aránya (%)
2006	6583	3638	2778	42
2007	5289	2219	2059	39
2008	4313	1657	2285	53
2009	6275	2546	2298	37

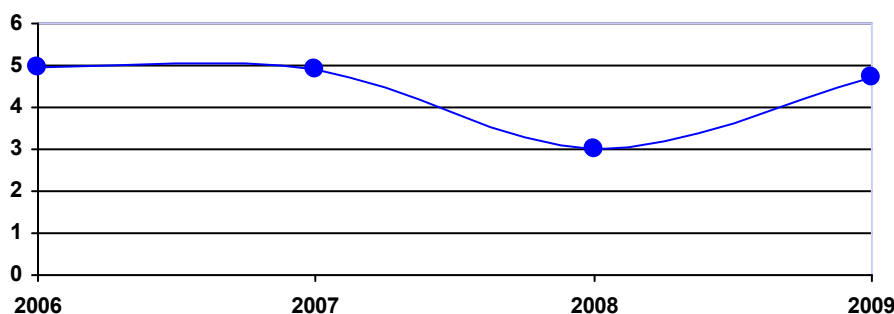
Forrás: www.felvi.hu, 2009. március 30.

A szociális képzések népszerűségi indexe (szociális szakokra jelentkezők aránya az összes jelentkezőhöz viszonyítva) csak csekély ingadozást mutatott az elmúlt négy évben. A 2006. és 2007. évek kiegyensúlyozott 5% körüli adatait követően a „mélypont” 2008-ban következett be (3%). Ezután azonban ismét növekedés kezdődött, és mára a felsőoktatásba jelentkezők 4,7 százaléka szeretne szociális területen diplomát szerezni. A felsőoktatási intézményekbe felvételizők száma 14,2%-al esett vissza 2006 és 2008 között, míg szociális szakok esetén 34,5% volt a csökkenés mértéke. A szociális képzések preferenciamutatója (csakúgy, mint az elsőhelyes jelentkezéseket mutató prioritás-index) 2008-ban volt a legalacsonyabb, azaz ebben az évben jelentkeztek legkevesebben valamilyen szociális alap- vagy mesterképzésre mind abszolút értékben, mind az összes jelentkezőhöz viszonyítva.

Ennek ellenére a szociális szakokat választók aránya az összes jelentkező vonatkozásában viszonylagos egyensúlyi állapotot mutat. Különbségek inkább a képzési szint szerinti hallgatói összetételben mutatkoznak. A képzési struktúrán belül egyre népszerűbbek a különböző mesterképzések, míg az alapképzésekre jelentkezők száma folyamatos csökkenést mutatott egészen 2008-ig.⁹ Ennek egyik oka lehet, hogy a kilencvenes évek nagy felszívó hatását követően a következő évtized közepére a felsőfokú szociális végzettséget igénylő státuszok javarészt telítődtek, így egyre kevesebb mozgástér mutatkozik az újonnan belépők számára. A munkaerőpiac cirkularitásának következtében csak némi késéssel mutatkoznak ezek a trendek a felsőoktatási intézmények felvételi számaiban. Ennek a feltételezésnek némileg ellentmondanak a pedagógusképzésben mutatkozó nagyon magas hallgatói létszámok és a hozzájuk kapcsolódó társadalmi hasznosulási lehetőségek (presztízs, karrier, bérezés stb.).

3. ábra

Szociális képzési szakirányra jelentkezők aránya az összes felsőoktatásba jelentkezőhöz viszonyítva (%)

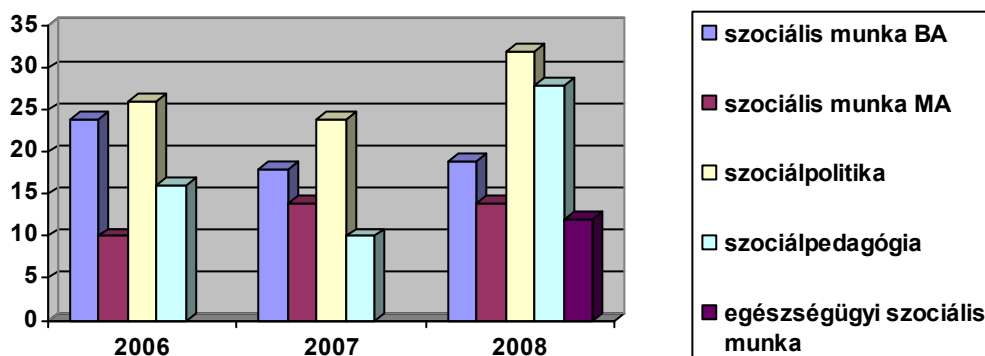

Forrás: www.felvi.hu

A jelentkezők és felvettek nemek szerinti megoszlását elemezve látható (4. ábra), hogy a szociális területet választók közül (az egészségügyi és pedagógus pályához hasonlóan) kiugróan magas a nők aránya. Az összes szociális alap- és mesterszakot figyelembe véve a férfiak részvétele 16-17 százalék körüli. A pálya „elnőiesedése” nem újkeletű folyamat, és nem is csak a hazai szakmai struktúrára jellemző. A vizsgált három év során tartósan a szociálpolitikus-képzésben a legmagasabb a férfiak aránya, de még így is csak a felvételt nyert hallgatók harmadát tették ki 2008-ban. Kiemelkedő növekedést figyelhetünk meg 2008-ban a szociálpedagógus-képzésre felvett férfiak arányában, amely háromszorosára emelkedett az előző évhez képest, és tárgyévben a hallgatók közel harmadát tették ki.

Szociális munka mesterszakok esetén a legmagasabb a nők aránya, ezeken a szakokon a statisztikák szerint csak minden tizedik hallgató férfi. Ugyanakkor a férfiak az alapképzésben való részvételükhöz képest jóval nagyobb arányban fordulnak elő a szociálpolitikus mesterképzésben. A fentiekből adódik, hogy az alapképzésből kikerülő, és tanulmányaikat mesterképzésben folytatató nők inkább a szociális szakmák gyakorlati oldalát képviselő szociális munka felé orientálódnak, még a férfiak inkább a szociálpolitikus képzést választják nagyobb számban.

4. ábra
Férfiak aránya a szociális alap- és mesterszakokra jelentkezők között (%)

Forrás: Educatio Társadalmi Szolgáltató Kht. 2009.

A jelenlegi képzési szerkezet

Szociális munkás alapképzéssel országszerte 12 képzőhelyen találkozhatunk, szociálpedagógusokat hét intézményben képeznek. Szociális munka és szociálpolitika mesterképzést a háromszintű felsőoktatási struktúrának megfelelően a tudományegyetemek indítanak három, illetve négy képzési hellyel. Egészségügyi szociálismunka-képzés jelenleg a Debreceni Egyetemen, a Pécsi Tudományegyetemen, valamint a Semmelweis Egyetem szervezésében folyik, utóbbi azonban nem hirdette meg a szakot 2009-ben.

A képzési idő a bolognai rendszernek megfelelően (6+1) + 4 féléves szerkezetben valósul meg. Ezzel felbomlott a korábbi 8 féléves főiskolai képzési szerkezet, amely nagyobb teret engedett a terepgyakorlatnak és a szakmai specializációnak. Utóbbira így a mesterképzések egésze alatt kerülhet sor, ami csak a hallgatók kisebb csoportja számára elérhető. A terepgyakorlat pedig eddig is a képzési struktúra érzékeny pontja volt, mind a minőségi terepmunkát garantáló gyakorlati intézmények, mind a képzett tereptanárok hiányoztak, és hiányoznak a rendszerből¹⁰.

A képzések finanszírozási rendszere korábban rendkívül kedvezőtlenül érintette azokat, akik főiskola után szerettek volna egyetemi szintű képesítést szerezni, a kiegészítő képzések csaknem mindegyike költségtérítéssel, levelező tagozaton került meghirdetésre. A 2009-től induló szociális munka (és egészségügyi szociális munka) mesterszakok esetében a képzést meghirdető egyetemek mindegyike biztosít lehetőséget hallgatói számára MA diplomájuk államilag finanszírozott megszerzésére nappali tagozaton, és közülük három a levelező képzésben is fenntart ilyen helyeket.

2. táblázat

A szociális felsőfokú képzések megoszlása 2008-ban

Szak		Képzőhely	Képzési idő (félév)
Szociális munka (BA)		12	6+1
Szociális munka (MA)		3	4

Szociálpedagógia (BA)	7	6+1
Szociálpolitika (MA)	4	4

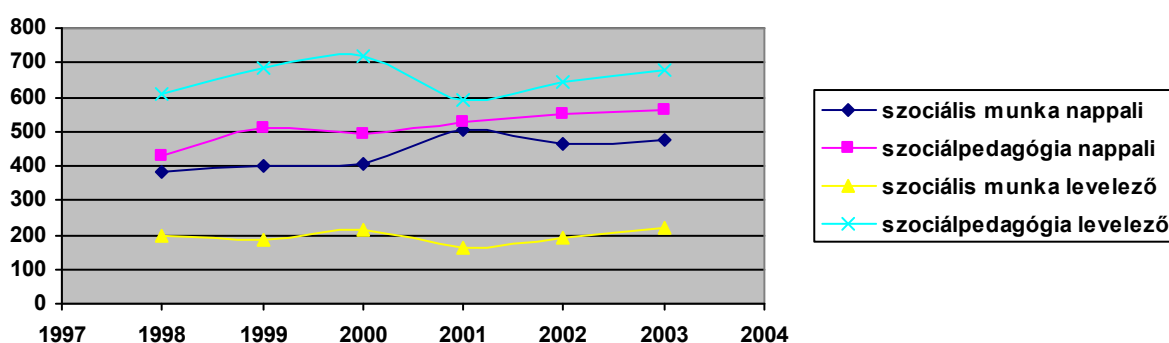
Forrás: OKM 2008. Megjegyzés: a „szociális munka (MA)” sor az egészségügyi szociális munka mesterszakot is tartalmazza

A szociális munkás alapképzést az összes magyarországi tudományegyetemen megtalálhatjuk, sőt több helyen már a (szakmai specializációt jelentő) egészségügyi szociális munka mesterképzések is beindultak. A nemzeti tudásközpontokhoz való igazodással és más tudományágak képviselőinek bevonásával lehetővé vált a képzés multidiszciplináris jellegének megalapozása.

Érdekes módon a gyakorlati szociális alapismereteket csak kevésbé közvetítő (és világszerte kevésbé elterjedt) szociálpedagógus-képzés a mai napig előkelő helyet foglal el a hazai képzési szerkezetben, noha mind a bolognai képzési struktúrába történő beágyazása, mind annak gyakorlatban történő hasznosítása számos nehézségbe ütközik.¹¹ Szociálpedagógus-képzésben egészen az évtized közepéig többen vettek részt, mint szociálismunkás-képzésben. Különösen magas volt a levelező tagozaton tanuló államilag finanszírozott hallgatók száma, amely – a szociális munkás képzéssel ellentétben – rendre meghaladta a nappali tagozaton résztvevők számát.

Ha megfigyeljük az államilag finanszírozott helyek számának alakulását az 1998 és 2003 közötti időszakban, látható, hogy a képzési inputok döntően nem változtak, és továbbra is a levelező tagozatos szociálpedagógia-képzésre nyertek felvételt a legtöbben. A nappali tagozatos szociálpedagógia-képzés kismértékben megelőzi a szociális munkás nappali, és jelentős mértékben a levelező tagozatos szociális munka képzéseket.

5. ábra
Államilag finanszírozott helyek létszámainak alakulása 1998 és 2003 között az általános szociális munkás és a szociálpedagógus hallgatók vonatkozásában

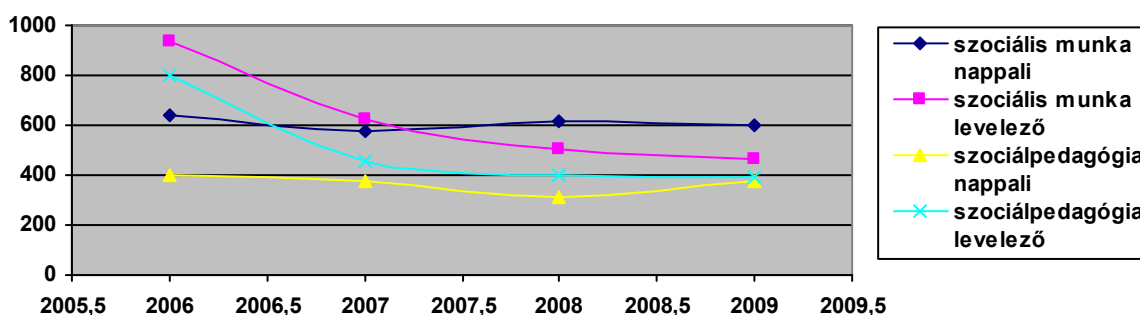

Forrás: Goldmann 2006.

Mindenképpen érdemes megfigyelni a szociális alapképzésekre felvételt nyert hallgatók létszámának változását az elmúlt négy év vonatkozásában. Míg 2006-ban a levelező képzésekre bekerülők száma jelentősen meghaladta a nappali képzésekre felvettek számát mindkét alapképzési típus tekintetében, az évtized második felére a képzési struktúra bemeneti oldala jelentősen megváltozott. A nappali és levelező tagozatos hallgatók input száma 2007-ben közelítette meg egymást, majd szociális munka alapszak esetében a

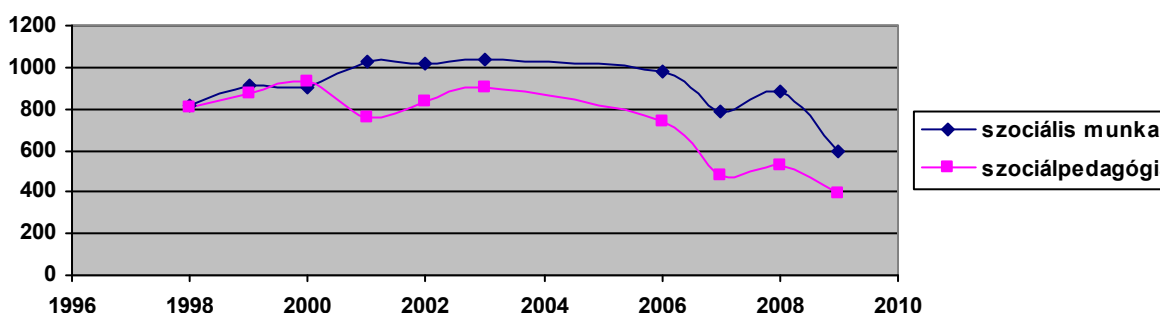
levelezősök bemeneti száma a nappalisoké alá süllyedt, míg a szociálpedagógusoknál közel párhuzamosan halad a két mutató. Mint a 6. ábrán is látszik, a nappali képzéseket nézve egyik szak esetében sem történt jelentősebb változás, míg a levelező képzések jelentős bemeneti veszteséget voltak kénytelenek elkönyvelni 2006 és 2007 között.

6. ábra
Az egyes szociális alapképzésekre felvételt nyert hallgatók képzési forma szerinti megoszlása

Az államilag finanszírozott helyek száma az elmúlt 10 évben jelentős változásokat mutatott. 1998 és 2000 között mindkét alapképzés (vagy 2006 előtt főiskolai képzés) párhuzamosan haladt a felvettek számát tekintve. 2001-ben a szociális munkások felvételi száma ugyanannyival növekedett, mint amennyivel a szociálpedagógusoké csökkent. 2003-ban a két alapképzés görbéje ismét majdnem „találkozott”, majd mindkét szak államilag finanszírozott létszáma jelentősen csökkenve párhuzamosan haladt napjainkig. A létszámcsökkenés különösen 2006 után volt jelentős. Szociális munkás szak esetén majdnem a felére, szociálpedagógia szak esetén pedig 58%-kal csökkent az államilag finanszírozott helyekre bekerülők száma 2000 és 2009 között.

7. ábra
Az államilag finanszírozott helyek létszámának alakulása az egyes szociális alapképzésekben (felvettek)

Forrás: www.felvi.hu

Összesen 19 intézményben találkozhattunk felsőfokú szociális képzéssel 2008-ban, azaz körülbelül a magyarországi egyetemek és főiskolák negyede indít szociális szakokat. Mesterképzéssel (illetve egyetemi képzéssel) azonban többnyire a nagy tudományegyetemek foglalkoznak, melyek képesek lehetőségeiknél fogva maguk köré gyűjteni a hallgatókat, illetve rendelkeznek a mesterképzési akkreditációhoz szükséges szakmai feltételekkel. A BA (és főiskolai) hallgatói létszám túlsúlya rendkívül nyomasztó a mester- és egyetemi

képzésekben résztvevőkkel szemben. A vizsgált keresztmetszetben szereplő hallgatók 91,35%-a valamilyen alap-, vagy főiskolai rendszerű képzési formában vesz részt. A levelező képzések dominanciája mind az alap-, mind a mesterképzések területén megmaradt. Előbbinél a hallgatók 60, utóbbinál 53%-a tanul levelező munkarendben.

A szociális munka BA (vagy főiskolai) képzésben tanuló szociális munkás (4725 fő) és szociálpedagógus (4616 fő) hallgatók hasonló számban képviseltetik magukat a rendszerben. Egészen az évtized közepéig még a szociálpedagógusok dominanciája volt megfigyelhető, hiszen a nagy pedagógusképző intézmények az új szak beindításával új képzési profilra tehettek szert. Így viszonylag alacsony ráfordítások árán képesek voltak a megcsappant hallgatói létszámokat szinten tartani, ami lehetővé tette az oktatói gárda megtartását is. Noha a két szak hallgatói létszámai összességében nagyjából kiegyenlítődtek a vizsgált keresztmetszetben¹², a képzési formák tekintetében jelentősek a különbségek a két szak tagozati struktúrája között. A szociálpedagógus hallgatók közül kétszer annyian tanulnak levelező tagozaton, mint nappali képzésben. Kiemelkedő levelezős képző intézmények a Nyugat-Magyarországi Egyetem és a Debreceni Egyetem, még a kisebbek közül az Apor Vilmos Katolikus Főiskola, mely három intézmény a szociálpedagógus levelező hallgatók kétharmadának képzéséért felelős. A nappali képzési forma az összes intézmény tekintetében alatta marad a levelező tagozatos létszámadatoknak.

Szociálismunkás-képzéssel már egészen kis hallgatói létszámmal rendelkező képzőhelyeknél is találkozhatunk. Egyes kis létszámú helyeken (elsősorban egyházi fenntartású intézményeknél) a hallgatói összlétszám 60-80%-át is elérheti a szociális munkás hallgatók aránya, gyakran a teológus- és lelkészképzés szakpárjaként bevonva az oktatásba. Összességében a levelező tagozatos hallgatók száma itt is felülreprezentált nappalis társaikhoz képest. Okleveles szociális munkás és szociális munkás mesterképzéssel csak a 30 ezres hallgatói létszámnál nagyobb egyetemeken találkozhatunk (nem számítva a Semmelweis Egyetemet). Az ezeket látogatók közül háromszor annyian vesznek részt levelező képzésen, mint nappali tagozaton.

Szociálpolitikus szak szintén csak a nagy tudományegyetemeken működik, valamint a Corvinus Egyetem szociálpolitikus-közgazdász szakpárján található még kevés hallgató. Az ELTE és a DE viszonylag nagy létszámú nappali tagozatos egyetemi rendszerben képzett hallgatóinak köszönhetően ennél a képzésnél a nappalis hallgatók száma meghaladja a levelezősökét.

3. táblázat
Egyes képzőintézményekben tanuló hallgatók megoszlása 2008-ban

Képző intézmény	Képző intézmény hallgatói létszáma	Szociális munkás BA/általános		Szociálpedagógus		Szociális munkás MA/oklevel		Szociálpolitikus		Összesen	Hallgatói létszám %-a
		szociális munkás				es szociális munkás					
		N	L	N	L	N	L	N	L		
Országos											
Rabbiképző –											
Zsidó Egyetem	166	14	0	0	0	0	0	0	0	14	8,4
Veszprémi	244	110	47	0	0	0	0	0	0	157	64,3
Érseki											

Hittudományi Főiskola Wesley János Lelkészképző Főiskola	825	378	282	0	0	0	0	0	0	660	80
Apor Vilmos Katolikus Főiskola	2457	0	0	301	455	0	0	0	0	756	30,8
Tessedik Sámuel Főiskola	4241	107	259	0	0	0	0	0	0	366	8,6
Károli Gáspár Református Egyetem	4408	35	180	0	0	0	0	0	0	215	4,9
Kodolányi János Főiskola	6440	104	31	0	0	0	0	0	0	135	2,1
Eszterházy Károly Főiskola	8602	0	0	144	363	0	0	0	0	507	5,9
Pázmány Péter Katolikus Egyetem	9469	0	0	157	312	0	0	0	0	469	4,9
Nyíregyházi Főiskola	10 088	0	0	191	201	0	0	0	0	392	3,9
Semmelweis Egyetem	10 602	0	0	0	0	0	73	0	0	73	0,68
Széchenyi István Egyetem	10 732	107	47	0	0	0	0	0	0	154	1,43
Szent István Egyetem	13 980	102	195	50	92	0	0	0	0	439	3,14
Nyugat- Magyarországi Egyetem	15 458	0	0	416	1026	0	0	0	0	1442	9,3
Budapesti Corvinus Egyetem	18 031	0	0	0	0	0	0	11	0	11	0,06
Szegedi Tudományegyetem	28 777	225	295	0	0	0	0	0	0	520	1,8
Eötvös Loránd Tudományegyetem	30 378	338	0	0	0	66	27	80	47	558	1,8
Debreceni Egyetem	30 418	228	570	259	649	18	186	107	71	2088	6,9
Pécsi Tudományegyetem	30 620	470	601	0	0	35	89	25	49	1269	4,14
				151							
	23 5936	2218	2507	8	3098	119	375	223	167	10 225	

Forrás: OKM 2009.

Következtetések

A felsőfokú szociális képzések rendszere vitathatatlanul meggyökerezett a hazai felsőoktatás intézménystruktúrájában. Mind szakmailag, mind szervezetileg kiépültek azok az oktatóközpontok, gyakorlati intézmények, melyek a szociális szféra jövőbeni munkaerő-állományának megteremtéséért felelősek. A rendelkezésre álló nemzetközi tudásanyagok, oktatási modellek mellett létrejöttek azok a hazai tudásbázisok és képzési módszerek,

amelyek elősegítik a szociális szakképzések hazai viszonyoknak megfelelő működtetését és hosszú távú fenntarthatóságát. Ezzel együtt egyes képzőhelyek napjainkig kénytelenek élet-halál harcot vívni a hallgatókért, oktatói státuszokért és a beszükölt költségvetési forrásokért. Szerencsére ezek a harcok az intézmények többségénél már nem a pusztán létért folynak, hanem a meglévő kapacitások bővítését, fejlesztését célozzák.

A felvételi statisztikákat figyelembe véve az egyetemek és főiskolák még hosszú távon garantálni tudják a stabil működéshez szükséges bemeneti mutatókat. Az oktatásminőségi indikátorok¹³ nagymértékű eltérései, a szociális szektor fokozódó nehézségei, az alacsony társadalmi presztízs (és az alacsony bérszínvonal) azonban folyamatos fenyegetettséget jelent a szakma képviselői, oktatói és hallgatói számára egyaránt.

Felhasznált irodalom

- Barbour, Rosaline S.: Social work education: Tackling the theory – Practice dilemma, *British Journal of Social Work* Vol. 14. No.1. pp. 557–578.
- Budai István: „szakmai identitásában megerősödve lépjen ki a gyakorlatba...” *Esély*, 2004. 1. szám, p. 61–79.
- Budai István – Csoba Judit – Goldmann Róbert: A szociális képzések magyarországi fejlődésének főbb állomásai. *Esély*, 2006. 2. szám, p. 49–70.
- Fónai Mihály – Pattyán László – Szoboszlai Katalin: Szociális munkások pályaképének néhány eleme. *Esély*, 2001. 6. szám, pp. 89–109.
- Magyar Zsófia: A magyarországi kórházi szociális munka helyzete egy országos kutatás tükrében. *Esély*, 2004. 4. szám, p. 44–70.
- Papházi Tibor (2005a): A személyes gondoskodást végzők szakképzettsége. *Kapocs*, IV. évf. 4. szám, 42–63. p.
- Papházi Tibor (2005b; 2006): Szociális gondoskodók I-II. *Társadalomkutatás*, 23. és 24. szám, p. 473–500 és p. 101–120. Akadémiai Kiadó.
- Smagdalski Jerzy (2004): Structural problems in the development of social work in Central Europe under transformation. The case of Poland, *Social work and society*, Vol. 2. Issue 2. p. 245–249.
- Szabó Lajos (2005): Közel Bolognához – Soprontól távol (Gondolatok a szociális képzések átalakulása kapcsán). *Háló*, XI. évf. 7. szám, p. 2–6.

¹Jegyzetek

Érdemes megjegyezni, hogy az elméleti szociális tartalmakat közvetítő szociálpolitikus-képzés már 1985-től létezik Magyarországon. Az első évfolyam az Eötvös Loránd Tudományegyetemen levelező tagozaton indult „főleg-meddig illegálisan”, a szociológusképzés rendszerébe ágyazva.

² A képzés jellegét egy-egy felsőoktatási intézményen belül erősen befolyásolta az oktatók (különösen a kar- és tanszékvezetők) szakmai összetétele és korábbi szakterülete, valamint a képző intézmény elsődleges profilja. Így például erős közgazdaságtani, jogi, egészségügyi vagy szociológiai „mintázata” lehet a különböző képzéseknek.

³ A tanulmány későbbi részében a levelező képzések kapcsán még visszatérek erre a jelenségre.

⁴ Noha Szmagalski a szociális munkához kapcsolódó problémák jelen csoportosítását elsősorban a lengyel társadalmi viszonyokra vonatkoztatta, meglátásom szerint Magyarországon is hasonló nehézségekkel küzdünk.

⁵ Fenti folyamatokat csak feltételezni tudom személyes tapasztalatok, szakmai műhelyek és tudományos konferenciákon elhangzottak alapján. A felsőoktatási intézmények diplomás pályakövetési rendszere ugyanis (noha 2005-től kötelező lenne ilyen vezetni) a mai napig sem működik egységesen és szervezetten.

⁶ A képet tovább árnyalja, hogy a pályán dolgozó szociális szakemberek alig több mint a fele rendelkezik szakirányú diplomával (Magyar, 2004), illetve az egészségügyi intézmények egy része a mai napig sem foglalkoztat szociális munkást.

⁷ Az egyszerűbb feldolgozhatóság kedvéért „mesterképzés” alatt értem a 2006–2007 közötti kiegészítő képzést is.

⁸ Lásd erről bővebben Fónai–Pattyán–Szoboszlai (2003) és Papházi (2005) tanulmányait.

⁹ Részben annak köszönhetően, hogy egyes képzések (pl.: szociálpolitikus, okleveles szociális munkás) jelenlegi szerkezetben csak mesterképzés formájában érhetők el.

¹⁰ Tereptanár képzések már elindultak egyes intézményekben.

¹¹ Ld. Szabó Lajos 2005-ös elemzését.

¹² Sőt, az utóbbi évek bemeneti mutatói szerint szociális munkás alapképzésre jóval többen jelentkeznek és a felvett hallgatók is jóval többen vannak, mint a szociálpedagógus képzéseken (utóbbi a felvételi keretszámoknak is köszönhető).

¹³ Minősített oktatók száma, egy oktatóra jutó hallgatói létszám, hallgatói elhelyezkedési mutatók, intézmények IT-eszközökkel való ellátottsága, külföldi tudományos ösztöndíjprogramok stb.

László Johanna

Mitől működött?

Adalékok a civillé érés folyamatához egy ifjúsági közösség példáján keresztül¹

Nem voltam kisdobos, sem úttörő, sem cserkész. Hétéves voltam a rendszerváltás idején, és a „közösség”, „csapat”, „csoport” (kollektíva!) kifejezéseknek akkoriban volt egyfajta pejoratív csengésük – ami, azt hiszem, máig nem múlt el teljesen. Számomra kamaszként mindez úgy jelent meg, hogy valamilyen formális csoport tagjának lenni végtelenül kínos, mondhatni „ciki”. De közben a hiányt is éreztem, és láttam magam körül a kortársaimon is. Sokáig nem tudtuk, hogy hogyan kell tartozni valahova, és véleményt nyilvánítani úgy, hogy a mi hangunk is hallatszódjon, de a másiké se vesszen el.

Írásomat egy ifjúsági közösség vizsgálatának szentelem, méghozzá egy sajátos nézőpontból: úgy tekintek rá, mint a civillé érés színterére, vagyis egy demokratizáló folyamat hétköznapi megnyilvánulására.

Az indíttatás, hogy ezt a témát vegyem górcső alá, két forrásból táplálkozott. Egyrészt végzős szociális munkás hallgatóként azt tapasztaltam, hogy a gyermekkorból már kinövő, de a felnőttkorba még be nem lépett generáció számára nincsen olyan nem piaci alapú szolgáltatás- és intézményrendszer, amely kifejezetten az ő szükségletük kielégítését szolgálná.

Akinek hiányoznak, vagy nem nyújtanak megfelelő háttérrel saját természetes kapcsolatrendszerei (család, baráti kör stb.), az vajon hozzáfér-e ahhoz az alapvető fontosságú demokratikus (a kölcsönös tisztelet, tolerancián és az együttes részvételen alapuló) közösségélményhez, amelyre kamasz- és ifjúkorban olyan égetően nagy szükség van? Megvannak-e a „mi”-élmény megismerésének feltételei, ahol a fiatal kiteljesítheti saját egyéniségét, kifejtheti véleményét, és eközben úgy tapasztalhatja meg a csoportszellemet, hogy senki sem fojtja belé a szót, és a csoportviszonyokat nem valamilyen agresszív hierarchia határozza meg? Ha azt várjuk és akarjuk, hogy fejlődjön a civil társadalom, önálló, felelősségteljes és döntésképes emberek legyenek a környezetünkben, vajon megadjuk-e a lehetőséget nekik, hogy valóban ilyenné váljanak?

A mai napig nincsen ifjúsági törvényünk, amely a fentiekre alternatívát szolgáltatató ifjúsági közösségi terekhez forrást és infrastruktúrát rendelne.

Jelen írásom tehát kétfajta tapasztalat szintézisének eredménye: az egykori célcsoporttagé és a célcsoportról gondolkodó szociális munkásé.

Arra törekszem, hogy felhívjam a figyelmet a fiatalok „civillé tételének” fontosságára, illetve arra, hogy a szociális munkás szerepe és (kötelessége!) jóval több a „szociális ügyintézőnél”: katalizátora lehet a társadalmi változások ösztönzésének, valamint a fiatalok demokráciára szocializálásával egyfajta humán erőforrás-fejlesztést is végez.

„De ki az a civil?” – az elméleti keretek meghatározása

A közbeszéd gyakran összemossa a „magánember” és a „civil” fogalmát, annak ellenére, hogy a kettő között jelentős különbség van.

A civil olyan állampolgár, aki nem zárkózik be privát szférájába, figyelemmel kíséri az őt és környezetét érintő folyamatokat, részt kér és vállal azok formálásában. A magánembernél annyival több, hogy nyitott, tevékeny és cselekedni kész (!), asszertív individuum, aki tagja a (lakókörnyezeti, munkahelyi, iskolai, szabadidős stb.) közösségnek, de közben saját arcát, identitását is megőrzi.

A civil társadalom ugyanakkor nem a civilek összességét jelenti, hanem kritikai reflexióikat, egymásra hatásukat, viszonyaikat, szervezetségüket, hálózataikat.

Milyen tanulságokkal szolgál számunkra a civil társadalom fogalma?

Alapjait az antikvitás nagyjai, Arisztotelész és Cicero vetették meg. Teóriájukban még nem különült el a civil és az állami; a civil társadalom alatt a minden szabad polgárt, s a szabad polgárok minden közösségét magába foglaló szervezett társadalmat értették.

Modern értelmezése kapcsán kihagyhatatlan Ralf Dahrendorf nevének említése. Az ő felfogása szerint *„a civil társadalom a citizenek (közpolgárok) társadalma, akiknek jogaik vannak, akik elfogadják kötelezettségeiket, és akik civil és civilizált módon viselkednek egymással. Olyan társadalom, amely arra törekszik, hogy senki ne legyen kirekesztve, és amely tagjainak az odatartozás érzését és a szabadság alkotmányát biztosítja”*. (Dahrendorf, 1997, id. Vercseg, 2004²). Dahrendorf hangsúlyozza, hogy *“az embereknek kötődésre és választási lehetőségekre van szükségük ahhoz, hogy életlehetőségeiket a maguk teljességében élvezhessék... Ezek a kötődések az autonóm társulások variációit igénylik, amit civil társadalomnak nevezünk”*³.

A citizen, a közpolgár – vagy ahogy a korábbiakban megneveztem: a civil – tehát jogainak és kötelezettségeinek tudatában lévő, jogaival élni, kötelezettségeinek eleget tenni igyekvő individuum, aki azonban önmagát nem csupán egyénként, hanem a közösség tagjaként is értelmezi, s aki ezáltal önnön érdekei mellett a közösség érdekeit is szem előtt tartja. Vagyis viszonya önmagához és a közösséghez reflektív, aktív. E közösség egyaránt értelmezendő mikro-, mezo- és makroszinten, mert nem csupán a családi, baráti, munkahelyi stb. közege, hanem a helyi közösségre (lakókörnyezet, település, régió etc.), és végső soron a társadalomra is utal.

Mindehhez, vagyis a civil léthez, az egyénnek Alexander orientáló eszméjét kell magáévá tennie: *„a civil társadalom kulcsszereplője a jogokkal és kötelességekkel rendelkező individuum, aki a közjó és saját maga érdekében kész alávetni magát az együttműködés és szolidaritás játékszabályainak, azaz kész szuverenitásának egy részéről önként lemondani”* (Alexander, 1998, id. Vercseg, 2004⁴). A civil magatartása racionális, amikor szuverenitása egy részét átengedi, mert ezáltal részesülhet a közjóból. Ha mindenki csupán saját érdekei előtérbe helyezésével foglalkozna, a folyamat végén jelentős különbségek lennének az egyéni elégedettségi szintek között. A civil működésmód azonban lehetővé teszi a nyertes-nyertes végkimenetelt, amelyet a kizárólagos énorientáció semmiképpen nem.

Miért jó nekünk, XXI. századi embereknek, illetve nekünk, szociális munkásoknak leporolni a „civil” fogalmát?

Nos, ezt részben már meg is tettük. A szociális munkába beszivárgó empowerment-szemléletmód egyfajta civil hozzáállást feltételez a segítő részéről, és a támogatás nyújtásával végcélként civilebbé tenné a hozzáfordulót. (Természetesen nem követelhető meg a szociális/közösségi munkától, hogy minden ügyfeléből érdekeiért rendíthetetlenül kiálló aktivistát formáljon. De az tekinthető egyfajta elvárható minimumnak, hogy igyekezzon megmutatni a támogatásra szorulóknak az utat és a lehetőségeket, hogy külső szereplő segítségével hogyan tud ön maga ura lenni saját életének.)

Az empowermentnek – amit szokás képessé tételként vagy hatalommal való felruházásként fordítani – ugyanis sajátja a demokratikus viszonyulás. A segítő és a segített között, amennyire csak lehet, visszaszorul a kapcsolat hierarchikus jellege. A szakirodalom szerint az empowerment *„az egyén cselekvőképességének erősítése, kibontakoztatása. Az egyénben rejlő belső kapacitások, erőforrások »felszabadítása«, felszínre segítése. A nemzetközi együttműködések egyik fontos kategóriája. Az angol »empower« ige egyetlen szóval nem fordítható le magyarra, mert jelentése összetett: az egyénben pozitív cselekedeteihez szükséges képességeket és a cselekvésbe, azok eredményeibe vetett hitüket erősítjük meg, ebben az értelemben »cselekvőképessé«, alkalmassá tétel, másrészt felhatalmazást, a cselekvés és kezdeményezés megengedését, a forrásokhoz való hozzáférést és a bizalmat»* (Nagy Ádám [szerk.], 2008, 658).

Tehát az empowerment-szemléletű segítőnek az a feladata, hogy kutassa fel a hozzá forduló rejtett erőforrásait, ne hozzon döntést helyette, de segítse őt saját döntéseinek artikulálásában, erősítse meg saját képességeiben, kompetenciáiban. Vagyis bábáskodjon önálló, problémakezelő, megoldásorientált lényének megformálásában. Bázisa a segítséget kérő autonómiájának, integritásának tiszteletben tartása. Erre való tekintettel én is csatlakoznék ahhoz a táborhoz, amely úgy véli, hogy az empowerment szemléletű szociális munkában nem szerencsés a „kliens” elnevezés, mert arra az alá-fölérendeltségi viszonyra utal, amelytől a „képessé tevő” szociális munka éppen megszabadulni igyekszik. Bár nem tartom ideálisnak, jelen írásomban mégis ezért igyekszem az „ügyfél” elnevezésre cserélni a „kliens” kifejezést, hogy ezt a demokratikus viszonyulást minél jobban érzékeltetsem.

Az alapvető empowerment-szemlélet mellett a közösségi munka is a civil embereszményre épít.

A civil olyan állampolgár, aki nem zárkózik be privát szférájába, az őt és környezetét érintő folyamatokat figyelemmel kíséri, részt kér és vállal a formálásukban. A magánembernél annnyival több, hogy egy nyitott, gondolkodó, tevékeny, cselekvőképes és cselekedni kész (!), asszertív individuumot feltételez, aki tagja a (lakókörnyezeti, munkahelyi, iskolai, szabadidős stb.) közösségnek, képes az együttműködésre, de közben saját arcát, identitását is megőrzi.

A civilség ideájával számol a közhatalom gyakorlásának modernkori felfogása is. Eszerint *„a közhatalom gyakorlásának történetileg két alapformája alakult ki: a képviseleti és a közvetlen demokrácia. A közvetlen demokrácia mélyen a történelmi múltban gyökerezik; ez a demokrácia »ősformája«, majd az ókori görög államok jellegzetes berendezkedése. [...] A közvetlen demokrácia lényege, hogy az állampolgárok személyesen vesznek részt a törvényhozásban, a közügyek vitélében»* (Dezső, 2003, 147).

Az ún. *közvetlen vagy részvételi demokrácia* gyakorlati megnyilvánulásai közé tartoznak a közösségi munka intézményei, ide sorolandók az alábbiakban tárgyalt ifjúsági közösségi terek is.

Ezekre hívja fel a figyelmet Hegyesi Gábor és Talyigás Katalin, amikor a szociális szolgáltatások modernizációjáról szólva a meghatározó alapelveket és célokat részletezik. Ezek közül kiemelendő az *önállóság elősegítésének elve*, valamint a *felhasználók érdekérvényesítési esélyének növelése* elv, mely „több tényezőt foglal magában. Az egyike ezeknek a részvétel lehetőségeinek megteremtése a felhasználók számára a szolgáltatások tervezésében, kivitelezésében és értékelésében. Az érdekérvényesítési esélyek növelése megköveteli a megfelelő információval való ellátást, magában foglalja a közösségi kezdeményezések és az önszolgálat támogatását” (Hegyesi–Talyigás, 2009, 24).

Az idézet olyan szempontokat tartalmaz, melyekre a későbbiekben még utalni fogok az ifjúsági közösségi terek és az ifjúságsegítő munka kapcsán, mert akár a fiataloknak nyújtott szolgáltatások „sarkköveiként” is lehetne aposztrofálni ezeket.

Azon túl, hogy a közösségi munka és az empowerment-szemlélet a civilség fogalmához sok szálon kapcsolódik, felmerül a kérdés, hogy a gyakorlati szociális munkásnak miért jó, ha az ügyfeleit minél inkább „képesé teszi”, ha azok „minél civilebbek”? Miért jó ez az ügyfélnek, és miért a társadalomnak?

Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül kiemelek néhány szempontot.

A szociális munkás halat ad vagy hálót sző?

Toposszá érett a szociális szakmákban a „halat vagy hálót?” kérdése, az örök dilemma összefoglalása. Mi a szociális munka célja: a már meglévő problémák kezelése, vagy a problémák kialakulásának megelőzése? Azt gondolom, mindkettő. De az arányokon érdemes eltöprengeni. Forráshiányos időkben a „halat adó” szerep erősödik fel, holott – folytatva a metaforát –, ha állandóan csak halat adunk, csupán az aktuális éhségérzetet enyhítünk, amely újra meg újra rátör majd az éhezőre, aki később is hozzánk fordul majd a korgó gyomra miatt. Ezzel szemben, ha hangsúlyt fektetünk a civilisé tételre, az ügyfél először hozzánk fordul, legközelebb azonban már több erőfeszítést tehet arra, hogy maga legyen úrrá a baján, hiszen látott mintát arra, hogy ezt hogyan kell. Lehet, hogy újra megkeres minket, de már egy picit tudatosabban. Vagyis fokozatosan egy magasabb szintre helyeződik a problémamegoldási stratégia: már nem az alapvető igények kielégítése, hanem az önszolgálat, az önkitaljesedés lehet a cél. Így nem termelődik folyamatosan újra az eredeti probléma. Ezzel párhuzamosan a mi szerepünk is változhat: a jelen helyett a jövőre fókuszálhatunk, csökkenhet az ügyfélnyomás, a közgondolkodás „szociális ügyintézőiből” cselekvő támogatókká válhatunk, vagyis hosszú távon hasznosabbak lehetünk az ügyfelek számára is.

A civil ügyfél

A „civil ügyfél” önállóbb, pontosabban tudja artikulálni az igényeit, jobban tisztában van a saját helyzetével, így nagyobb az esélye annak, hogy ahhoz fog fordulni, aki valóban tenni tud az ügyében. Lerövidülhet az ügyintézési idő, az ügyfél energiái hamarabb fordulhatnak új feladatok felé. Ha azt érzékeli, hogy egyedül nem tudja megoldani a problémáját, képes arra, hogy érdekközösséget alkosson a hasonló helyzetben lévőkkel, képes asszertívan fellépni, hogy elérje a célját.

Társadalom, civil tagokkal

A civilekből álló társadalomban a problémák orvoslására a meglévő erőforrások optimális felhasználásával törekednek. Miután a jelen lehetőségeiből, a helyi közösség potenciáljából

indulnak ki, nagyobb az esélye, hogy a centrális szolgáltatások, támogatások kiegészítésével olcsóbb, és a helyi igényekhez jobban igazodó megoldásokkal tudnak szolgálni. Minderre azért van mód, mert a civil saját és környezete helyzetéhez, igényeihez tudatosan viszonyul. Ha úgy látja, hogy a meglévő erőforrások nem elegendőek céljai eléréséhez, van elképzelése arról, hogy hol kellene kezdenie az forráselosztás és forrástelepítés átszervezését, hiszen ismeri a helyi szükségleteket és állapotokat. Így adekvát és a lokalitás számára is elfogadható válaszok szülehetnek, mert a válaszok kimunkálói is a lokalitás civil tagjai. Vagyis amellett, hogy a civilség megágyaz a demokrácia szép ideájának, gyakorlati haszna is van a társadalom és az állam számára: a problémakezelésben kevesebb a plusz kör, magasabb az elfogadottsági szint, helyi erőforrásból indulnak ki a koncepciók, amely költséghatékonyságot eredményez. Természetesen egyetlen „civil módra” gondolkodó állampolgár nem képes egyedül elérni, hogy a tömegek számára érzékelhetővé váljanak a civil társadalom áldásos hatásai. Ehhez közösségre, közösségekre van szükség.

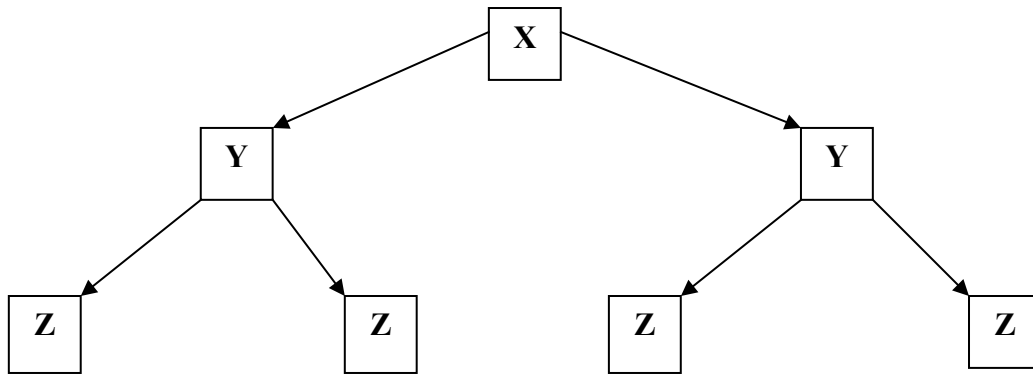
Hankiss Elemér ugyan több mint két és fél évtizeddel ezelőtt írta, de mind a saját szociális munkás, mind a civil énem egyetért a szavaival, még ha a jelent nem ilyen komor színekkel festeném is le, mint ahogy ő teszi első két idézett mondatában: *„nemcsak gazdasági, de társadalmi életünk is súlyos hiánybetegségekben szenved. Nemcsak áruk és szolgáltatások sora, hanem az egészséges és gazdag emberi-társadalmi lét néhány fontos alkotóeleme is a krónikus hiánycikkek jegyzékén kellene, hogy szerepeljen, ha vezetnénk ilyen jegyzéket. Közülük egyetlenegy emelek itt most ki: a közösséget, az életképes emberi közösségek krónikus hiányát. [...] Mert a tapasztalatok szerint embernek s társadalomnak egyaránt szüksége van közösségre. Az embernek, mert a közösség biztonságot nyújthat neki, tartalmat, célt adhat életének, nagyobb hatékonyságot szándékainak, a gazdagabb kibontakozás lehetőségét személyiségének. És a társadalomnak, mint egésznek, mert a közösségek gazdag hálózata nélkül atomizálódik, egyedeire esik szét, tehetetlen tömeggé formátlanodik, képtelen az egyéni érdekek sokféleségét társadalmilag hatékony csoportérdekekké felerősíteni, egymással szembeállítani s ezzel önmaga belső önmozgását, fejlődését biztosítani”* (Hankiss, 1983, 205).

Hankiss a közösséget úgy határozza meg, mint emberek olyan együttélését, amelyet összekapcsolt a közös érdek, a közös cél, a közös értékrend és az ezen tényezők meglétének tudata, azaz a „mi” tudat (Hankiss, 1983, 206).

Hankiss részletezi, hogy a XX. század történelmi viharai miként tépázták meg a már meglévő közösségeket, s miként szabtak gátat az új közösségek kialakulásának. Strukturális akadállyal tekinti többek között, hogy az elmúlt rendszert olyannyira a központi irányítás, tervezhetőség, ellenőrzés jellemezte, hogy az emberek egyszerűen leszoktak a társadalmi részvételről. Emellett azonban továbbra is szilárd maradt (és véleményem szerint a jelenbe szinte teljes pompájában „átmentődött”) a személyes függőségek rendszere.

Hankiss ennek illusztrálására bemutat egy sematikus ábrát, amelyet a szemléltetés kedvéért betűjeles ábrává alakítottam és egyszerűsítettem.

1. ábra

(Az eredeti ábrát lásd: Hankiss Elemér (1983): *Társadalmi csapdák*. Magvető, Budapest, 218. o.)

Hankiss – lefordítva az angol 'topdog', 'underdog' terminológiát – az ábrán a „fő- és alkutyák” rendszerét mutatja be.

A fenti illusztráción „X” az abszolút főkutya: mindenki neki alárendelt, ő azonban semmiben sem függ tőlük. Máستól sem. Vagyis ez egy teljesen privilegizált pozíció, „X” az úr.

Az „Y”-ok alkutyái „X”-nek, de főkutyaí a négy „Z”-nek. Utóbbiak azonban mindenkinek alkutyái.

Az ábra egyik legszembevetőbb tulajdonsága, hogy kizárólag a vertikális kapcsolatok, a fentről lefelé irányuló hatások a dominánsak. Így például „Z”-ék, bár létszámuk nagyobb bármelyik felettük lévő hatalmi szinten állókénál, mégsem tudnak akkora hatást gyakorolni, mint „Y”-ék vagy „X”. Sőt, igényeiket csak „Y”-ék közvetítésével fogalmazhatják meg „X” felé. A négy „Z” helyzete hiába azonos egymáséval, a horizontális kapcsolatok hiányában nem tud közöttük érdekközösség, valójában közösség sem kialakulni.

Hankiss szerint a magyar társadalmat ilyen főkutya-alkutya rendszerek fűrtszerűen összekapcsolódó struktúrája alkotja (Hankiss, 1983, 218).

Ezt – mint az egyik fő okot és egyben következményt – találjuk, amikor bepillantunk a jelenleg működő spontán közösségek jelentős részének kulisszái mögé: ezt a mintázatot követi bürokratikus intézményrendszerünk (gondoljunk csak arra, milyen nehéz a legegyszerűbb ügyet is elintézni az adóhivatalban stb.), ez a váza a börtönben lévő elítéltek „góre-csicska” rendszerének – és erre a struktúrára épül fel számos ifjúsági banda is⁵. És most ne csupán a deviáns fiatalok csoportjai lebegjenek a szemünk előtt! Ilyen az is, amikor egy hétköznapi általános iskolában egy-két kamasz rettegésben tartja az osztálytársait. A megkérdőjelezhetetlen tekintély, a hatalom – és fiatalok iménti példánál maradva gyakran a konkrét fizikai erőszak – rendszere ez, amely az alul lévőknek semmiképpen sem jó, de megkockáztatnám, hogy a felsőknek sem mindig. Hiszen milyen jól tudna esni az adóhivatal elfáradt ügyintézőjének, ha egy ügyet kevesebb határozat meghozatalával, kevesebb papírmunkával is meg lehetne oldani! És mennyire jót tenne az iskolában kiskirálykodó kamasznak, ha valaki közbelépne, mielőtt a destruktív viselkedés rögzül, és a kamasz helyi agresszorként végképp elmagányosodik?

A főkutya-alkutya struktúra egyébként eleve ellentmondásokra épül: hierarchikusan szervezett, ám eközben teljesen atomizált. Az egyén mint kötéseknek híján lévő individuum van jelen benne.

Ezt erősítik meg Vercseg Ilona szavai: „*beszélhetünk arról is, hogy a modern társadalmak, s így a miénk is, általában közösség hiányosak, sőt, a miénk még a többinél is inkább az, mert nálunk a szovjet érában kialakult egy sajátos »individualizmus«, amely a közösségiség gátjává vált*” (Varga–Vercseg, 2001, 23).

A közösségek hiánya történelmi gyökerekkel bíró⁶ válságjelenség. Vagyis: nincs mit tenni?

A közösségiség, a civil lét, bár nem keletkezik a semmiből (szükséges volt hozzá legalább a már mitikus ködbe vesző első civil ember belső motivációja), ám tanulható, tanítható.

Bourdieu mondja a művészeti alkotások élvezetéről, hogy ez egy gerjesztett igény: „*az iskolai oktatás [...] egyrészt igyekszik beoltani a tanulóba a művészet világában való otthonosság érzését [...], másrészt igyekszik beléjük nevelni [...] a művelt tájékozottságot, mint tartós és általános érvényű magatartást, amelyhez hozzátartozik a műalkotások értékének felismerése és e művek általános kategóriák segítségével történő elsajátításának képessége*” (Bourdieu 1978 190). Azért emeltem ki ezt a gondolatsort, mert segíthet megérteni a „civilség” tanulásának menetét. A szerző a művészeti élvezetet a másodlagos tanulás révén elsajátítható képességnek tartja, hiszen senkit nem lehet arra kényszeríteni, hogy lenyűgözzön egy festmény vagy egy zenemű. Ez az analógia megállja a helyét civilség kapcsán is: a civilisé válást sem lehet direkt, explicit módszerekkel belenevelni az emberbe. Sőt, erre igény sem lenne, hiszen az egyén – csakúgy, mint művészet híján – civilség híján is életben marad. A civil szemléletmódtól nem az várható el, hogy segítségével majd ingyen kapjuk a kenyeret és a halat. Civilként az életminőségünk fog javulni: visszautalva a korábbi példára, megtanulunk kemencét építeni és hálót szőni, hogy kenyeret süthessünk és halat foghassunk.

A civil működésmód tapasztalati tanulás által elsajátítható. Ennek a folyamatnak a megvalósulásához azonban a megszokott főkutya-alkutya rendszerre épülő hagyományos és formális intézmények, iskolák⁷ helyett új, informális, demokratikus szellemű közösségek, közösségi terek kellenének, amelyek kölcsönösségen, nyitottságon, részvételen alapulnak.

De kikre irányítsuk a figyelmünket, amikor a demokratikus közösségi terek résztvevőire gondolunk?

A fiatalokra mindenképp – és erre számos okunk van azon a kliséen túl is, hogy „a fiatalok a jövő”. Egyrészt a demokrácia nem jön létre varázssütésre. „Felmenő rendszerben”, az egymást követő generációknak átadott civil szellemiség révén azonban felépíthető. Másrészt említettem, hogy ehhez a társas interakciókban való befogadó létezés szükségeltetik. Ez a fiataloknál életkori sajátosság és igény: a közösségben, kortárs csoportban való létezés a szocializáció meghatározó eleme. Harmadrészt pedig azért, mert kortárssegítőként, végzős szociális munkásként és fiatalként úgy érzem, gond van: nehezen tanuljuk meg, hogy hogyan kell tartozni valahova, illetve kiválasztani és/vagy létrehozni magunk körül egy olyan társas közeget, amely számunkra is építő és a közösségnek is hasznos. Az ifjúságvédelmi rendszernek erre az igényre jelenleg kiforratlan válaszai vannak.

Itt az ideje, hogy beszéljünk végre a fiatalokról.

Elöljáróban

Az általam vizsgált terep számos szempontból különleges: az alábbiakban egy olyan ifjúsági közösségről fogok szólni, amelyben magam is a résztvevő fiatalok egyike voltam.

Ez a kiindulási helyzet négy lényeges kérdést vet fel, melyeket, úgy vélem, tisztáznom érdemes, mielőtt nekivágnék az elemzésnek.

Az első: *Milyen a vizsgálati pozícióm ezen a terepen?* A választ egy időcezára figyelembevételével tudom megragadni, mely két szakaszra bontja elemzési helyzetemet. Ezen ifjúsági közösségnek 2004-től 2008-ig voltam aktív tagja. Részt vettem a kialakult közösség életében, megjelentem a programjain, magam is szerveztem-terveztem, baráti kapcsolatok alakultak ki közösség többi tagja és köztem, melyeknek jelentős részét a mai napig ápolom. Mindezek alapján ebben a periódusban szerepem a kvalitatív társadalomtudományi kutatások résztvevő megfigyelői pozíciójához áll közel, melyekről Earl Babbie-nél ezt olvashatjuk: „*Raymond Gold [...] négy helyzetet különböztet meg a kutató lehetséges szerepeinek kontinuumában: egészen részt vevő, megfigyelőként részt vevő, résztvevőként megfigyelő és egészen megfigyelő. Az egészen részt vevőt Gold így jellemzi: »Az egészen részt vevő valódi identitása és célja nem ismert azok előtt, akiket megfigyel. Igyekszik velük, amennyire csak lehet, természetesen viselkedni életük mindazon területein, melyek érdeklik, s melyek számára elfogadhatók olyan helyzetekben. Amelyekben a megkívánt mindennapos szerepeket képes sikeresen eljátszani vagy meg tudja tanulni sikeresen eljátszani őket«*” (Babbie, 1998, 308).

Az említett négyes tipológiát tekintve az én státuszom leginkább az egészen résztvevőével mutat hasonlóságot, ám egy momentum lényeges különbséget jelent: míg az egészen résztvevő az első perctől kezdve kutatási szándékkal van jelen a terepen, én teljes értékű tag voltam.

Most, 2010-ben, vagyis két évvel később, a státuszomban felerősödött a „sztenderd” kutatói jelleg. A közösség a 2008-as formája óta átalakult, én sem vagyok már tagja. Ennek megfelelően természetesen az elemző tevékenységeből is eltűnt a résztvevői vonás. Megnőtt a távolságom a vizsgált témát illetően, a kutatásom retrospektívvé vált, és „beemelődtek” a klasszikus kvalitatív módszerek: félig strukturált interjúk, dokumentumelemzés.

Az előbbiekre tekintettel státuszomat a jelzett belső szemszög miatt – jobb kifejezés híján – az „ön- és közösségreflektív résztvevő”, vagy kevésbé nyakatekert módon a „tagként megfigyelő” névvel illetném. Így foglalom össze azt a pozíciót, amelyből egy teljes értékű tag vizsgálja saját közösségét.

A következő kérdés: *Mennyiben tudok objektív nézőpontból tekinteni a vizsgálatom tárgyára?* Általánosságként kijelenthető, hogy minél inkább bevonódik a résztvevő megfigyelő a vizsgált folyamatba, annál inkább csökken az objektivitása, ám annál hitelesebb, mélyebb információk birtokába juthat, hiszen testközelből szerezheti ezeket. Az előző szakaszokban ismertetett vizsgálati pozícióm miatt ez a „magas szintű bevonódás – alacsonyabb szintű objektivitás” tendencia nálam is hangsúlyosan érvényesül. Ami azonban az egyik oldalról hátrány, a másiktól előny: a távolságom kisebb a vizsgált témát illetően, ám a megszerzett ismeretek kétszeresen is első kézből valók, hiszen egyrészt a civilé tételi folyamatban a közösség tagjait, másrészt önmagamot megfigyelve autentikus forrásból származnak. Miután pedig jelen esetben olyan vizsgálati témáról van szó, amelyről pillanatnyilag korlátozottan áll rendelkezésre szakirodalom, illetve az ifjúsági közösségi terek és a bennük folyó implicit

civillé formáló folyamatok működése kevésbé dokumentált, a hiteles, mélységi, belső információk jelentősége rendkívül nagy volt számomra.

Harmadikként tisztázásra szorul: *Hogyan reflektálok az adott ifjúsági közösségi térben betöltött saját szerepemre?* Nem lenne teljes a vizsgálat, ha nem térnék ki a közösségben betöltött szerepemre. Bár ezt nem tartom könnyű feladatnak, mégis úgy vélem, valójában kifejezetten hasznos mind a kutatásom, mind a majdani szakmám szempontjából. Ugyanis az egyik legfőbb „szociális munkás erény” az önreflexivitás – a szakembernek képesnek kell lennie arra, hogy saját tevékenységére tudatosan, analitikus módon tekintsen. Ennek fontosságát a praxis és a szakirodalom esetelemzései egyaránt kiemelik. Emellett amikor egy olyan nehezen megfogható folyamatról van szó, mint a civillé válás, saját civillé formálódásom önreflektív megközelítése számos plusz információt szolgáltathat.

Végül a negyedik kérdés: *Miért éppen ezt az ifjúsági közösségi teret választottam?* Amikor azon töprengtem, hogy az általam ismert ifjúsági közösségi terek közül melyiknek a kulisszái közé kellene alaposabban bepillantanom, számos érv billentette a mérleg nyelvét a vizsgált terep felé. Ezek a következők:

1. Egy olyan ifjúsági közösséget kerestem, amelyben a civillé válási folyamat nyíltan tetten érhető.
2. A kiválasztott közösségi terepet jól ismertem, tagjaival jó kapcsolatot tartottam fenn, így hiteles belső információkra, a kérdéseimre adott őszinte és készséges válaszokra számíthattam, illetve alkalmam volt ezeket saját benyomásaimmal, ismereteimmel kiegészíteni.
3. A közösséggé érési, civillé válási folyamatnak ebben a közösségben vannak írásos nyomai, melyek hozzáférhetőek a számomra.
4. Miután évekig láthattam testközelből a közösség életét, meggyőződhettem arról, hogy egy működőképes, összetartó, spontán módon civillé váló tagokból álló közösségről van szó, amelynek több „életszakaszát” is megfigyelhettem.
5. Olyan ifjúsági közösséget szerettem volna bemutatni, amelynek megismerése ötletekkel és tanulsággal szolgálhat a civillé válási folyamatot illetően.

Az alábbiakban ezért ismertetem a közösség történetét, fejlődési fázisait, szólok a vezetőiről és a közösség életében betöltött szerepükről, röviden bemutatom a meghatározó tagokat⁸, és csokorba gyűjtöm a civillé érési folyamat katalizátorait.

Vizsgálatomhoz információt szolgáltatottak a közösség résztvevőinek tapasztalatai, melyeket a közösségben eltöltött idő és a velük folytatott félig strukturált interjúk szolgáltatottak, emellett hasznos forrást jelentettek az elektronikus felületen folytatott levélváltások, véleménycserék, szervezői egyeztetések, illetve a Pártfogói csoportról készült interneten elérhető anyagok.

Ezekből a dokumentumanyagokból merítve, szó szerinti idézettel csupán azokban az esetekben fogom elemzésemet illusztrálni, amennyiben a szöveg írója ehhez személyesen beleegyezését adta.

A közösség nevét illetően a valós elnevezést használom, de a tagokat fiktív nevekkal látom el anonimitásuk megőrzése érdekében.

Írásomban azokra a momentumokra és eseményekre koncentrálok, amelyek témám, vagyis a civillé érési folyamat szempontjából fontosak.

Hogyan történt? – A közösség és életszakaszai

A Pártfogói Csoport

A közösség megszületésének három fő állomása volt: 1. a *Pártfogói Csoport*; 2. a *Kriminológiai TDK*, majd 3. az *Útjelző Csoport*. E három szakasz fejlődésére, a bennük zajló civille érési folyamat meghatározó tényezőire az alábbiakban részletesen kitérek, előbb azonban bemutatom e stációkat az események szintjén, „történetiségükben”.

2004 őszi szemeszterében másodéves joghallgatóként jelentkeztem az ELTE ÁJK Kriminológiai Tanszék egyik kurzusára, amely a Pártfogói Csoport nevet viselte. A tárgy a kurzus kínálat „fakultatív” körébe tartozott, vagyis szabadon választható volt.

A tárgy célját és az előzményeket illetően így ír Horváth Sarolta Laura, a kurzus egyik fő szervezője: „2003 óta működő programunkban egyetemi hallgatók vállalják, hogy fiatalkorú (2006 őszétől fiatal felnőtt) elítélteket segítenek a szabadulásra való felkészülésben, és figyelemmel kísérik őket a szabadulásuk utáni első időszakban. A program előzménye az ELTE ÁJK Kriminológiai Tanszékén 1963 és 1983 között zajlott hasonló program [...]. Az újraindítás ötletét egy tanszéki könyvtárrendezés során előkerült, egykori »börtönnaplók« elolvasása adta. Megkönnyítette a helyzetet, hogy éppen akkoriban folytattunk kutatást az Aszódi Javítóintézetben és a tököli intézetben, így az olvasottak ténylegesen »megelevenedtek« számunkra, kézzelfogható tapasztalattá váltak. Az elkészített életút-interjúk kapcsán több esetben éreztük, itt bizony lenne mit tenni, talán hatással lehetnénk az általunk megismert növendékek/elítéltek sorsára. A 2001-ben Aszódon kezdődött kutatásban a joghallgatók mellett szociológus, szociális munkás, pszichológus és rendőrtiszt főiskolára járó hallgatók is részt vettek. [...] A 2004/2005-ös tanévben [a kurzus] bekerült a tanrendbe, a kar hallgatói fakultatív óráként, más hallgatók áthallgatási kérelemmel vehetik fel az indexükbe”⁹.

Vagyis az újjáélesztett, két félévesként meghirdetett kurzus már egy éve működött, mikor résztvevőként bekapcsolódtam.

Célja sokrétű volt. Én itt most a résztvevő hallgatókkal kapcsolatos törekvésekre térek ki, hiszen a későbbiekben ők alkották a vizsgált ifjúsági közösségi tér tagságát.

Egyrészt egy hiányt terveztek pótolni általa a szervezők. Számos egyetemi képzéssel szemben alappal merül fel a vád, hogy nem nyújt megfelelő gyakorlati, tapasztalatszerzési lehetőséget a diákoknak. Ez kevésbé a szociális képzésekre értendő, ám annál inkább helytálló a jogászképzéssel kapcsolatban. A kurzus résztvevői azonban számos ismerettel gazdagodhattak, hasznos benyomásokat szerezhettek, kipróbálhatták magukat egy valós terepen, megismerték a javítóintézet és a büntetés-végrehajtás, valamint a szociális ellátórendszer működését”.

Emellett fontos szempont volt, hogy személyes tapasztalatokat szerezzenek a más társadalmi háttérrel rendelkező fiatalokról – vagyis az önkéntes pártfogói munka egyben egy megismerési és hídépítési folyamat is volt a fiatalkorú vagy fiatal felnőtt bűnelkövetők és a hallgatók között. Kölcsönös bepillantás egymás – nem is olyan különböző¹⁰ – világába.

A hallgatókra irányultan explicit cél volt emellett a multidiszciplinaritás is: a diákok sokféle szakterületet képviseltek, hiszen a jogászok mellett képviseltették magukat többek között a szociális munkás, pszichológus, szociológus stb. hallgatók is. A bűnelkövető fiatalok támogatására ugyanis a kurzus résztvevőiből hallgatói párokat alkottak a szervezők, amelyek összeállításakor alapvető szempont volt, hogy egy-egy pár tagjai lehetőleg különböző

szakterületről érkezzenek: „Mivel a párok tagjai lehetőség szerint eltérő szakon tanulnak, ezért minden látogatás külön izgalmat jelent, hisz a hallgatók néha alapvetően másképp érzélik és értékelik az egyes helyzeteket, viselkedéseket. A hallgatói összetétel szakmaközi jellege különösen az esetmegbeszélések során hoz kézzelfogható, látványos eredményeket” (Horváth, é. n). Ezt a törekvést fogalmazta meg a már említett „Közösségi bűnmegelőzési eszköztárban” található kurzusismertetés: „[a hallgatók] megismerkednek más szakmák képviselőivel, azok szemléletmódjával. Kialakul egy közös nyelvhasználat”.

A fentiekén túl a szervezők egyik legfontosabb szándéka volt, hogy a résztvevő diákok interpszichés és szociális készségei is fejlődjenek: „[a hallgatóknak] növekszik önismeretük, empátiás készségük, problémamegoldó és kommunikációs készségük” (ld. u. o.).

A kurzus menete

Csatlakozásom idejére nagyrészt kialakult a Pártfogói Csoport módszertani rendszere. Az őszi szemeszterben a hallgatók először egy intézménylátogatásokkal tarkított elméleti képzésen vettek részt, amelynek során betekintheztek a szociális és a büntetés-végrehajtási rendszer bugyraiba. Jártunk börtönben, javítóintézetben, hajléktalanszállón – a legtöbbször először fordultunk meg ezeken a színhelyeken, így intenzív élményt jelentett számunkra –, a börtönben beszélgettünk az elítélt fiatalokkal. Ennek a modulnak a zárásaként egy hétvégi tréningen vettünk részt, amelyen önismereti és szituációs játékok, dramatikus feladatok és emlékeztető eszmecsere keretében bővítettük a tudásunkat egymásról – és saját magunkról. A tréning végére a szervezők összeállították a pártfogó párosokat, amelyek létrehozatala során – ahogy fentebb említettem – törekedtek arra, hogy vegyes, különböző szakterületeket képviselő párokat alakítsanak ki. Ezek a párok ezután fölvehették a kapcsolatot a javítóintézetben élő vagy börtönben¹¹ ülő fiatalokkal, akik a tavaszi szemeszter során, februárban-márciusban szabadultak. A hallgatók feladata a fiatalok támogatása, a családjukkal és a büntetés-végrehajtási intézmények érintett nevelőivel való kapcsolattartás, a szabadulásra való felkészítés volt, vagyis az, hogy a párok segítsék pártfogoltjukat az intézménybeli élet befejezése, az intézet elhagyása utáni minél problémamentesebb beilleszkedésben. Közben pártfogoltak és pártfogók egyaránt meg kellett, hogy dolgozzanak azért, hogy megtalálják a közös hangot, képesek legyenek bizalommal fordulni egymás felé, kinyissák a saját világuk ajtaját, és ők is belépjenek a másikéba. Izgalmas és felelősségteljes utazás volt ez, nem csoda, hogy a szervezők a hallgatói párok ventillálását, az élmények feldolgozását folyamatos esetmegbeszélő és szupervíziós alkalmakkal segítették.

A pártfogói párok – melyeknek tagjai benyomásaikról írásban is számot adtak ún. *börtönnapló*¹² formájában – ilyenkor más-más csoportba kerültek (amelyeket mindig két-két szervező vezetett), hogy egymástól függetlenül oszthassák meg a tapasztalataikat a többiekkel. A csoportfoglalkozások színhelye a Kriminológiai Tanszék volt, emellett a gyorsabb információáramlás érdekében – és azért, hogy minden résztvevő olvashassa mindenki börtönnaplóját, s ennek ismeretében tudjon reflektálni a foglalkozáson hallottakra – kezdettől fogva használtunk elektronikus utakat is: e-maileket váltottunk, majd egy honlapot hoztunk létre a börtönnaplók feltöltésére és a közérdekű információk megosztására.

A pártfogoltak szabadulása után a lehetőleg minél gyakoribb találkozásokkal tarkított, intenzív utógondozás volt a hallgatók feladata, a tanév végén pedig minden résztvevő írásban értékelte az eltelt idő eseményeit, visszajelzést kaptak a szervezőktől és a társaiktól¹³.

Látható, hogy a Pártfogói Csoport igen inspiráló háttérül szolgált a közösség fejlődéséhez.

A Kriminológiai TDK

A Kriminológiai Tudományos Diákkör (másnéven TDK), mely – az ELTE ÁJK Kriminológiai Tanszék mint „háttérintézmény” segítségével – a hallgatói öntevékenységek nyújt teret, tekintélyes múlttal rendelkezik: már 1963-ban elindult itt egy utógondozói program¹⁴, amely 1983-ig működött, s egyben inspirációként és mintaként szolgált a 2003-ban meghirdetett – és az előző fejezetben ismertetett – pártfogói kurzusnak.

Volt hagyománya és kerete az „alulról jövő”, vagyis nem az egyetem vagy a tanszék oktatói, hanem a diákok révén útnak indított kezdeményezéseknek.

Az általam vizsgált közösség, a későbbi Útjelző Csoport tagjainak a Pártfogói Csoportba való bekapcsolódása idején a Kriminológiai TDK tehát már létezett.

Miután a pártfogói kurzus rendszeres elfoglaltságot és ezernyi közös tapasztalatot jelentett, a pártfogó diákoknak feltámadt az igénye arra, hogy ennek az élményfolyamnak ne legyen vége az egyéves kurzus lezárulta után sem. Ez az igény kétféle módon öltött testet: egyrészt a Pártfogói Csoportnak számos visszatérő résztvevője lett, akik önszántukból újra és újra jelentkeztek a kurzusra. Másfelől a diákok egy része elkezdett olyan lehetőségeken gondolkodni, amelyek fórumot szolgáltathatnak arra, hogy a pártfogói munkával, a bűnmegelőzéssel, illetve tulajdonképpen a kriminológiával és annak számos társadalomtudományi vonatkozásával kapcsolatban bennük felmerült bármely kérdést, problémát egymással és akár a nagyközönséggel (a többi hallgatóval, oktatóval, érdeklődővel) megvitathassanak. Vagyis megérlelődött a kurzustól független együttgondolkodás és együttműködés szükséglete. És az együttlété.

Miután pedig a tagok által ismert Kriminológiai Tanszék és annak oktatói örömmel fogadták a fent igényről szóló hírt, és biztosították a hallgatókat arról, hogy készséggel segítenek bármilyen program szervezésében, illetve rendelkezésükre bocsátják a tanszék infrastruktúráját, kézenfekvővé vált, hogy e tanszék tudományos diákköre szolgáljon terepként a kezdeményezések megvalósításához.

Tehát a Kriminológiai TDK programkínálatának jelentős része az általam vizsgált periódusban (vagyis 2004 és 2007 között) a Pártfogói Csoport korábbi és akkori résztvevői közül került ki. (Ez a kör már többé-kevésbé azonos azzal, amely majd a közösség harmadik szintjének, vagyis az Útjelző Csoportnak a tagságát alkotta.)

Ezek a diákok – akik között változatlanul megtalálhatóak voltak a jog-, a szociális munkás etc. hallgatók – különféle tematikus esteket szerveztek, melyeken ingyenesen részt vehetett bárki a fiataloktól az idősekig, akit érdekelt az aktuális téma. Utóbbi igen változatos volt, a programhirdetések és szervezési levelezések között kutatva többek között a következőket találtam: bűnelkövető fiatalok, a szubkultúrák rájuk gyakorolt befolyása, a szociális helyzet és annak bűnözéssel való kapcsolata, etnikai hovatartozás a kitaszítottság vs. a tolerancia tükrében, létezik-e megelőzési bűnözés, a prostitúció mint modern rabszolgaság stb.

A választott témákat a programok hol vitaestek és beszélgetések, hol filmvetítések és az utánuk következő eszmecserék keretében járták körül. Gyakori volt a meghívott vendégek jelenléte is: filmrendezők, társadalomtudományi szakemberek (szociális munkás, szociológus, jogász etc.) osztották meg gondolataikat az adott témáról a közönséggel. Ez a közönség

erősen változó létszámban képviseltette magát: voltak egészen családi légkörű, néhány fős alkalmak, és a közel hatvan fő részvételével zajló rendezvények¹⁵.

A tervezési-szervezési folyamat menete általában a következő volt: a tagok előre egyeztetett időpontokban rendszeresen összegyűltek, hogy megosszák elképzeléseiket a többiekkel arra vonatkozóan, hogy milyen programokról lenne érdemes közösen gondolkodni a közeljövőre nézve. Egy-egy ötletvihar keretében a résztvevők először spontán módon „bedobták a közösbe” ezeket a programjavaslatokat. Ezután együtt kiválasztották azokat, amelyeket megfelelőnek és megvalósíthatónak ítélték. Átgondolták, hogy a választott program milyen szervezési lépéseket igényel (például a potenciális vendég elérhetőségének megszerzése, kapcsolatfelvétel stb.), illetve milyen egyéb infrastrukturális háttér szükségeltetik hozzá (terem, projektor, meghívók elkészítése időben etc.), valamint azt is megbeszélték, hogy kik lesznek az adott program fő felelősei (általában a program ötletgazdái töltötték be aktuálisan ezeket a posztokat). Ők tartották egyben a program szervezését, és ők osztották szét a feladatokat. A nagyobb feladatokat általában a főfelelősök végezték, ám a terjesztésbe, az alkalom lebonyolításába a többiek is beegyeztek: plakátot ragasztottak, beállították a projektort, ásványvizet és pogácsát tálaltak a közönségnek stb.

E szervezési találkozónak gyakorta a Kriminológiai Tanszék adott otthont, de az oktatók általában nem voltak jelen, hiszen a TDK-s programok gazdái a hallgatók. A szervező diákok ülésezhettek az irodában, használhatták a telefont, az internetet, egyiküknél pedig ott volt a kulcs, hogy a találkozó végén bezárhassák a tanszéket. Vagyis kölcsönös bizalom uralkodott a hallgatók és az oktatók között.

A programok terjesztésében igyekezett minden tag a Kriminológiai Tanszék lehetőségein túl a saját kapcsolatrendszerét is megmozgatni, illetve saját szakja diákjainak is fölhívni a figyelmét az esedékes rendezvényre: személyesen is meghívták barátaikat, plakátokat ragasztottak, e-maileket küldtek, közösségi portálon hirdették magukat, később pedig a TDK honlapján reklámozták a soron következő témát és időpontot. Ennek a sokrétű marketing munkának köszönhetően pedig általában a közönség is több helyről rekrutálódott, a jogászok mellett szociális szakosok, pszichológusok; diákok és oktatók vagy bárholnan értesülő egyetemen kívüli érdeklődők meg-megjelentek.

A rendezvények sikerét a színes programkínálaton és a szervezők lelkesedésén túl az a törekvés is előmozdította, hogy a tagok folyamatosan törekedtek az interaktivitásra: a TDK honlapján fórumot működtettek, amelyen regisztráció mellett bárki hozzászólhatott a felkínált témákhoz, illetve maga is fölvetett újat, valamint a programok kivitelezése során is igyekeztek erősíteni a párbeszédes jelleget, örömmel fogadták a közönség hozzáfűzéseit, kérdéseit.

A tematikus esteken túl intézménylátogatásokat¹⁶ is szerveztek a hallgatók, amelyeken előzetes jelentkezés után lehetett részt venni.

A tagok közösséggé kovácsolódását jól illusztrálja, hogy kapcsolattartásuk, találkozósaik és együtt szervezett programjaik nem korlátozódtak az egyetemi tanévre: 2006 augusztusában a Budapesti Rendőr-főkapitánysággal együttműködve részt vettek a Sziget Fesztiválon, ahol játékos feladatok, kvízek, beszélgetések formájában nyújtottak betekintést a bűnmegelőzés, a kortárssegítés és az önkéntes pártfogói munka világába. Az egyhetes „szigetjelenlét” számos e-mail, telefon, fórumos és személyes egyeztetés előzte meg a nyár folyamán.

A közös érdeklődés, a tenniakarás, valamint annak megízlése, hogy a tagok képesek kooperálva, együtt szervezve értelmes, változatos és hasznos tevékenységek véghezvitelére, méghozzá mindezt a saját erejükből, elvezetett a közösség kikristályosodott formájához, vagyis az Útjelző Csoporthoz.

Az Útjelző Csoport

E harmadik fázis mondhatni magától értetődő természetességgel követte a megelőző kettőt. Ahogy a Pártfogói Csoport megadta a tagoknak az egymás megismerésének, az első együtt megélt tapasztalatok megszerzésének és a közös hang megtalálásának élményét, úgy a Kriminológiai TDK rendezvénysorozatai meghozták részükre azt az érzést, hogy tudnak kooperálni, terveket kivitelezni egy-egy cél elérése érdekében, illetve, hogy az általuk fontosnak vélt témák megismerése (bűnmegelőzés, bűnelkövető fiatalok reintegrációjának támogatása) szélesebb kör számára érdekes és hasznos.

Ám ez a két formáció – bár egyre kevésbé jellemezte az oktatói jelenlét s a tanszék szerepét illetően már az infrastruktúra szolgáltatása, és nem a szervezés vált hangsúlyossá (hiszen azt a tagok maguk végezték) – még mindig kötődött egy, a közösségen kívül álló intézményhez, az egyetemhez. Ez előnyt, de hátrányt is jelentett, hiszen az egyetem logisztikai háttere, az egyetem mint biztonságos és ismert közeg stabil bástya volt a tagok számára. Csakhogy az egyetem rendeltetésénél fogva az oktatás terepe, ez határozza meg a falai között folyó tevékenységet, s legitim módon a fiatalok addig kapcsolódhatnak hozzá szorosan, amíg diákok. A tagok azonban ezen kereteken túllépve is tovább akarták vinni együttműködésüket. Élt bennük az igény, hogy teljességgel maguk húzassák meg működési körük átmérőjét, valamint, hogy legyen kerete annak, hogy az általuk megálmodott tevékenységeket az egyetem befejezése után is végezhessek, legyen egy közös pont, ami annak is elejét venné, hogy a diploma megszerzése után szétszóródjanak a szélrózsa minden irányába.

Közös beszélgetéseiken egyre gyakrabban fogalmazták meg ezt a kívánalmat, vagyis fokozatosan témává lépett elő egy saját szervezet megszületése¹⁷. Tudatosan vágtak neki a civil intézménnyé válás terepének felméréséhez. Utánanéztek a szervezetalapítás feltételeinek, áttekintették annak jogszabályi hátterét, összegyűjtötték, hogy melyek azok a tevékenységek, amelyeket befoglalnának civil szervezetük alapszabályába¹⁸. Végül egy egyesület létrehozása mellett döntöttek.

Készítettek egy honlapot és nyitottak egy levelezőlistát, amelynek most már csak azok voltak a tagjai, akik részt kívántak venni a megálmodott egyesület munkájában. Elektronikus úton folyamatosan küldték egymásnak az információkat, az alapszabály-tervezeteket és az ötleteket. Szervezési találkozóikon – amelyeknek hol a tanszék adott otthont az oktatók hozzájárulásával, hol egy-egy közeli vendéglátóhelyen tartották őket – megvitatták az egyesület majdani struktúráját, a feladat- és felelősségi körök meghatározását, csokorba szedték az ellátni kívánt tevékenységet.

Az egyesület ötletének felmerülte után a szervezet létrehozása egyre gyorsuló ütemben haladt. Megvolt a megszületéséhez szükséges legalább tízfős taglétszám, létrehoztuk az alegységeket, amelyeket a jogszabály előírt (közgyűlés, elnökség, ellenőrző bizottság stb.), elkészült és hivatalos dokumentummá formálódott az alapszabályunk, több verzióját is kitaláltuk a lehetséges logónknak, számos elnevezésen töprengtünk, míg végül az *ÚTJELZŐ Társadalmi Pártfogók Közhasznú Egyesülete* név mellett döntöttünk.

A szükséges papírokat be is nyújtottuk az illetékes cégbíróságra – amely azonban egy alkalommal 45 napos hiánypótlási határidővel előbb visszaküldte, majd az újbóli – ám határozatuk szerint nem teljes körűen kiegészített – benyújtás után elutasította a bejegyzésünket. Felhívta ugyan a figyelmünket arra, hogy az elutasítás nem akadálya annak, hogy újrakezdjük az eljárást, és ismételten kérvényezzük nyilvántartásba vételünket, ám ekkorra a mi szervezetalapítási munkánk megkezdése óta már olyan hosszú idő telt el, hogy úgy éreztük, joggal lehetünk dühösek és elkeseredettek. Ráadásul megkezdődött a tavaszi vizsgaidőszak, amely elvonta az energiáinkat az újabb szervezési találkozóktól és alapszabály-módosításoktól. A sok egyéb elfoglaltsága és az egész tanéves tevékeny jelenlét miatt elfáradtunk. A következő tanévben pedig már többen végzősökké váltak közülünk, az államvizsga és az álláskeresés töltötte ki sokak életét akkoriban.

Miután a közösség nagy része már kifelé tartott a diákéletből, illetve már el is hagyta azt, és hol egy külföldi tanulmányút, hol a diplomamunka készítése vagy a munkaidő strukturálja át a napjainkat, háttérbe szorultak a korábbi tervek, megmaradtak, ám ritkultak a találkozások, amelyek baráti beszélgetésekké váltak a korábbi félig formális ülések helyett. Maradtunk tehát csoport az egyesület helyett.

Azonban nem csupán akkori éveinket nézve jelentett meghatározó élményt számunkra a közösség, amelynek részeseivé váltunk. Majdnem papírunk lett arról, hogy civilek vagyunk, ám ami ennél talán még fontosabb, a gondolkodásmódunkra, a szervezési készségeinkre, a cselekvőképeségünkre, a működésmódunkra egy életre rányomta a bélyegét az a tapasztalat, amelynek révén civil öntudattal gazdagodhattunk és megtanultunk közösségben létezni.

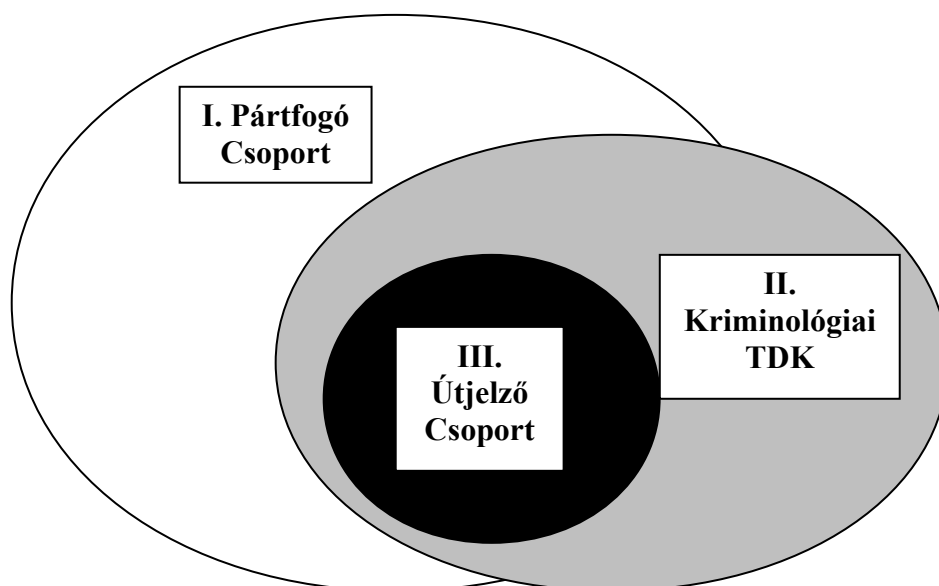
Ennek, vagyis a civille érési közösségi folyamatnak az elemeit vizsgálom a következő fejezetben.

Recept helyett hozzávalók – A civille érés folyamata a vizsgált ifjúsági közösségben

A vizsgált ifjúsági közösség fejlődésének három markáns szakaszáról beszéltem fentebb, melyek egyfajta szűrőfunkciót is betöltöttek: az utolsó fázisban, vagyis az Útjelző Csoportban már csak azok a tagok voltak jelen, akik a közösség működésének legalább egy korábbi periódusában aktívan részt vettek, s elköteleződtek az együttesen kialakított célok (kortárssegítés, bűnmegelőzés, informálás és szervezés társadalomtudományi, főként kriminológiai témában stb.) irányában.

A szemléletesség érdekében a formálódó közösség időbeli alakulását és szakaszait ábrával illusztrálom.

2. ábra

A három ellipszis nagysága a taglétszámokat demonstrálja: látható, hogy a Pártfogói Csoportban jóval több hallgató volt jelen, mint bármely későbbi formációban. Egyben ez volt az a szakasz, amelyben a leghangsúlyosabb volt az olyan keretek megléte, amelyeket még nem a diákok, hanem a kurzus oktatói-szervezői alkottak meg számukra. Vagyis domináns és meghatározó volt az oktatói-szervezői jelenlét – mint bármely más kurzus esetében.

Hogy hogyan tudott mégis a hagyományostól eltérő, demokratikus közösséggé válni a „diákok halmaza”?

A válasz az oktatók-szervezők személyében és az általuk teremtett feltételekben keresendő, ezért szükségesnek tartom, hogy bemutassam őket néhány mondattal.

Az esetmegbeszélő csoportokat négyen, páros vezetés keretében irányították.

Dr. Kerecsi Klára, jogász, kriminológus, az ELTE ÁJK egyetemi docense, korábban maga is résztvevője volt az 1963 és 1983 között működő utógondozói programnak. Oktatói tudása mellett tehát kortárssegítői saját élménnyel is rendelkezett, amely empatikus odafordulásán egyértelműen érződött.

Gosztonyi Géza szociológus, szupervízor több évtizedes szociális munkás tapasztalat birtokában (melyben ifjúsági közösségekben szerzett tudás is benne foglaltatik) értő kérdésfeltevéseivel terelte az esetmegbeszélések menetét.

Kettőjükéről nyilatkozott úgy a közösség egy tagja, hogy vezetők voltak, „*de a szó abban az értelmében, amikor a vezető nem felsőbbrendű vagy ilyesmi, csak elfogadod, hogy tanítód legyen, mert hát mégiscsak ő tud többet. Ez meg azért volt így jó, mert valakire csak hallgatni kellett bizonyos bizonytalan helyzetekben*”.

Both Emőke Kinga (dr.) jogász és *Horváth Sarolta Laura (dr.)* jogász és szociálpolitikus (később mindketten hivatásos pártfogók) nem csupán esetmegbeszélő csoportokat vezettek, hanem az ő nevükhöz köthető a pártfogói kurzus felébresztése majd’ húszéves Csipkerózsika-álmából, emellett a Pártfogói Csoport intézménylátogatásait, tréningjeit is ők szervezték, illetve az ő kezük között formálódott a kurzus módszertani metódusa. A köztük és a közösség tagjai közti életkori távolság mindössze néhány év volt, így nem meglepő az sem, hogy a

később létrejövő Útjelző Csoport résztvevőivé, vagyis egykori vezetőkből a közösség tagjaivá váltak. Egyik interjúalanyom így vélekedett az általuk betöltött szerepről: *„nekem eleinte abszolút vezetők voltak és nem tagok. Kellett úgy két év, mire tagok lettek. Szerintem a csoporttartási stílusukban megvolt az a szigor, amire szükség van, hogy egyikünknek se jutott eszébe nem azt csinálni, mondjuk, a tréningeken, amit mondtak. [...] De szerintem erre szükség is volt, főleg egy 50 fős bandánál. [...] Megismerés után persze barátok lettek, de [...] nem azonnal”*.

A négy csoportvezető a tagok számára közösségteremtő erővel bírt, s olyan nagy gonddal rakta le a civilé válás alapköveit, hogy a közösségben kialakult egy saját civil szervezet igénye. Holott a tagok civilé érlelése – ha fel is merült az oktatókban, szervezőkben – semmiképp sem volt explicit cél.

Hogyan alakult mégis ilyen irányban a folyamat?

A megfejtésben segítségünkre lehet az alább összegyűjtött néhány elem, melyek, ha receptet nem is jelentenek, ám fontos adalékokkal szolgálhatnak a tekintetben, hogy melyek azok a praktikák, amelyeket a fiatalok ifjúsági közösségbe való bevonása, civil öntudatuk fejlesztése érdekében alkalmazni érdemes.

Motiváció

A pártfogói kurzust választható tárgyként hirdették meg, vagyis a résztvevők önként, tanulmányi oldalról jövő presszió nélkül érkeztek. Ez szerencsés indítás volt, ugyanis a fiatalok rendkívül érzékenyen és általában ellenállással reagálnak bármilyen kötelező tevékenységre. Röögös az út, ha az ifjúsági közösségben való tagságot előírjuk számukra: ilyenkor fennáll annak a veszélye, hogy soha, vagy csak nehezen válik belső indítatásává a részvétel. Kötelezni tehát kevésbé célszerű, vonzóvá tenni a tagságot azonban annál inkább, sőt ez voltaképpen elengedhetetlen feltétel.

A kurzus szervezői tisztában voltak azzal, hogy a Pártfogói Csoport hiányt pótol: a diákok szakmai gyakorlatra, emberközeli élményekre és kortársaik közelségére irányuló szomját oltja.

A korosztályt izgató téma

Szükség volt egy érdekes, izgalmas témára: ezt nyújtotta javítóintézetben élő, börtönben ülő kortárs fiatalok megismerésének lehetősége, expedíció egy, a hallgatók számára új világ díszletei közé. Ahogy egy későbbi útjelzős tag tömören összefoglalta: „a börtönélmény” rendelkezett ezzel az „egzotikummal”, megadta a felfedezés hevét.

Kortársak

Az egyik interjúban kérdésemre, amely arra irányult, hogy mi motiválta interjúalanyomat abban, hogy a Pártfogói Csoport tagjává váljon, ezt a választ kaptam: *„Hogy mi motivált? Az elkezdsen az, hogy egy évig már kívülről figyeltem, hogy ez milyen szupi, és egyre több embert megismertem, aki csinálta [a kurzust], és mind jófej volt. Aztán alig vártam, hogy én is elkezdjem. A maradásban pedig [az motivált], hogy ez nem olyan, hogy egy évig csinálom, aztán már mindent tudok, hanem mindig csak egyre érdekesebb. És persze a közösség megtartó erejéről se feledkezzünk meg!”*

Az általam kérdezett tehát rögtön három momentumot is kiemelt, amely vonzóvá tehet egy ifjúsági közösséget: az érdekes téma; a kihívás és a kíváncsiság, hogy milyen új

tapasztalatokat szerezhethet még; valamint a kortársak jelenlétének vonzereje. Mindez már nemcsak a belépésre, hanem a bent maradásra is kellő ösztönzésnek bizonyult.

Ahogy egy másik tag kifejtette: „*motiváció csak az elején kellett, de sokat számított, hogy nem voltam egyedül. [...] Aztán motiváció volt még a superhétvége [megjegyzés: a pártfogói tréning hétvége] minden évben és a pártfogótársam is*”.

Fesztelen légkör

Az esetmegbeszélő foglalkozások oldott hangulatban zajlottak. Egy ifjúsági közösség halálát jelentheti, ha vezetői mereven, rugalmatlanul próbálják meg kormányozni. Mind az oktató-szervezők, mind a tagok esetében ki kell emelnem a humorérzéklet, amely hatásos eszköz lehet egy csoport valódi közösséggé formálásában.

Az együttnevetésnek három igen fontos hozadéka van: 1. a közösségben megszólalás feszültségének, a súlyos téma terhének hatásos oldószere (képzeld csak el, hogy egy ifjú embernek milyen különösen nehéz lehet egy számára új környezetben kihangosítani a gondolatait, saját és mások érzelmeiről beszélni például olyan komoly témák mentén, mint amilyen a bűnelkövető fiatalok helyzete); 2. a nevetés, egy többek által hallott jó poén hivatkozási alapot, közös élményt képes teremteni; 3. az együttnevetés nem szereti a hierarchikus környezetet: akitől tartunk, akit magunk fölöttinek érzünk, azzal általában nem tudunk őszintén együtt nevetni – ám ha erre képesek vagyunk, akkor megteremtődhet egy partneribb viszony, még ha csak a derűtség rövid idejére is. Vagyis a nevetés erősítője és egyben indikátora lehet a demokratikus atmoszférának.

Következetesség, keretek

Az ifjúsági közösségek, ahogy a merevséget, úgy a szabályokat sem viselik jól. Szabály alatt rigid elvárásokat értek, amelyekbe a tagoknak kevés vagy semmilyen beleszólásuk sincsen. Azonban valamilyen közösségi normarendszerre szükség van, hiszen ennek hiányában káosz keletkezik. Hogyan oldható fel ez az ellentmondás? Például a *keretek* segítségével. A keretek jelen kontextusban az együttesen, vagyis a vezetők és a tagok által közösen kidolgozott; mindkét oldal, azaz a tagok számára is ésszerű normákat jelentik. Azok a normák, amelyek lefektetésében a tagok nem csupán passzív elszenvédőként, hanem aktív, cselekvő szereplőként részt vesznek, nagyobb elfogadottsággal bírnak, ezért jobban fogják követni őket. Fontos, hogy a tagok értsék és átlássák, hogy mely keretnormára miért van szükség. A keretnorma hosszú távú érvényessége szempontjából annak is nagy jelentősége van, hogy figyelmen kívül hagyása valamilyen szankcióval járjon. Ennek nem muszáj súlyos büntetésnek lennie, sokszor egy elmarasztaló mondat is elég lehet. Azonban a fokozatosság betartása lényeges szempont: míg a közösen meghatározott norma egyszeri áthágása enyhe reakciót kíván, sorozatos átlépése komolyabb választ igényel. A következetesség egyben tiszteletet is szül, „hitelesíti” a közösség vezetőjét, láthatóbbá teszi kongruenciáját.

A Kriminológia TDK időszakában például ilyen immanens keretnorma volt az az elvárás, hogy aki elvállal valamilyen szervezési feladatot, annak azt el is kell végeznie, vagy időben szólania arról, ha nem képes rá, mert különben tette cserbenhagyásnak minősül és bizalomvesztéssel jár. A bizalomvesztés pedig az egyik legsúlyosabb szankció, amelyet egy közösség tagja elszenvedhet.

Rendszeresség, rítusok

Akárcsak keretekre, rítusokra, együttesen kialakított szokásokra és rendszerességre is szükség van egy ifjúsági közösség életében. A rendszeresség a következetesség megerősítője, a rítusok pedig ritmust adnak a közösség életének, erősítik annak kohézióját. A Pártfogói Csoport

életében hagyománynak tekintett hétvégi tréningek, körbeküldött börtönnaplók, a Kriminológiai TDK és az Útjelző Csoport szervezési találkozói mind ilyen rítusoknak tekinthetők.

Transzparencia

Egy demokratikus ifjúsági közösség nem jöhet létre az átláthatóság megteremtése nélkül. Ez jelenti a keretek és elvárások, a tagok és a vezetők között fennálló viszonyrendszerek átláthatóságát, illetve a praktikus értelemben vett átláthatóságot: ilyen transzparens megnyilvánulásnak számított a közösség életében, ha bármely tag késését vagy távolmaradását jelezte a társai felé. Ez egyben a tisztelet egyik hétköznapi manifesztációja is.

Saját tér

A főnti közösségismertetésében számos alkalommal került sor a Kriminológiai Tanszék „belakására”, valamint különböző virtuális közösségi terek létrehozására. Mind a fizikai, mind az elektronikus tér ugyanazt a funkciót töltötte be a vizsgált ifjúsági közösség életében. Ezek „*saját helyek*” voltak: lehetőséget nyújtottak az együttlétre, a közös tervek szövögetésére, a tagokat foglalkoztató témák megvitatására – vagyis szociális szükségleteik kielégítésére. Amellett, hogy otthonos és általuk formálható közeget jelentettek számukra. Ennek példája a TDK-s polc kialakítása a Kriminológiai Tanszéken, amelyet időnként „könyvtárnak” hívtunk. De ilyen volt a honlapon kialakított fórum és a levelezőlisták is. A tanszék felől pedig a helyszín rendelkezésre bocsátása – főleg a TDK-s és az útjelzős szervezési találkozók idején, amikor nem volt jelen oktató – a felénk irányuló bizalmat szimbolizálta. Megtisztelő volt, ezáltal erősítette az elköteleződést.

Tisztelet

Több alkalommal is említést tettem a tiszteletről, amelyet egymás komolyan vételének is mondhatnék. Ez tehát nem a tekintélynek, az oktatónak vagy a hangosabb csoporttagnak szóló, alá-fölérendeltségen alapuló respektus. Ez az egymás személyének és véleményének tisztelete, vagyis a tolerancia. Annak a biztos tudata, hogy „*nem lehet hülyeséget mondani, nincs is olyan, hogy hülyeség*”, mert bármely elfogadható formában közölt meglátás meghallgatást nyert és nyitott fülekre talált. Ez persze korántsem jelentett automatikus egyetértést, ám senkibe sem fojtották belé a szót. A másinak és a véleményének tisztelete, megszólalása alapvető jogának elismerése a plurális demokráciák egyik bázisértéke.

Dialógus

A párbeszédkészség fejlesztése, mely a másik véleményének értő figyelmén és az erre adott reflexiókon alapszik. Egy dialógus során nem a beszélgetőpartner meggyőzése a cél, hanem „belebújás” annak nézőpontjába még mélyebb megismerése végett, illetve a saját szemszög minél teljesebb feltárása azért, hogy a másik is megérthesse, hogy mi mit miért úgy gondolunk. Egy dialógusban nincsenek vesztesek és nyertesek, csak olyan felek, akik közösen önnön szubjektív látásmódjuk megismertetésére törekszenek. Ez voltaképpen egy demokratikus, kooperatív technika, amely nagyon jól alkalmazható ifjúsági közösség civilisé tétele során is. Nem véletlen, hogy az esetmegbeszélések, majd később a szervezési találkozók is a dialógustechnika jegyében teltek, amely egyébként egy dinamikus, aktivizáló módszer.

A közösség egyik tagja eképpen foglalta össze: „*tér van a vitára, és érzem, hogy fontos, hogy hozzászóljak, mert különben esetleg az én szempontom nem is kerül elő*”. Vagyis a dialógusba való belépés vagy az attól való távolmaradás egyben felelősség is, így még inkább magára vonja a figyelmet.

Élménypedagógia

A saját élmények megszerzésén alapuló tanulási folyamat módszere „a gyerekekkel végzett szociális munka bármely ágában megvalósítható, sőt, kívánatos¹⁹” – tartja a szakirodalom, én azonban kiegészíteném azzal, hogy a fiatalokkal, az ifjúsági közösségekkel végzett munkában korosztályukhoz igazított témák esetén is rendkívül jól használható, mert ennek a célcsoportnak még hasonlóan nagy az ingerszükséglete, mint a kisebbeknek, igényli, hogy lekössék a figyelmét és az energiáit. Az élménypedagógia a tapasztalati tanulás egyik hatékony módja, amely „módszere lehet az ismeretszerzésnek, a személyiség fejlesztésének, valamint szociális és társadalmi beilleszkedés/beillesztés segédeszközeként is megjelenhet. Az ilyen programok fejlesztik az önismeretet, az önképet, a kompetenciát, az együttműködést, a kitartást, az önbizalmat, s még számos olyan személyiségtényezőt, melyek a sikeres megküzdésben döntő szerepet játszanak. Alkalmas a hiányosságok pótlására, és természetesen a pozitívumok továbbfejlesztésére is; a kreativitás előhozására és az érzelmi képességek növelésére. Vagyis mind a fizikai, mind a szociális, mind a személyiségbeli komponensek javíthatók, fejleszthetők e módszer segítségével. Számos dolgot sokkal könnyebb tapasztalati úton megtanulni. Dr. Krajcan szavait idézve: »megízlelni jobb, mint meghallgatni, ahogy valaki elmondja, milyen ízű«²⁰.

Ezt a meglátást használta fel a Pártfogói Csoport módszertana is: az intézménylátogatások, a szabadulásra váró fiatalokkal folytatott hallgatói beszélgetések mind ebbe a körbe tartoznak.

Az élménypedagógia módszerére reflektálva egy későbbi útjelzős szavaival: „az is nagyon jó volt, hogy életszagú gyakorlatot végezhattunk. És az is, hogy én magam éreztem odabent, hogy a sok lelki vájkálás közben változom”.

Kooperatív tanulás

Ifjúsági közösségekben az élménypedagógia mellett a kooperatív tanulási módszerek²¹ is kitűnően alkalmazhatók. Ezek olyan technikák, melyek a résztvevők együttműködésén alapszanak. Példaként utalnék most a mozaikmódszere²², amely alternatív kooperatív technikaként az együttműködésre épülő tanulási folyamat gyakorlatilag minden lényeges elemét tartalmazza.

A mozaikmódszert nyugaton számos általános iskolában, nálunk javarészt az alternatív pedagógiai program szerint képző intézményekben alkalmazzák. Keretében a diákok egy-egy anyagrészt kiscsoportokban sajátítanak el, melyekben a teljes információmennyiség megszerzéséhez szükséges ismereteket annyi részre osztják föl, ahány fős a csoport. Így az adott tananyag maradéktalan elsajátítása csak akkor lehetséges, ha minden tag figyel minden tagra, és ösztönzi őket az általuk birtokolt információk minél mélyebb átadására.

A mozaikmódszer fontosabb elemei közé tartozik tehát: 1. az egymástól tanulás; 2. az egymásra utaltság; 3. az építő felelősség; 4. a kreatív feszültség; 5. a tagok önnön motivációja és társaik motiválása; 6. az egyenlő részvétel.

Az egymástól tanulás és az egymásra utaltság fejleszti a diákok együttműködési készségét, empátiás odafordulását, egymás iránti toleranciáját. Emellett olyan momentumok, amelyek kiválóan összeegyeztethetők a fiatalok kortárs csoportban szerethető élményszükségletével. A felelősség előtti „építő” jelző annak illusztrálására szolgál, hogy a felelősségvállalás nem pusztán teher, hanem a személyiségfejlődés egyik útja is. Akin felelősség van, azzal szemben vannak elvárások, amelyek teljesítése büszkeséggel és örömmel töltheti el. Aki megbirkózik a

felelősséggel, az megbecsülést érdemel. Az egymás iránti felelősség erősíti az egymással szembeni törődést.

Annak kitervelése, hogy a ránk bízott tudás hogyan osztható meg a társainkkal, alkotó folyamat, amely kreatív feszültséget szül. Számunkra és a többiek számára egyaránt sikert jelent, ha meg tudjuk találni a megfelelő megoldást. A tagok önnön motivációja az egymásra utaltság és az építő felelősség tükrében érthető, így inkább társaik motiválására térek ki. A többi résztvevő ösztönzéséhez kétféle érdekünk fűződik: egyrészt a sajátunk, mert általuk juthatunk a szükséges tudás birtokába, másrészt szintén a saját, ám az övékén keresztül megvalósuló érdekünk, hiszen ha jobb teljesítmény eléréséhez segítjük őket, akkor abból mi is profitálunk.

Az egyenlő részvétel, vagyis egyesek háttérbe szorulásának, mások dominanciájának elkerülése a csoport összes tagjának érdeke, mert mindenkinek azonos teret és egyenlő esélyeket kell biztosítani ahhoz, hogy megoszthassák információikat egymással.

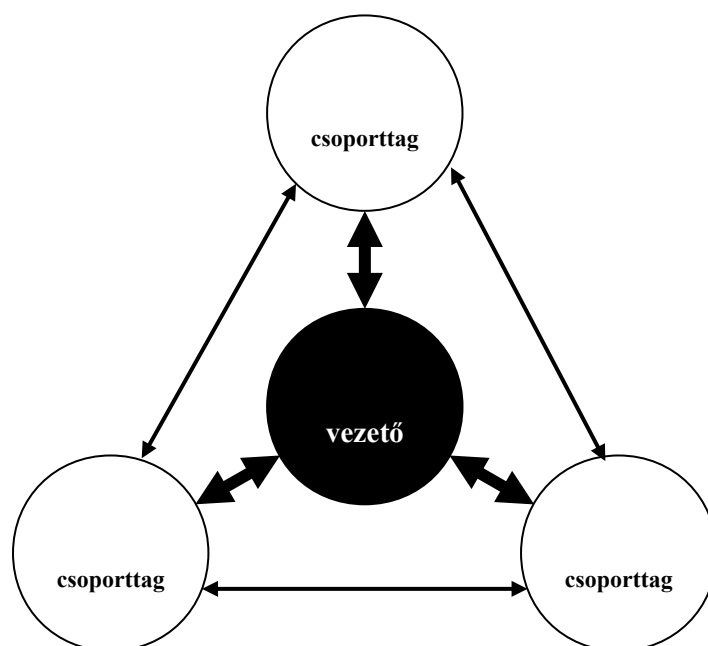
A fentiekből reményeim szerint érzékelhető, hogy milyen „fiatalokra szabottak” voltaképpen a kooperatív technikák, milyen jó eszközei a demokratikus szocializáció és a civillé válás előmozdításának.

A korábbiakban említett élménypedagógia, illetve a most tárgyalt kooperatív módszerek voltak tetten érhetők a Pártfogói Csoport hétvégi tréningjeinek gyakorlatrepertoárjában, de hasonló együttműködésen alapuló tanulásnak tekinthető az a folyamat is, ahogy egy-egy TDK-s program megszervezése közben fokozatosan megtanultuk, hogyan kell összmunkában dolgozni.

A vezetők kellő időben való önkéntes háttérbe vonulása

Már szó esett arról, hogy a közösség formálódásának hajnalán, a Pártfogói Csoportban milyen domináns volt a vezetői jelenlét, a későbbi két fázisban pedig hogyan húzódott egyre inkább vissza. Ezt a folyamatot a 3. és 4. ábra magyarázza.

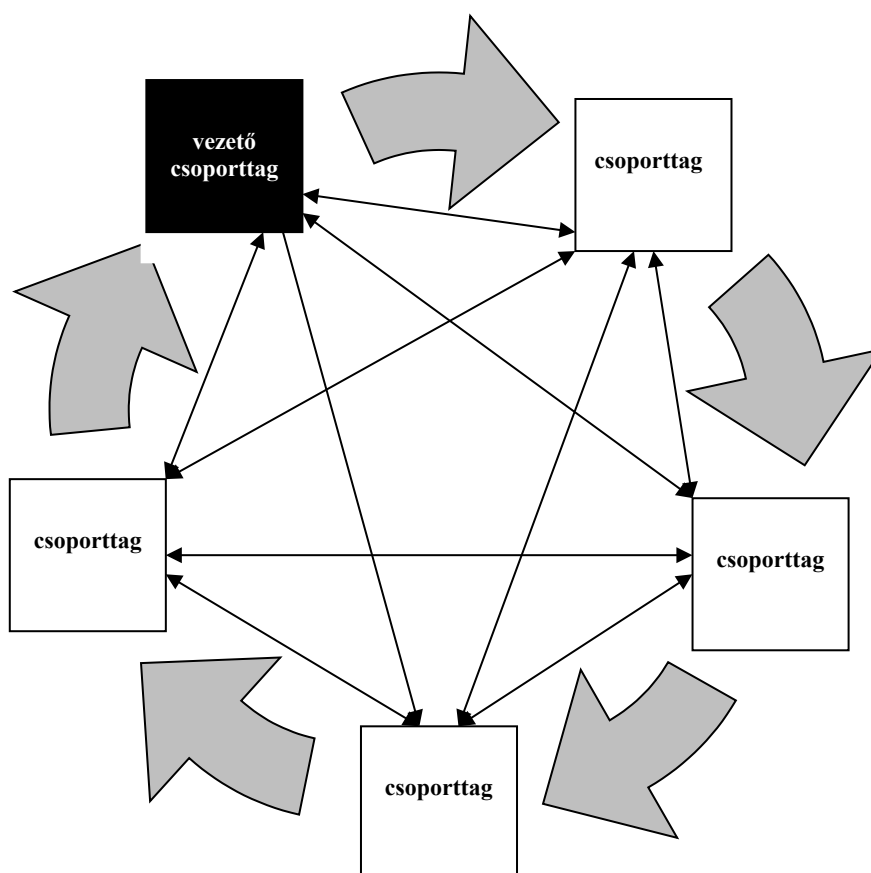
3. ábra

Az illusztráción jól látható, hogy a közösség kialakulásakor (a Pártfogói Csoportban, annak is főként az első szakaszában) a vezetők álltak a középpontban, és a velük folytatott interakciók, vagyis a hierarchikus-vertikális kapcsolatok voltak a hangsúlyosak – ami természetes, hiszen ebben a kezdeti fázisban a tagok még kevésbé ismerték egymást, így számukra az orientáló, mértékadó személyek a vezetők voltak.

Ez azonban a következőképpen változott a Pártfogói Csoport előrehaladtával, illetve a Kriminológiai TDK és az Útjelző Csoport időszakában:

4. ábra

Megfigyelhető, hogy megizmosodott a tagok közti viszony, a vezetők kikerültek a középpontból, és egyre inkább beleolvadtak a tagok körébe. Ez kétféleképpen értelmezhető: egyrészt a vezetők, látva, hogy a hallgatók „önjáróvá váltak”, tudatosan háttérbe vonultak azért, hogy még nagyobb teret engedjenek a diákok interakcióinak. Másrészt a közösség maga kitermelte tagjai közül azokat, akik mérvadó szerepet kezdtek betölteni benne.

A vezetők „színhelyváltása” ok és egyben következmény is volt: hatására a tagok önállósodása lendületet vett, egyre jobban elindultak az alulról jövő, saját kezdeményezéseik megvalósítása útján. Természetesen ahhoz, hogy ez bekövetkezhesen, szükséges volt a kurzusvezetők visszavonulásának jó időzítése – akkor léptek hátrébb, amikor a tagok már képesek voltak és igényt formáltak önnön mozgásterük növelésére.

A vezetők közti feladatmegosztás – Az életkori közelség

A kurzusvezetők páros vezetésben irányították az esetmegbeszélő csoportokat. Ez alkalmat nyújtott nekik arra, hogy amíg ez egyikük kérdez, addig a másik megfigyelje a csoportot, így később is vissza lehetett térni egy-egy fontosnak vélt momentumra. A duális struktúra azonban nem csupán a páros vezetésben érvényesült.

A négyből két vezető több évtizedes tapasztalattal rendelkezett, amely a folyamatok kontextusba helyezésében volt nagy segítség a tagok számára, a másik két vezető viszont a „friss szem” előnyeit emelte be a csoportba. Ez a szerepmegosztás ideálisnak bizonyult, mert többféle aspektus együttes vizsgálatát tette lehetővé. Emellett két vezető pusztán néhány évvel volt idősebb a tagoknál. Ez a kis életkori távolság hozta őket is egyfajta kortárssegítői szerepkörbe a résztvevők mellett, s ezeknek az egyre inkább horizontális viszonyoknak köszönhető, hogy a két vezető az Útjelző Csoport idejére már maga is taggá vált.

Ezt a duális szisztémát az ifjúsági közösségekhez fűződő munkában érdemes követni, mert fontos, hogy képviseltesse magát a biztos háttér, a nagy tapasztalat és a dinamikus erő és az újszerű látásmód. Nem véletlen, hogy a legtöbb ifjúsági közösségek számára nyitva álló intézményben, főleg a közösségi tereken a régóta a szakmában lévő segítőkön kívül gyakran dolgoznak fiatalok is.

Mintaadás, kongruencia

A fiatalok célcsoportjára irányuló, közvetlen interakción alapuló tevékenységi területeken kardinális kérdés a hitelesség. Az ifjúsági közösségek tagjai egyébként is egy rendkívül kritikus életszakaszban vannak, bármely őszintétlennek vagy művinek tűnő megnyilvánulás sokat ronthat a velük való kapcsolat minőségén. Az ifjúsági munkában tehát elengedhetetlenül fontos személyiségvonás a rugalmasság és az önazonosság, valamint a kreativitás és a nyitott gondolkodás. Ugyanis a fiatalok tisztelete senkinek nem jár alanyi jogon, meg kell küzdeni érte. Nem feltétlenül úgy, hogy a felnőtt szakember azokkal a szleng szavakkal dobálózik, amelyekkel ők, hanem azzal, hogy cselekedetei és gondolatai összhangban vannak egymással. Egy ilyen szakember ösztönösen követendő mintaként fog szolgálni a fiatalok számára. Az általam vizsgált közösségben ez a lehető legnyilvánvalóbban meg is jelent: van olyan tag, aki ma már pártfogóként dolgozik, van, aki maga is fiataloknak szervez csoportfoglalkozásokat.

Értelmes, hasznos feladat, érdekes tálalásban

Ahhoz, hogy meg lehessen fogni a fiatalokat, szükséges egy felfogható és egyben élvezetes feladat, amely köré a közösséget szervezni lehet. A vizsgált közösség esetében ez teljességgel megvolt, szó is esett már főttebb róla, ahogy az érdekes tálalásról is, amit szokatlanságukkal a tréningek, az intézménylátogatások és a pártfogói, majd programszervezői feladatok jelentettek, bebújva az élménypedagógia és a kooperatív technikák köntöse alá.

Amire eddig kevés figyelem irányult, az a hasznosság, holott olyan tevékenységet végezni, amelyből a résztvevők maguk is profitálnak, plusz ösztönzést jelent.

A fent részletezett közösség esetében ezt a hasznosságtudatot a Pártfogói Csoportban a kortárssegítés, a TDK-ban és az Útjelző Csoportban pedig az informálás és a bűnelkövető fiatalok támogatásának egyéb formái jelentették.

A kortárssegítés külön figyelmet érdemel, mert kétféle megerősítéssel is megajándékozza a fiatalt: a már említett hasznosságérzettel és saját ereje és cselekvőképessége megtapasztalásával, ezáltal megerősíti önmagába vetett hitét, amely a kamaszok és fiatalok piacán általában hiánycikknek számít.

Heterogenitás

A fiatalok fejlődésének megfelelő közege lehet egy heterogén környezet (ez jelentheti az etnikai, a társadalmi hovatartozás, a világnézet stb. különbözőségét), mert sokféle ingert nyújt számukra, és megismerteti őket a pluralitással.

Az általam vizsgált közösség két szempontból is heterogénnek mondható: a tagok többféle szakterületet és sokszor markánsan eltérő gondolkodásmódot képviseltek, amely termékenyítően hatott a közösségre.

„A társaság egyértelműen heterogén volt abban az értelemben, hogy mindenki beletehette saját magát. És szerintem az sem szült homogenitást, hogy ez a dolog érdekelt minket, mert

mindenki másként közelített a dologhoz. Ez tette színessé – s ez tette lehetővé azt is, hogy mindenki kibontakozhasson” – osztotta meg velem gondolatait a közösség egyik tagja.

Döntéshelyzetek, saját erő, erő a közösségben

Mind a pártfogói munka, mind a szervezés és programmegvalósítás számos döntés meghozatalával járt, ennek folyamatát a tagok feldolgozhatták az esetmegbeszélő alkalmakkor, illetve a szervezési találkozók, következményeiket pedig közvetlenül megtapasztalhatták.

A pártfogottakkal való találkozás időpontjának megvitatása, a családtagokkal való kapcsolattartás kialakítása, egy-egy rendezvény lebonyolításának elhatározása megannyi kisebb-nagyobb döntéshelyzet, melyeket védett környezetben, a közösségben elemezhetek a tagok. Ez lehetőséget teremtett számukra, hogy kritikus szemmel, szinte kívülről pillanthassanak saját döntéshozatali stratégiájukra, és megtapasztalhassák a közösség segítő-megtartó erejét. Amikor pedig egy-egy társuk dilemmáinak eldöntésénél bábáskodtak, átélhették azt is, milyen jó érzés a támogató félnek lenni.

Miután a fiatalok tevékenységüket jóformán sosem egyedül, hanem a Pártfogói Csoportban kettesével, a programszervezéskor pedig teamben végezték, a gyakorlatban láthatták, hogy a demokratikus döntéshozatali struktúra az egyetlen, amely nem eredményez vesztes-nyertes játszmát, csupán nyertes-nyertes résztvevőkkel „dolgozik”.

Ez a lista tetszés szerint bővíthető. Fontos is lenne, hogy bővüljön, hogy ne csupán szép elveket hangoztassunk, hanem módszertani kincsesládikából is válogathassunk, hiszen ez azt jelentené, hogy a fiatalok közösségeinek mint másodlagos szocializációs és potencionális demokratizáló színhelyeknek ügye végre megkapja azt a figyelmet, amely megilletné.

Epilógus

Ostobaság lenne azt állítani, hogy az imént ismertetett stratégiák bevetésével a fiatalból egy csapásra lánglelkű demokrata varázsolható. A folyamat lassú, és szinte észrevétlenül, egyszerűen „csak úgy megesik”. Éppen azért képes hatást gyakorolni, hogy a fenti szellemben szervezett közös tevékenység során spontán módon bekövetkezik, ráadásul úgy, hogy azt használja fel, amire a fiatalnak egyébként is szüksége van: a kortársélményt és a „mi”-tudatot. Ezáltal megerősödhetnek a hiányolt vertikális kapcsolatok, előtérbe kerülnek az olyan alapvető értékek, mint a tolerancia, a részvétel, az együttműködés, az önszerveződési képesség – önmagát és környezetét tudatosan szemlélő, cselekvőképes és cselekvésre törekvő civilé válhat az egyén.

Mindez korántsem pusztán azért alapvető fontosságú, hogy a fiatal megtestesítsen holmi nemes, fennkölt embereszményt, hiszen ez önmagában csupán egy idea. Igazi tartalommal az tölti meg, hogy a civil szemléletmód elsajátításával az egyén képessé válik megvalósítani innovatív elképzeléseket, együttműködni, saját érdekeit összeegyeztetni a közösség többi tagjával – vagyis végső soron konstruktívan és szolidárisan létezni a társadalomban.

Irodalom

Aronson, Elliot (2009): Columbine után. Ab Ovo, Budapest.

Babbie, Earl (1998): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi, Budapest.

Bourdieu, Pierre (1978): A művészeti észlelés szociológiai elméletének elemei. In: Józsa Péter [szerk.] (1978): Művészetszociológia. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 175–200. o.

Both Emőke: A kortárssegítés lehetőségei a büntetés-végrehajtás és az utógondozás területén (letölthető: http://www.ajk.elte.hu/TudomanyosProfil/Kiadvanyok/elektronikus/seminarium/inter_cuncta/BothEmoke-KortarssegitesLehetosegei.pdf - utolsó letöltés: 2010. 03. 01.

Czike B. (2006) A pedagógusszerep változása. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest

Dezső Márta (2003): Népszavazás és népi kezdeményezés. In: Kukorelli István [szerk.] (2003): Alkotmánytan I. Osiris, Budapest, 147–168. o.

Giczey Péter [szerk.] (2007): Settlement mozgalom Magyarországon. Életfa Segítő Szolgálat Egyesület, Debrecen.

Hankiss Elemér (1983): Társadalmi csapdák. Diagnózisok. Magvető, Budapest.

Hegyesi Gábor – Talyigás Katalin (2009): A szociális munka elmélete és gyakorlata. Wesley János Kiadó, Budapest.

Lakatos K. (2009): A képessé tétel folyamata. Az érdekérvényesítés esélyeinek növelése a szociális és közösségi munkában. Közösségfejlesztők Egyesülete /Parola füzetek/, Budapest.

Nagy Ádám [szerk.] (2007): Ifjúságsegítés. Probléma vagy lehetőség az ifjúság? Belvedere – Palócvilág – Új Mandátum, Budapest–Szeged.

Nagy Ádám [szerk.] (2008): Ifjúságügy. Ifjúsági szakma, ifjúsági munka. Palócvilág – Új Mandátum, Budapest

Slézia Gabriella [szerk.] (2001): Fiatalok az utcán. Tanulmányok a városi fiatalok csoportjait elérni kívánó közművelődésről. Budapesti Művelődési Központ.

Sörös Erzsébet [szerk.] (2003): Civil világ. Egy nagyvárosi közösségfejlesztési modell tükrében. Nap Klub Alapítvány, Budapest.

Szilágyi Péter (2001): Jogi alaptan. Osiris, Budapest.

Vercseg Ilona (2004) Közösségfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak (Módszertani füzet). Közösségfejlesztők Egyesülete, /Parola füzetek/, Budapest.

Varga A. Tamás – Vercseg Ilona (2001): Közösségfejlesztés. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest.

Vercseg I. (2007): A közösségfejlesztés belépésének szükségessége a korai szocializációba. Forrás: www.pafi.hu/_Kozossegi_Adattar (utolsó letöltés: 2010. 03. 01.)

¹Jegyzetek

Az írás László Johanna, az ELTE TÁTK szociális munkás szakos hallgatója szakdolgozata szó szerinti felhasználásával, illetve átdolgozásával született. A szakdolgozat a Magyar Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány támogatásával a „Humán erőforrás fejlesztése a civil szektorban” c. pályázatra készült.

² Az idézet Vercseg Ilona *Közösségfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak (Módszertani füzet)* c. munkájából származik. A tanulmány teljes terjedelmében elérhető a

http://www.pafi.hu/Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/0a84037251c6a630c1257075002e65aa/c25665214fdbda8ec1256f1800529729?OpenDocument oldalon (ul.: 2010. 03. 10.)

³ U. o.

⁴ Id. mű: http://www.pafi.hu/Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/0a84037251c6a630c1257075002e65aa/c25665214fdbda8ec1256f1800529729?OpenDocument (ul.: 2010. 03. 10.)

⁵ Minderről kortárssegítő tevékenységem éveit alatt volt alkalmam személyesen is meggyőződni.

⁶ „A közösségiség valóban csorbat szenved napjainkban, mégpedig nemcsak a közelmúlt hamisnak bizonyult – mert demokrácia nélküli – közösségisége folytán, hanem évszázadok óta, a tradicionálisból a modern társadalmakba történő átmenet folyamatában. Meglazultak az azonos világértelmezést, értékeket és normákat közvetítő hagyományos közösségek, a törzs, a család, a rokonság, a polisz; az e közösségeknek életteret adó föld tömeges kultúra-formáló funkciója folyamatosan csökken, s a belőle élő települések egyre kevésbé tarthatók meg egységes egészként; a megnövekedett városok kiterjedtségük nagysága és a személyek száma miatt éppen nem a közösségiség, hanem az individualizmus – ha nem éppen a társadalmi atomizálódás – szimbólumaivá váltak; s a szocializációban a család helyett egyre hangsúlyosabb szerepet kapnak az ún. másodlagos ágensek, a tömegtársadalom intézményei.” (Varga–Vercseg 2001, 22–23.)

⁷ Hagományos intézmény, iskola alatt nem a nem alternatív oktatási módszereket alkalmazó intézményekre gondolok, hanem a tekintélyelvű szellemiséget magukban hordozó közege.

⁸ Fontos kiegészítés: bár számos lelkes és kreatív fiatal tartozott a későbbiekben bemutatott Pártfogói Csoporthoz, Kriminológiai TDK-hoz, terjedelmi okokból írásomban azokat tekintem meghatározó tagoknak, vagyis a „magnak”, akik az Útjelző Csoportban is aktívan szerepet vállaltak.

⁹ Horváth Sarolta Laura: Kortárssegítés javítóintézetben és büntetés-végrehajtási intézetben (Egyetemi hallgatók önkéntes programja) (letölthető: <http://www.3sz.hu/bm/Halo/korabbi/2007/majus/kortarssegites-javitointezetben> utolsó letöltés: 2010. 03. 01.). A kurzusról szóló projektleírás teljes terjedelmében megtekinthető: <http://bunmegelozes.hu/eszkoztar/index.php?pid=143#13> (utolsó letöltés: 2010. 03. 01.).

¹⁰ Ebből a felismerésből született az az írás, amely Barabás Eszter szociális munkás hallgató, kortárssegítő által résztvevőként eredetileg a Pártfogói csoport számára készült, de a közeljövőben cikk formájában „Nagyon mások?” címmel meg is jelenik. Ennek záró gondolatai így hangzanak: „Az én mai legjobb tudásom szerint a két csoport (társadalmi pártfogók-pártfogoltak) között nincs biztos kézzel, egyértelműen meghúzott erkölcsi-értelmi határvonal, ezeket a szerencsés adottságokat (»jóemlékséget«, iskolafüggetlen értelmet, érzelmi intelligenciát stb.) egy távoli Ismeretlen Bölcs Valaki a börtönfalat figyelembe nem véve, így az innenső és túlsó oldalára is így-úgy (hol szűkmarkúan, hol nagyvonalúan) adagolja. A fentiek tudatában B.E. felhatalmaz mindenkit, hogy amint látja őt a börtönkapu átlépése előtt gyorsan felugrani egy magas erkölcsi és értelmi piederstálra, illetőleg amint hallja őt utólag onnan beszélni alá – például »én nem is értettem, miért hozhatott ilyen primitív döntést«, »ők rossz, erkölcstelen emberek«, »nevetséges volt már a gondolat is«, »álomvilágban él«, »én soha, de soha nem lettem volna képes« – az abban a pillanatban leszedheti onnan” (HÁLÓ, XVI. évfolyam, 2010. április, az oldalszám jelen cikk írásakor még nem ismert).

¹¹ A későbbiekben már fegyházban lévő fiatal felnőttekhez is eljutottunk.

¹² A börtönnapló a szociális munkában az ügyfelekkel való találkozásokról készített emlékeztetők és a hagyományos naplók keveréke volt. Tényszerűen beszámoltunk benne a pártfogoltunkkal történt eseményekről, a közös beszélgetésekről, a tervezett lépésekről, ám emellett a dilemmáinkról, felmerülő érzelmeinkről, kétségeinkről, a pártfogói folyamattal kapcsolatos emócióinkról és a közös munka örömeiről és nehézségeiről is.

¹³ Az utóbbi években egy kerekasztal-beszélgetés is hagyománnyá vált, amelyen szervezők, hallgatók és büntetés-végrehajtási intézmények dolgozói osztották meg egymással a tapasztalataikat és észrevételeket tettek, javaslatok születtek a további közös munka elősegítésére.

¹⁴ Lásd a már említett programismertetőt: Horváth Sarolta Laura: Kortárssegítés javítóintézetben és büntetés-végrehajtási intézetben (Egyetemi hallgatók önkéntes programja) – forrás: <http://www.3sz.hu/bm/Halo/korabbi/2007/majus/kortarssegites-javitointezetben> – u. l.: 2010. 03. 10.

¹⁵ Ilyen volt például a 2007. febr. 19-én tartott, beszélgetéssel egybekötött filmvetítés, amelyen Császi Ádám *Undorgrund* és *1 hét* c. rövidfilmjeit vetítettük. Meghívott vendégeink a rendező és Horváth Kristóf színész voltak. A vizsgált témák pedig a fiatalok és a bűnelkövetés, a bűnözői szubkultúrák, illetve a hátrányos szociális helyzet és a bűnelkövetés voltak.

¹⁶ Példaként említhető a 2007. nov. 7-én tartott börtönlátogatás, mely lehetőséget teremtett, hogy a diákok bepillantassanak a Váci Fegyház és Börtön falai közé.

¹⁷ Már egy 2005. 08. 22. – 2006. 05. 20. közötti időszokról szóló beszámolóban olvashatjuk a felmerült ötletet: „a hallgatók saját kezdeményezése alapján elindult egy diákokból álló szakmai egyesület megszervezése” – forrás:

<http://bunmegelozes.hu/eszkozta/index.php?pid=143#7> – ul.: 2010. 03. 10.

¹⁸ Néhány példa ezek közül: „kortárs segítség nyújtása, a büntetés-végrehajtási intézetből kikerültek utógondozása, társadalmi pártfogás, békés konfliktuskezelési megoldások terjesztése, konfliktuskezelés, [...] szabadidős programok szervezése, tréningek megtartása, formális és informális oktatás, munkaerőpiacon hátrányos helyzetű rétegek [...] foglalkoztatásának elősegítése, társadalomtudományi tárgyú kutatás” – forrás: Az ÚTJELZŐ Társadalmi Pártfogók Közhasznú Egyesülete módosításokkal egységes szerkezetbe foglalt ALAPSZABÁLYA, II. fejezet, 2./ pont.

¹⁹ Az idézet forrása Tóth Juliska: Tapasztalj, érezz, kalandozz! (Élménypedagógia, kalandterápia) c. írása, ahol bővebb információk találhatók az élménypedagógia lehetséges alkalmazási területeiről. (letölthető: <http://www.3sz.hu/bm/Halo/korabbi/XII.+%C3%A9vfolyam+2006./julius/elmenypedagogia> – u. l.: 2010. 03. 10.)

²⁰ Lásd: i. m.

²¹ Bővebben lásd Dr. Spencer Kagan Kooperatív tanulás c. könyvét (Önkonet, 2004).

²² Bővebben lásd Elliot Aronson Columbine után c. munkáját (Abovo, 2009).

Jelinekné Dr. Vári Zsuzsa

Az idősellátás törvényi szabályozásának változásai

Jelen tanulmány a Szociális és Munkaügyi Minisztérium megbízásából 2009 tavaszán végzett vizsgálat eredményeit összefoglaló zárótanulmány¹ egy részletének bővített változata. A feladat arra irányult, hogy felmérje és értékelje a gondozási szükséglet, valamint a szociális rászorultságvizsgálat bevezetésének, illetve az ellátást igénylőkre és az ellátórendszerre gyakorolt hatását.

Magyar Köztársaság Alkotmánya 17. §-a szerint a Magyar Köztársaság a rászorulókról kiterjedt szociális intézkedésekkel gondoskodik.

Az idősök bentlakásos intézményeinek fejlesztése már a 2. világháború után megkezdődött, amelynek következtében a szegényházak idővel szociális otthonná alakultak át. Ezek az otthonok „egytípusúak” voltak, fogyatékosság, betegség, idős kor, rossz szociális körülmények miatt kerültek be az ellátásra szorulóknak. 1954-ben került sor – az Országos Szociálpolitikai Tanács utasítására – a szociális otthonok szakosítására. Ennek eredményeként három típus alakult ki, az egyik a viszonylag egészséges idősök, a másik a krónikus betegségben szenvedők, a harmadik pedig a kórházi ellátást nem igénylő elmebetegek számára.

A 60-as években az „otthon maradáshoz segítő” ellátások is létrejöttek, ezeket részletesebben az alábbiakban mutatjuk be.

A szociális törvény hatálybalépését megelőzően működő területi gondozás típusai

Összességében elmondható, hogy a szükségletekre reagálván többfajta ellátástípus is létrejött, míg a működésükre vonatkozó jogi szabályozás késve követte az ellátások és az intézményrendszer alakulását.

Öregek napközi otthona

Az első öregek napközi otthona 1958-ban nyílt meg, Budapesten. Ennek az intézménytípusnak a szervezetét és működését egy 1962-ben megjelent miniszteri utasítás² szabta meg, működési költségét nem az állami költségvetés biztosította, hanem, úgy mond, „társadalmi erőforrásokból” kellett fedezni, valójában azonban a helyi tanács finanszírozta. A gyors felfutást mutató mennyiségi növekedéssel párhuzamosan minőségi változások is történtek, az étkeztetés mellett különböző kulturális, szórakozási lehetőségeket is biztosított ez az ellátási forma.³

A következő lépés – elsőként 1975-ben Szentmártonkátán – a hetes napközi otthon megjelenése. Fejlesztését az a tény is indokolta, hogy a tervezett szociális otthoni hálózat bővítését nem sikerült az igényeknek megfelelő tempóban megvalósítani.

Házi gondozás

Az Egészségügyi Minisztérium kísérleti jelleggel 1966-ban három városban bevezette a házi gondozást, amelynek keretében a feladatokat hivatásos házi gondozók látták el. A házi gondozásra olyan nagy volt az igény, hogy több megyében és városban a tanácsok saját

erejükből működtetni kezdték ezt az ellátási formát. 1970-ben szakmai irányelv jelent meg a házi gondozó hálózat kiépítéséről, amelynek jogi szabályozására 1976-ban került sor.⁴ A 70-es évek végéig a tiszteletdíjas gondozási forma épült ki, majd a 80-as években fejleszteni kezdték a hivatásos gondozói létszámot,⁵ míg a tiszteletdíjas társadalmi gondozók száma csökkent – egyrészt szűkült a „felvevő piac” (háztartásbeliek, nyugdíjasok), másrészt problémát jelentett, hogy a tiszteletdíj összege alacsony volt, és e tevékenység nem számított munkaviszonynak. A hivatásos gondozói létszám fejlesztésének hatására szakszerűbbé vált a gondozói tevékenység, hiszen a gondozóknak megfelelő végzettséggel kellett rendelkezniük, s eleget tenniük a működésüket szabályozó követelményeknek.

Idősek klubja

Az idősek klubjai napközbeni ellátás keretében napi háromszori étkezést, legalább heti egy alkalommal rendszeres orvosi ellátást és szervezett foglalkozást nyújtottak. A térítési díj tagsági díjból és az étkezés térítéséből tevődött össze. Létezett szállást biztosító idősek klubja is, amely a vidéken, tanyán élő időseknek nyújtott szálláslehetőséget a városban.

Gondozási központ

1986-tól gondozási központokat hoztak létre,⁶ amelyek felelősek voltak a gondozási igények kielégítéséért, és területi gondozás elnevezés alatt egyesítették a már kialakult ellátási típusokat. Ide tartoztak a szociális étkeztetés – mely a háború előtti időszakról kezdve működött, de jogi szabályozására csak később került sor –, az idősek klubja, a szállást nyújtó idősek klubja és a házi gondozás. A rendelet szakított az addigi „szociális rászorultság” ideológiájával, a felvételt az életkor (speciális esetben az egészségi állapot, illetve a fogyatékoság ténye) indokolta, vagyis ettől kezdve a jobb anyagi helyzetben lévők is igénybe vehették a szolgáltatást.

A szociális törvény hatálybalépése utáni helyzet

Az 1993. évben hatályba lépett szociális törvény⁷ (Szt.) valamennyi települési önkormányzat részére kötelezővé tette az étkeztetés és a házi segítségnyújtás igénybevételének biztosítását. Egyes önkormányzatok sajnálatos módon mind a mai napig – a törvényi előírás ellenére – nem biztosítják ezt a két szolgáltatást. Említést kell tenni arról is, hogy a szolgáltatások igénybevételének részletes feltételeit – a szociális törvény által felhatalmazottan és előírásainak megfelelően – a települési önkormányzatok saját rendeletükben szabályozzák.

Étkeztetés

Az Szt. 1993-ban történt hatálybalépésekor az étkeztetés tartalmát a következőképpen definiálta: a szociálisan rászorultak részére nyújtandó legalább napi egyszeri meleg étkezés biztosítása. A rászorultság egyet jelentett bizonyos képességek hiányával – a rászorult nem képes arra, hogy önmaga és eltartottjai részére minimálisan napi egyszeri meleg ételt biztosítson. Évek múltán a jogszabály-módosítások eredményeként nevesítették azokat – a hatályos törvényben azóta is szereplő – okokat, amelyek miatt valaki nem képes önmaga és eltartottja részére étkezést biztosítani: úgymint az életkor, az egészségi állapot, a fogyatékoság, a pszichiátriai betegség, a szenvedélybetegség, valamint a hajléktalanság. Az étkeztetés több formában is igénybe vehető, az idősek klubjában az étel helyben fogyasztható, az igénylő saját maga hazaviheti, és lehetőség van a lakásra történő kiszállításra.

Házi segítségnyújtás

Az Szt. megjelenésekor a házi segítségnyújtásban való részesülés jogosultsági kritériuma az önerő hiánya és az önellátási képesség csorbulása volt. Az ellátás egyik célcsoportját azok

képezték, akik önmaguk ellátására saját erőből nem voltak képesek, és róluk senki nem gondoskodott. A másik célcsoportot a fertőző betegség következtében a nappali, illetve a bentlakásos intézményi ellátásból kiszorult gyermekek alkották. A gondozást a hivatásos és társadalmi gondozók végezték.

A végrehajtási rendelet⁸ különböző tevékenységfajtákra bontotta ezt az ellátási formát, ide tartoztak a kiszállított étel megmelegítése, a bevásárlás, a testi, személyi higiénia biztosítása, öltöztetés, ágyazás és egyéb személy körüli tevékenységeken túl a hivatalos ügyek intézése, a külső kapcsolattartás elősegítése és a pszichés gondozás. Egy későbbi módosítás⁹ bevezette a gondozók együttműködési kötelezettségét a háziorvosi szolgálattal, az otthoni szakápolást végző szolgálattal, a körzeti védőnővel és a kórházi szociális nővérrel, valamint az egyéb személyes gondoskodást nyújtó szociális intézményekkel. A rendelet alapján a szakápolói képesítéssel rendelkező gondozó a szakképzettségének megfelelő egészségügyi ellátást nyújthatott az ellátottnak, a háziorvossal együttműködve, annak megbízása alapján. Sajnos ez a szabályozás azóta megváltozott, a későbbiek során láthatjuk majd, hogy a szociális ellátás keretében a házi gondozó egyáltalán nem végezhet egészségügyi tevékenységet, csak az egészségügy keretében működő otthonápolási szolgálatok vehetők igénybe.

A 2000-ben hatályba lépett végrehajtási rendelet igyekezett részletesebben kibontani az ellátás tartalmi elemeit, amelyek célja a fizikai, a mentális és a szociális szükségletek kielégítése. Ennek eszközei közé tartoznak a segítő kapcsolat, az alapvető gondozási-ápolási feladatok, valamint a lakókörnyezet rendben tartása. A feladatok ellátása során a gondozónő együttműködik az egészségügyi és szociális alap- és szakellátást nyújtó intézményekkel.¹⁰

A házi segítségnyújtás keretében ellátandók köre módosult az évek folyamán, egyfelől kikerültek belőle a fertőző beteg gyermekek, másfelől bővült a kör a pszichiátriai betegekkel és a fogyatékos személyekkel. Emellett külön ellátotti körként határozták meg az időskorúakat, illetve az egészségügyi problémáik miatt rászorulókat.¹¹

Az Szt. 1993-ban alapellátásként határozta meg többek között az étkeztetést és a házi segítségnyújtást. A törvényalkotó reményei szerint az alapellátások megszervezésével a települési önkormányzat hatékony segítséget képes nyújtani a szociálisan rászorulókról részére saját otthonukban és lakókörnyezetükben önálló életvitelük fenntartásában.¹² Később *alapszolgáltatásként* határozták meg az eddigi alapellátásokat, hangsúlyozván ezzel a változtatással az egyes szolgáltatási formák tevékenység, illetve feladat jellegét.

Az Szt. 2005. évben hatályba lépő módosítása kibontotta a házi segítségnyújtás keretében ellátandó feladatok körét, nevesítette a gondozási, ápolási feladatokat, az ellátott és lakókörnyezete higiénés körülményeinek megtartásában való közreműködést, a veszélyhelyzet kialakulásának megelőzését, illetve a veszélyhelyzet elhárításában való segítségnyújtást. A hangsúly időközben a szociális problémák komplex eszközökkel való megoldására helyeződött át, ezért fogalmazta meg a törvénymódosítás a különböző határterületek – egészségügy, oktatás, munkaügy – széleskörű együttműködési kötelezettségét. E körbe tartozik az otthonápolási és pártfogó felügyelői szolgálat, a gyógypedagógiai nevelési szakszolgálatok és a fogyatékosok érdekvédelmi szervezetei valamint a pszichiátriai és szenvedélybetegek esetében az a házi- és kezelőorvos.¹³

A házi segítségnyújtás dokumentációja is megváltozik, a korábban vezetett gondozási-ápolási lap helyett egyéni gondozási tervet készítenek – eddig a gondozási terv készítése csak a bentlakásos intézmények kötelezettsége volt –, amelyet ápolási feladatok esetén a háziorvos

javaslatára ápolási terv is kiegészít. A tárca nemcsak az egyénre szabott, differenciált ellátások biztosítását várta ettől a változtatástól, hanem az alapszolgáltatások szakmai minőségének javítását is.

Árnyaltabbá válnak a házi segítségnyújtás fő tartalmi és szakmai elemei: az alapvető gondozás és az alapápolás körébe tartozó feladatokat hívatott ellátni, segítséget nyújtva az önálló életvitel fenntartásában.¹⁴ Emellett megvalósítandó cél a higiénias körülmények megtartása és a prevenció, amely változtatást az a tény indokolja, hogy ezt a szolgáltatási típust legnagyobb részt az idősök vették – és jelenleg is ők veszik – igénybe. A korábbi kétségeket eloszlatandó, a törvénymódosítás egyértelműen leszögezte, hogy a szakápolási feladatok ellátása nem tartozik a házi segítségnyújtás tevékenységi körébe. A szociális szolgáltató, illetve intézmény együttműködik az otthonápolási szolgálattal,¹⁵ s amennyiben a házi segítségnyújtás során szakápolási feladatok ellátása válik szükségessé, a gondozó kezdeményezi az otthonápolási szolgálat keretében történő ellátást.¹⁶ Az otthonápolási szolgálat tartalmát tekintve – meghatározott ideig tartó – szakápolás biztosítása, amelyet az Országos Egészségbiztosítási Pénztár 100%-ig finanszíroz a beteg otthonában. Az ellátás célcsoportja a frissen műtött, illetve megfelelő kezeléssel átesett – balesetes, mozgásszervi, stroke-os – betegek, akik kezelőorvosuk javaslatára részesülhetnek szakápolásban, mely tevékenységet diplomás ápoló, ápoló szakképesítéssel és hároméves gyakorlattal rendelkező ápoló, OKJ-s ápoló, illetve szakápoló láthat el.¹⁷ Az operált betegeken kívül gyógytornászok, logopédusok segítik a balesetes, mozgásszervi vagy stroke-os betegeket. A szolgáltatást a betegek a házi orvos, illetve bizonyos esetekben a szakorvos javaslatára vehetik igénybe. Problémát jelent, hogy a szociális ágazat egészségügyi végzettségű szakemberei – e szabályozás következtében – nem végezhetnek szakápolást.

További feladatot jelent a gondozó számára a környezettel való kapcsolattartás elősegítése és a veszélyhelyzet elhárítása, valamint az egyéni és csoportos szabadidős, foglalkoztató és rehabilitációs programok szervezésében való részvétel. Mindezeket túl a gondozó feladatai közé tartozik a szociális ellátásokhoz való hozzájutásnak, illetve a bentlakásos szociális intézménybe történő beköltözésnek az elősegítése, és nem utolsósorban az egészségügyi és szociális intézményekkel való együttműködés.

Gondozási központ

Visszaemlékezhetünk arra, hogy ez a fogalom nem vadonatúj, hiszen már egy 1986-ban született rendelet szabályozta a központ működését, tehát a törvényhozó az Szt. megszületése előtti időszakban létrejött intézménytípust elevenített fel és modernizált. A gondozási központ a területi gondozást hívatott megerősíteni az alap- és nappali ellátások integrációjával. A gondozási központ az idősök klubját, az étkeztetést és a házi segítségnyújtást foglalta magában, sőt a nappali ellátást nyújtó egyéb intézmények tevékenységét is összehangolta, emellett átmeneti elhelyezést biztosító bentlakásos férőhelyeket is létrehozta.¹⁸ A 2005-ben hatályba lépő Szt.-módosítás bevezette az alapszolgáltatási központot¹⁹ (amely 2010. január 1-től szintén kikerült a törvényből). Ezek a központok többféle alapszolgáltatást látnak el, különféle társításban – az adott önkormányzat az ott élők érdekei, szükségletei alapján dönti el, hogy étkeztetést, házi segítségnyújtást, nappali ellátást vagy akár támogató szolgáltatást ölel fel és biztosít a központ.

Jelzőrendszeres házi segítségnyújtás

Modellkísérletként 1999-ben indult ez a preventív ellátás, amely a gyors segítség igénybevételének tudatával kívánta növelni a biztonságérzetet azzal, hogy a bekövetkezett probléma esetén a rádió adóvevő készülék a központban jelzi a riasztást. Majd maga a

szociális törvény vezette be a házi segítségnyújtást kiegészítő szolgáltatásként vagy önállóan megszervezett szolgáltatási formájaként.²⁰ Később önálló szolgáltatássá vált, és a törvény definiálta a szolgáltatás igénybe vevőit, akik a saját otthonukban élő, egészségi állapotuk és szociális helyzetük miatt rászoruló időskorúak, fogyatékos személyek, illetve pszichiátriai betegek.²¹ Végül 2008-tól a szolgáltatás a házi segítségnyújtás kiegészítő szolgáltatásává válik; a továbbiakban jelzőrendszeres házi segítségnyújtást kizárólag házi segítségnyújtást végző szociális szolgáltató, illetve intézmény biztosíthat.²² A módosítás annak a célnak a megvalósítására irányult, hogy a jelzőrendszeres házi segítségnyújtás tartalma ne pusztán a műszaki paraméterek biztosítását jelentse, hanem működjön együtt egy komoly szakmai háttérrel, tudással és gyakorlattal rendelkező házi segítségnyújtó szolgálattal, s ez az együttműködés biztosítsa és növelje a szolgáltatás szakmai színvonalát.

Amennyiben a jelzőrendszeres házi segítségnyújtásban részesülő házi segítségnyújtást igényel, és gondozási szükséglete fennáll, a szolgáltatónak, illetve a megyei önkormányzatnak – megállapodás útján – biztosítania kell.²³

A változásokat áttekintve megállapítható, hogy a „jelzőrendszeres” néven emlegetett ellátás szabályozása különböző vargabetűket írt le. Kezdetben a házi segítségnyújtás bázisán jött létre, majd önállósult; utóbb a néhány év alatt felhalmozódott gyakorlati tapasztalatok eredményeként ismét a házi segítségnyújtás szakmai értékeihez kapcsolódván a két szolgáltatási típus erősítheti egymást.

Nappali ellátás – idősek klubja

Az időskorúak részére biztosított nappali ellátás – idősek klubja néven – eredetileg a szakosított ellátások körébe illeszkedett, és a saját otthonukban élők részére kívánt napközbeni tartózkodást és étkezést biztosítani, valamint lehetőséget nyújtani a társas kapcsolatok építésére, illetve az alapvető higiénés szükségletek kielégítésére.

Az ellátásra vonatkozó szabályok módosítása alapvető strukturális és szemléletbeli változást jelentett. A nappali ellátások rendszerbeli helye megváltozott, a korábban szakellátásként definiált szolgáltatási forma az alapszolgáltatások közé került. A módosítás azt célozta, hogy a nappali ellátás alapvetően egy nyitott, a szükségletekre gyorsan reagáló, integráló szerepet betöltő ellátási formává váljék, amely települési szinten háttérrel nyújthat az alapszolgáltatások összekapcsolásához. A szabályozás az ellátotti csoportok tekintetében kevésbé merev, az integráció szempontjából alternatív megoldásokat is megengedő szolgáltatási forma létrehozására irányult.²⁴

A célcsoportok meghatározása árnyaltabbá válik, így ebben az ellátási típusban is elkülönül az egészségi állapot vagy az idős kor miatt szociális és mentális támogatásra szorulóknak köre. A szolgáltatás lehetőséget biztosít az étkezés, a mentálhigiénés tanácsadás, valamint a szabadidős és készségfejlesztő programok, megszervezett egészségügyi ellátások igénybevételére, sőt segítségnyújtásra hivatalos ügyek intézéséhez. Sok egyedül élő idős ember számára a klub nyújtott és nyújt teret a személyes, baráti kapcsolatok építéséhez és fenntartásához, s e kapcsolatok a közös programok hatására megerősödnek. A klub lehetőséget kínál igény szerint a ruházat mosására, vasalására, valamint könyvek és újságok olvasására.

A szabályozás módot nyújt arra is, hogy mind a nappali ellátás, mind a bentlakásos intézmények esetében az ellátottak érdekeik képviselőit választott képviselők közül ellátotti önkormányzatot hozzanak létre.²⁵

2008-tól az ellátás személyi térítési díját differenciálják, ennek következtében a nappali ellátás igénybevétele jelentheti pusztán az intézményben történő tartózkodást, amelyhez igény szerint kapcsolódhat az étkezés igénybevétele is. Az étkeztetéssel felmerülő magasabb költségekre tekintettel a térítési díj jövedelemhatára magasabb százalékban lett meghatározva,²⁶ a személyi térítési díj nem haladhatja meg az ellátott havi jövedelmének 15%-át csak a nappali ellátás, illetve 30%-át a nappali ellátás és az étkeztetés együttes igénybevétele esetében.

Időskoriúak gondozóháza

Az Szt. vezette be ezt az átmeneti elhelyezési formát, amelynek célja az volt, hogy ideiglenes jelleggel folyamatos ellátást biztosítson az időskoriúak, illetve a 18. évet betöltött beteg személyek számára, akik önmagukról betegségük vagy egyéb ok miatt ideiglenesen nem képesek gondoskodni. Később az ideiglenes jelleg legfeljebb egy évi időtartamra módosult, de különös méltánylást érdemlő esetben az intézmény orvosa által adott szakvélemény figyelembevételével egy alkalommal egy évre meghosszabbíthatóvá vált.²⁷ A gondozóházból kivezető út kétirányú volt, egyrészt a tartós bentlakást nyújtó idősök otthonába kerültek az ellátottak, másrészt lehetőséget nyújtott az otthonukban ápolott beteg, idős emberek hozzátartozói számára, hogy átmeneti időre felszabaduljanak az ápolás terhe alól. Bár jogilag és a gyakorlatban is létező intézménytípus ma is, azonban több átmeneti gondozóház az igényekre reagálván tartós bentlakásos intézménnyé alakult át.

Ápolást-gondozást nyújtó intézmény - Idősek otthona

A szociális törvény eredetileg azoknak a nyugdíjkorhatárt betöltött, időskorú személyeknek biztosított ápolást-gondozást, akiknek egészségi állapota rendszeres gyógyintézeti kezelést nem igényelt. Az ápolást-gondozást nyújtó intézmények – ide tartozik az idősek otthona – napi háromszori étkezést, ruházatot, mentális gondozást és egészségügyi ellátást biztosítanak. Az intézmény feladata a komplex gondozási tevékenység biztosítása, ez folyamatos 24 órás szolgálatot jelent. Előírtak a kötelező tárgyi feltételek, ezek a lakószoba, a tisztálkodásra, étkezésre, közösségi tevékenységre szolgáló helyiségek (társalgó, tévészoja, könyvtár) orvosi szoba és látogató fogadására, illetve hitéletre szolgáló helyiségek.

Külön gondozási egységben vagy csoportban látják el a demencia körébe tartozó középsúlyos vagy súlyos kórképpel rendelkező személyeket.²⁸

Egy későbbi módosítás előgondozást írt elő, amelynek I. szakaszában kerül sor az ellátást igénylő életkörülményeinek, egészségi állapotának, az ellátásra való jogosultság fennállásának a vizsgálatára. Az előgondozás II. szakasza közvetlenül az intézménybe való beköltözés előtt magát a beköltözést készíti elő.

Lehetőség van az idősek otthonában a 18. évét betöltött – betegsége vagy fogyatékossága miatt – önmagáról gondoskodni képtelen személy ellátására, amennyiben az ellátás más típusú ápolást-gondozást nyújtó intézményben nem biztosítható.²⁹

Az Szt. 2001. évi módosítása kapcsán kerültek szabályozásra a szociális intézményben élő ellátottak jogai.³⁰ Az idősekre vonatkozó jogok közül meg kell említeni a hátrányos megkülönböztetés tilalmát a nem, kor, vallás, vagy akár a cselekvőképesség korlátozottsága vonatkozásában.

Az ellátottnak joga van szociális helyzetére, egészségi és mentális állapotára tekintettel az

egyéni ellátás igénybevételére, valamint személyes adatainak védelmére, illetve a magánéletére vonatkozó titokvédelemre. Az intézmény a házirendben szabályozza, hogy az ellátottak milyen mennyiségű, nagyságú személyes tárgyat vihetnek magukkal, rendelkezni kell az intézményvezetőnek a vagyon- és értékmegőrzés módjáról. Végül az ellátottnak joga és lehetősége van a családtagok, barátok fogadására, ennek módját is a házirend szabályozza.

Új fogalmak megjelenése

Szociális rászorultság

2007. január 1-jétől vizsgálni kellett az egyes alapszolgáltatások – a házi segítségnyújtás, a jelzőrendszeres házi segítségnyújtás és a támogató szolgáltatás – igénybe vevőinek szociális rászorultságát.³¹ Szociálisan rászorultként a jogszabály a házi segítségnyújtás vonatkozásában azt a személyt definiálta, akinek egészségi állapota indokolja a szolgáltatás biztosítását.³² Egy év múlva ismét változott a szabályozás, amelynek következtében a jelzőrendszeres házi segítségnyújtás és a támogató szolgálat igénybevétele során megmaradt, míg a házi segítségnyújtás esetében megszűnt a szociális rászorultság vizsgálata, és a (továbbiakban részletesen ismertetett) gondozási szükséglet vizsgálata lépett a helyébe.³³

A jelzőrendszeres házi segítségnyújtás vonatkozásában szociálisan rászorult³⁴ az egyedül élő 65 év feletti, valamint a súlyosan fogyatékos személy, illetve a pszichiátriai beteg. A felsoroltakon túl rászorultnak tekintendők az előbbieken felsoroltak abban az esetben, ha kétszemélyes háztartásban élnek, és egészségi állapotuk indokolja a szolgáltatás folyamatos fenntartását.

Jövedelemvizsgálat³⁵

Az idősotthoni ellátás kezdeményezésekor az intézményvezető kérelmezi a jegyzőnél – a gondozási szükséglet vizsgálattal egyidejűleg – az igénylő havi jövedelmének vizsgálatát. A jövedelemszámítási szabályok kiegészülnek a vagyonvizsgálat szabályaival. A vagyoni helyzet nem zárja ki ellátás igénybevételét, azonban a vagyonnak az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének negyvenszeresét (korábban harmincszorosát) meghaladó részét jövedelemként kell figyelembe venni, 96 hónapra elosztva hozzá kell számítani az ellátást igénylő havi jövedelméhez.

Gondozási szükségletvizsgálat

A 2008. év elején hatályba lépő változások egyfajta traumát jelentettek a szociális ellátórendszer egy része számára. Az új szabályozás erőteljesen szét kívánta választani az alap- és szakellátást, s a szétválasztás eszköze, mércéje elsősorban az önellátási képesség megléte vagy hiánya volt, amelyhez kapcsolódóan vizsgálandóként merült fel az egészségi állapot, az ápolásra való rászorultság, valamint az önkiszolgálási képesség. A törvényhozó szándéka szerint „biztosítani lehet a gondozási, ápolási szükséglettel rendelkező, alacsony jövedelmű és legkisebb érdekérvényesítési képességgel bíró lakosok szociális szolgáltatásokhoz történő hozzáférését. A szolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférés, a szolidaritás elvének erőteljesebb érvényesítése, valamint a legrászorultabbak elérése” érdekében a törvény pontosítása vált szükségessé.³⁶ Az új szabályozás célja egyrészt az alapszolgáltatások megerősítése, másrészt az alapszolgáltatásokat igénybe vevők körének kiszélesítése volt, nyitás a legnagyobb gondozási igényű, legrosszabb jövedelmi viszonyú rétegek irányában. E változások bevezetéséhez szükséges lett volna az étkeztetés és a házi

segítségnyújtás megerősítése új források bevonásával,³⁷ amelynek szükségességét a tárca előzetesen elismerte, de megvalósítására sajnálatos módon nem került sor.

A gondozási szükségletvizsgálat bevezetésének háttéréül többek között egy intézmény – az Országos Rehabilitációs és Szociális Szakértői Intézet (továbbiakban: ORSZI) – felállítása szolgált,³⁸ amely jelentős szerepet kapott a gondozási szükségletvizsgálat bevezetésében és működtetésében. Mind a házi segítségnyújtás, mind az idősothoni ellátás igénybevételét megelőzően a törvénymódosítás a gondozási szükséglet vizsgálatát vezette be. A vizsgálat keretében dől el, hogy az igénylő rendelkezik-e gondozási szükséglettel, s ha igen, milyen időtartamban. Ha a gondozási szükséglet meghaladja a napi 4 órát, az igénylőt idősök otthonában látják el, ha van ugyan gondozási szükséglete, de napi 4 óránál kevesebb, házi segítségnyújtásban részesülhet.

A házi segítségnyújtás igénybevételét megelőző gondozási szükségletvizsgálat

Egyszerűsített előgondozás keretében az intézményvezető tájékozódik a kliens életkörülményeiről, egészségi állapotáról és szociális helyzetéről.³⁹ Ezután az intézményvezető vizsgálatot kezdeményez a jegyzőnél, aki a jogszabályi előírásoknak megfelelően egy háromfős szakértői bizottságot működtet. E bizottság tagjai közé tartozik az ORSZI által kijelölt orvossal vagy szociális szakértő, a házi segítségnyújtást biztosító intézmény előírt szakmai gyakorlattal rendelkező ápolási-gondozási szakembere, valamint a városi jegyző által kijelölt szociális ügyintéző. A tagok megbízatása egy évre szól, de ismételten kijelölhetőek. A bizottság elnöke a szociális ügyintéző, aki előadó szakértőként is eljárhat, e tevékenységi körében helyszíni vizsgálatot végez az igénylőnél, valamint elkészíti az értékelő adatlapot és a szakvéleményt. A szakértői bizottság megvitatja az előadó szakértő által előkészített tervezeteket, értékeli a vizsgálat eredményét, és ezek alapján dönt a szakvélemény tartalmáról. Vita esetén a tagok szavazata egyenlő, a bizottság üléséről jegyzőkönyv készül. Az előadó szakértő feladatai közé tartozik a háziorvossal és a gyámhivatallal történő kapcsolatfelvétel is.

Lehetőség van – kiegészítő szakértői díj ellenében – a szakvélemény felülvizsgálatára, amelyet az ORSZI elsőfokú szakértői bizottsága folytat le, a bizottság egy tagja szociális szakértő.⁴⁰

Két esetben nem kell lefolytatni a vizsgálatot. Az egyik esetben az ORSZI előzetesen lefolytatta a vizsgálatot bentlakásos intézményi elhelyezés céljából, de a gondozási szükséglet nem haladta meg a 4 órát, így a bentlakásos intézmény igénybevételére nem, csak a házi segítségnyújtás igénybevételére nyílik lehetőség. A másik esetben az igénylő egészségi állapota vagy egyéb körülményei miatt a szolgáltató legfeljebb három hónap időtartamra nyújthat ellátást gondozási szükségletvizsgálat nélkül.

Időskorúak bentlakásos intézményi ellátását megelőző gondozási szükségletvizsgálat

Az idősothoni ellátás iránti kérelem alapján az intézményvezető az igénylő gondozási szükségletének vizsgálatát kezdeményezi az ORSZI illetékes kirendeltségénél. Ha az ellátást igénylő a kérelmét több intézményhez is beadta, a gondozási szükséglet vizsgálatát az elsőként beadott kérelem szerinti intézmény vezetője kezdeményezi. A gondozási szükséglet fennállását igazoló szakvélemény valamennyi idősothoni ellátást nyújtó intézménynél a gondozási szükséglet újabb vizsgálata nélkül felhasználható.⁴¹

Az előírt gondozási szükséglet hiányában az ellátás nem nyújtható, illetve a szakosított ellátás abban az esetben vehető igénybe, ha az ellátást igénylő az alapellátásban nem gondozható megfelelően. Egy ellátást igénylő csoport helyzetét nem szabályozza a törvény: vajon mi történik azokkal, akiknek 4 órán túli gondozási szükséglete megállapításra kerül, de mégsem kívánnak az idősök otthonába beköltözni? Házi segítségnyújtásban részesülhetnek – papíron négy órában, a valóságban ennél rövidebb időtartamban.

A vizsgálatot az ORSZI elsőfokú szakértői bizottsága végzi, amelynek legalább egy tagja szociális szakértő. A szociális szakértő előadó szakértőnek kijelölhető.⁴² A szakvélemény felülvizsgálatát a szolgáltatást igénylő, illetve törvényes képviselője – a kiegészítő szakértői díj megfizetésével egyidejűleg – kezdeményezheti az ORSZI regionális igazgatóságánál.

Bizonyos feltételek igazolása esetén az ORSZI szakértőjének nem kell helyszíni vizsgálatot végeznie, a szakvélemény kiállítása a benyújtott iratok alapján történik. A vonatkozó jogszabályban „egyéb körülmények” címszó alatt konkrétan meghatározottak azok a körülmények, amelyek igazolása esetén helyszíni vizsgálat nélkül történhet a szakvélemény kiállítása. Az első speciális körülmény a demencia kórkép legalább közép súlyos fokozata, amelyet az ORSZI vagy a Pszichiátriai, illetve Neurológiai Szakkollégium által befogadott demencia centrum szakvéleménye igazol. A demencia centrum demens beteget ellátó szakrendelés, a centrum vezetője neurológus vagy pszichiáter szakorvos, az ott dolgozó szakorvosok írhatják fel a szükséges gyógyszereket, melyekre vonatkozó térítéstámogatás elbírálását az OEP a hatáskörükbe utalta. A kezelés alapelveit a szakkollégium írja elő, és ellenőrzi a centrumok munkáját (megszűnéséig az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet is ellenőrzési jogkörrel rendelkezett). 2008. év elején – a vonatkozó rendelet hatálybalépésekor – az ORSZI még nem rendelkezett megfelelő szakembergárdával, ezért vonták be elsősorban a szakkollégiumot a vizsgálatba. A jogszabály jelenleg is lehetőséget biztosít a demencia közép súlyos fokozata vizsgálata esetén a szakkollégium részére, a vizsgálatot az ORSZI szakemberei végzik.

Speciális körülménynek minősül az a tény is, hogy az ellátást igénylő egyedül él, emellett azonban további feltétel, hogy betöltötte a nyolcvanadik életévét, és a települési önkormányzat a részére – fennálló gondozási szükséglete ellenére – házi segítségnyújtást nem biztosít. Ugyasint speciális körülmény a hetvenedik évet betöltött személy esetében a közműves víz-, vagy a villamosenergia-ellátás hiánya. Egészen más típusú indok, ha az igénylő fogyatékosági támogatásban vagy vakok személyi járadékában részesül. E körbe tartoznak az I. rokkantsági csoportú rokkantsági nyugdíjasok, a baleseti rokkantsági nyugdíjasok, illetve a rokkantsági járadékban részesülők, valamint a legalább 80%-os mértékű egészségkárosodást szenvedett személyek, akiknél az önkiszolgálási képesség hiányát megállapították. Az életkor személyi igazolvány másolatával igazolható, a települési önkormányzat jegyzője igazolja a házi segítségnyújtás biztosításának, valamint a nevezett közmű meglétének a hiányát. A nyugdíj és a járadékok a jogerős határozattal/bankszámlakivonattal igazolhatóak, az egészségkárosodás fokozatát az ORSZI, illetve jogelődjének – Országos Orvosszakértői Intézet – szakvéleménye bizonyítja.⁴³

A bentlakásos intézménybe beutaló határozatnak minden esetben tartalmaznia kell a vizsgálati eredményt. Minthogy az idősotthoni ellátás csakis napi négy órát meghaladó mértékű gondozási szükséglet esetén nyújtható, ennek hiányában – amennyiben a gondozási szükséglet kisebb mértékben ugyan, de fennáll – a házi segítségnyújtás vehető igénybe. Ebben az esetben a házi segítségnyújtás igénylése során az ORSZI szakvéleménye igazolja a gondozási szükségletet.

Az új szabályozás bevezette annak a lehetőséget is, hogy a bentlakásos intézménybe a gondozási szükséglettel rendelkező személlyel együtt a vele minimum egy éve együtt élő házastársa, élettársa, testvére és fogyatékos közeli hozzátartozója is beköltözhessen anélkül, hogy a hozzátartozó gondozási szükségletét vizsgálni kellene.⁴⁴

Lehetőség nyílt arra is, hogy az idősothoni ellátást igénylő egészségi állapotára vagy egyéb körülményeire tekintettel az intézményvezető gondozási szükséglet vizsgálata nélkül is határozott időre felvehesse a sürgős ellátást igénylőt, legfeljebb három hónapos időtartamra.⁴⁵

A törvény alkotója továbbá törekedett arra, hogy az egymásra épülő ellátások – házi segítségnyújtás, idősok otthonában való elhelyezés – elősegítsék a gondozás igény szerinti differenciálást.

Összegzés

Összességében megállapíthatjuk, hogy az idősok ellátása – történeti távlatból nézve – sokat fejlődött, nemcsak a háború utáni időkhöz viszonyítva, hanem a szociális törvény hatálybalépésével kezdődő időszakot alapul véve is. A jogi szabályozás igyekezett a személyiséget tisztelő, az egyéni igényeket és szükségleteket figyelembe vevő, az ellátásban részesülő jogait tiszteletben tartó szolgáltatást és ellátást teremteni. A valóság természetesen igen árnyalt.

Az alapszolgáltatások keretében ellátottak költségénél magasabb a bentlakásos intézményben élők ellátási költsége. A tárca a szolgáltatások célzottabbá tételét tűzte ki célul, arra törekedett, hogy a költséghatékonyság érdekében azok kerüljenek az idősok otthonába, akik egészségi állapotuk és/vagy idős koruk miatt arra valóban rászorultak, akik otthonukban már nem gondozhatóak. Az önkormányzatokat törvény kötelezi az otthonukban élő idősokról való gondoskodásra. Egyrészt ennek a kötelezettségnek nem mindnyájan tesznek eleget, másrészt településenként eltérő a szolgáltatások minősége. Az elszegényedő, forráshiánnyal küzdő helyi önkormányzatok sok esetben egy-két szolgáltatást működtetnek, kevés szakemberrel és minimális óraszámmal. Az otthon maradáshoz elősegítendő szükség lett volna a gondozási szükségletvizsgálat bevezetésekor a gondozói létszám növelésére, hiszen ha csak napi négy órát meghaladó gondozási szükséglettel rendelkező személy kerülhet bentlakásos intézménybe, akkor a házi segítségnyújtás keretében kell ellátni, akár napi 3 órában is, erre pedig a jelenlegi szakembergárda nem képes. Az átmeneti otthonok (idősok gondozóháza) – mint azt a kutatásban részt vevő szakemberek jelezték – átmenetisége megszűnt, az idősothonok előszobájának tekinthetők. Nem utolsósorban jelentős problémát okoz, hogy nincs összhang és kapcsolat az egyaránt ápolási szolgáltatást nyújtó egészségügyi és szociális intézmények működési feltételei között, nem egységes a finanszírozásuk.⁴⁶

¹Jegyzetek

„A gondozási szükséglet, valamint az egészségi állapoton alapuló szociális rászorultság vizsgálatáról és igazolásáról szóló jogszabályok bevezetésének hatásai a szociális ellátórendszerre” c. kutatási jelentés elérhető az SZMI honlapján (www.szmi.hu).

² 7/1962. EüM sz.

³ Szabó Istvánné: Időskorúak szociális gondozása. In: Jogosultság, gondoskodás, ellátás – „Öregedés falun”. OTKA kutatás, Budapest, 1989.

⁴ 4/1976. (IV.10.) EüM rend.

⁵ Szabó Istvánné, i. m.

⁶ 10/1986. (IX.24.) EüM rendelet.

⁷ 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról. Hatályos: 1993. 02. 26-tól.

⁸ 2/1994. (I. 30.) NM rendelet 11. §. Hatályos: 1994. 02. 07-től 2000. 01. 22-ig.

⁹ 54/1996. (XII. 27.) NM rendelet. Hatályos: 1997. 01. 01-től 2000. 01. 22-ig.

¹⁰ Az 1/2000. (I. 7.) SZCSM rendelet 25. § (4) bekezdését a 4/2004. (I. 28.) ESZCSM rendelet 7. § (2) bekezdése módosította. Hatályos: 2004. 02. 05-től.

¹¹ Az 1993. évi III. törvény 63. § -a a 2001. évi LXXIX. törvény 19. §-ának megfelelően módosított szöveg. Hatályos: 2002. 01. 01-től 2006. 12. 31-ig.

¹² Az 1993. évi III. törvény 59. § (1) bekezdése a 2001. évi LXXIX. törvény 16. § -ának megfelelően módosított szöveg. Hatályos: 2003. 01. 01-től.

¹³ Az 1993. évi III. törvény 59. § (2) bekezdése a 2004. évi CXXXVI. törvény 27. § (1) bekezdésének megfelelően módosított szöveg. Hatályos: 2005. 01. 01-től.

¹⁴ A 2004. évi CXXXVI. törvény Általános indoklása.

¹⁵ Az 1993. évi III. törvény 59. § (2) bekezdése a 2004. évi CXXXVI. törvény 27.§ (1) bekezdésének megfelelően módosított szöveg. Hatályos: 2005. 01. 01-től.

¹⁶ Az 1993. évi III. törvény 63. (3) bekezdése a 2004. évi CXXXVI. törvény 30. § (3) bekezdésének megfelelően módosított szöveg. Hatályos 2005. 01. 01-től.

¹⁷ 20/1996. (VII. 26.) NM rendelet az otthoni szakápolási tevékenységről. Hatályos: 1996. 08. 22-től.

¹⁸ Az 1993. évi III. törvény 57/A. §-a az 1999. évi LXXIII. évi törvény 16. §-ának megfelelően módosított szöveg. Hatályos: 1999. 10. 01-től 2004. 12. 31-ig.

¹⁹ Az 1993. évi III. törvény 57. § (4) bekezdését a 2004. évi CXXXVI. törvény 25. § (2) bekezdése iktatta be, hatályon kívül helyezte a 2009. évi CIX. törvény 51. § (4) bekezdés d) pontja. Hatályos: 2005. 01. 01-től 2009. XII. 31-ig.

²⁰ Az 1993. évi III. törvény 63. §-át (2)-(3) bekezdéssel egészítette ki a 2003. évi IV. törvény 17. §-a. Hatályos: 2003. 02. 01-től 2004. XII. 31-ig.

²¹ Az 1993. évi III. törvény 65.§-a a 2004. évi CXXXVI. törvény 32. § (2) bekezdésének megfelelően módosított szöveg. Hatályos: 2005. 01. 01- től.

²² Az 1993. évi III. törvény 65. §-ának (1) bekezdése a 2007. évi CXXI. törvény 27. §-ában szereplő mondattal egészült ki. Hatályos: 2008. 01. 01- től.

²³ Az 1/2000. (I. 7.) SZCSM rendelet 28. § (5) bekezdése a 9/2009. (IV. 11.) SZMM rendelet 7. §-ának megfelelően módosított szöveg. Hatályos 2009. 04. 19-től.

²⁴ A 2004. évi CXXXVI. törvény Általános indoklása.

²⁵ Az 1993. évi III. törvény 99/A. §-a a 2004. évi CXXXVI. törvény 44. §-ának megfelelően kiegészített szöveg. Hatályos: 2005. 01. 01-től.

²⁶ Az 1993. évi III. törvény 117. § (2) bekezdése a 2007. évi CXXI. törvény 50. § (1) bekezdésének megfelelően módosított szöveg. Hatályos: 2008. 01. 01-től.

²⁷ Az 1993. évi III. törvény 80. §-a a 2001. évi LXXIX törvény 28. § (1)-(2) bekezdésének megfelelően módosított szöveg. Hatályos: 2002. 01. 01- től.

²⁸ Az 1993. évi III. törvény 68. § (4) bekezdése a 2005. évi. CVXX. törvény 31. §-ának megfelelően módosított szöveg. Hatályos: 2006. 01. 01-től.

²⁹ Az 1993. évi III. törvény 68 § (1)-(2) bekezdése a 2007. évi CXXI. törvény 30. § (1)-(2) bekezdésének megfelelően módosított szöveg. Hatályos: 2008. 01. 01-től.

³⁰ Az 1993. évi III. törvény 94/E-94/L. §-át és az azt megelőző alcímet a 2001. évi LXXIX. törvény 42. §-a iktatta be. Hatályos: 2003. 01. 01-től.

³¹ Az 1993. évi III. törvény 59/A. §-a a 2006. évi CXVII. törvény 17. §-ának megfelelően kiegészített szöveg. Az a) pont hatályos: 2007. 01. 01-től 2007. XII. 31-ig, a b) és c) pont hatályos: 2007. 01. 01-től.

³² Az 1993. évi III. törvény 63. §-ának (4)-(5) bekezdése a 2006. évi CXVII. törvény 18. § (1)-(2) bekezdésének megfelelően kiegészített szöveg. Hatályos: 2007. 01. 01-től 2007. XII. 31-ig.

³³ A 1993. évi III. törvény 63. § (4)-(5) bekezdése a 2007. évi CXXI. törvény 26. § (1) bekezdésének megfelelően megállapított szöveg. Az 1993. évi III. törvény 63. § (6)-(9) bekezdését a 2007. évi CXXI. törvény 26. § (2) bekezdése iktatta be. Hatályos: 2008. 01. 01-től.

³⁴ Az 1993. évi III. törvény 65. § 4-6. bekezdését a 2006. évi CXVII. törvény 19. §-a iktatta be. Hatályos: 2007. 01. 01-től.

³⁵ Az 1993. évi III. törvény 119/C. §-a a 2007. évi CXXI. törvény 54. §-ának megfelelően módosított szöveg. Hatályos: 2008. 01. 01-től.

³⁶ 2007 évi CXXI. törvény Általános indoklása.

³⁷ Emlékeztető az Országos Szociálpolitikai Tanács 2007. május 9-i üléséről.

³⁸ 213/2007. (VIII. 7.) Korm. rendelet az Országos Rehabilitációs és Szociális Szakértői Intézettről, valamint eljárásának részletes szabályairól.

³⁹ A 9/1999. (XI. 24.) SZCSM rendelet 4. § (5) bekezdése a 37/2007.(XII. 22.) SZMM rendelet 14. § (2) bekezdésének megfelelően megállapított szöveg. Hatályos: 2008. 01. 01-től.

⁴⁰ 340/2007. (XII. 15.) Korm. rendelet 7. §. Hatályos: 2008. 01. 01-től.

⁴¹ 340/2007. (XII. 15.) Korm. rendelet 3. § (1) bekezdés. Hatályos: 2008. 01. 01-től.

⁴² 340/2007. (XII. 15.) Korm. rendelet 3. § (2) bekezdése a 340/2008. (XII. 30.) Korm. rendelet 22. §-ának megfelelően módosított szöveg. Hatályos: 2009. 01. 01-től.

⁴³ 36/2007. (XII.22) SZMM rendelet 4. §. Hatályos: 2008. 01. 01-től.

⁴⁴ Az 1993. évi III. törvény 68. § (5) bekezdéssel egészül ki a 2007. évi CXXI. törvény 30 § (5) bekezdésének megfelelően módosított szöveg. Hatályos: 2008. 01. 01-től.

⁴⁵ Az 1993. évi III. törvény 68/B. §-a a 2008. évi CVII. törvény 10. § -ának megfelelően módosított szöveg. Hatályos: 2009. 01. 01-től.

⁴⁶ Lásd a Szociális Klaszter 2010. februárban tartott konferenciájának üzeneteit.

